

Master Thesis Geschiedenis van Nederland

De Laatste Stuiptrekking van een Arbeiderskrant.

Het Vrije Volk in Rotterdam: 1970-1991

Wilma ten Haaf

Studentnummer: 290230

Noorderhavenkade 65b

3039 RJ Rotterdam

Eerste lezer: Martijn Kleppe

Tweede lezer: Bregje van Eekelen

Augustus 2013

Voorwoord

Deze scriptie zou niet tot stand gekomen zijn zonder de hulp van oud-medewerkers van *Het Vrije Volk*. Bij de start van dit project dacht ik te gaan schrijven over een krant, maar het bleek al snel meer dan een bedrijfshistorie alleen te zijn. In de gesprekken die ik voerde ging het om mensen, hoop en teleurstelling. Persoonlijke herinneringen, anekdotes en interessante meningen hebben veel 'schwung' gegeven aan de toch al zo kleurrijke geschiedenis van *Het Vrije Volk*. Aan de interviews heb ik veel gehad. Ze maakten duidelijk dat er niet zoiets bestaat als dé geschiedenis van het dagblad. Ik ben de geïnterviewden dankbaar voor de bereidwilligheid en openhartigheid waarmee ze me te woord hebben gestaan. Het betrof vaak zaken die hen direct raakte. Tevens dank ik ze voor hun hulp wat betreft het openstellen van hun netwerk om weer met andere oud-Vrije Volkers in contact te komen en het beschikbaar stellen van persoonlijke archieven. De gesprekken die ik heb gevoerd, zijn grotendeels getranscribeerd en op aanvraag beschikbaar bij de Universiteitsbibliotheek van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van de archieven van de krant. De toegang hiertoe verschaftte het Persmuseum me tijdens de stage die ik liep. Het was voor mij de eerste keer dat ik met archieven in aanraking kwam en een kijkje achter de schermen van een museum mocht nemen. Ik heb mogen rekenen op een warm ontvangst in het museum en een plezierige en leerzame tijd beleefd. In het bijzonder directrice Angelie Sens wil ik bedanken voor haar hulp hierin. Uiteraard ben ik ook mijn scriptiebegeleiders Henri Beunders en Martijn Kleppe zeer erkentelijk voor hun begeleiding bij het schrijven van deze scriptie. Hun commentaar en kritische noten zijn van grote waarde geweest om de nodige structuur in het schrijven aan te brengen. Tenslotte wil ik familie en vrienden bedanken voor de ontvangen steun.

Inhoudsopgave

Inleiding en onderzoeksopzet	2
Hoofdstuk 1: Geschiedenis van de Nederlandse pers	9
1.1 Media-interne factoren.....	10
1.2 Media-externe factoren: welvaartstijging, ontzuiling en persbeleid.....	15
1.3. Inhoudelijke koerswijziging van de dagbladpers.....	19
1.4 Een andere journalist.....	23
1.5.Historiografie.....	25
Hoofdstuk 2: Oral history	29
2.1 Pioniers.....	29
2.2. Subjectiviteit.....	31
2.3. Interviews.....	32
2.4. Mondelinge geschiedenis in Nederland.....	33
Hoofdstuk 3. Historisch overzicht	35
3.1. Voorgeschiedenis.....	35
3.2. Het Vrije Volk in de Rotterdamse periode.....	39
3.3. Eerste Lustrum.....	40
3.4. Brede inhoudelijke discussie.....	43
3.5 Tweede lustrum.....	45
3.6. Metropool.....	47
3.7. Weekkrant.....	48
3.8. Toekomst van de krant.....	50
3.9. Samenwerking Parool?.....	52
3.10 Van Rood naar Groen.....	54
3.11 De Grote Sprong Voorwaarts.....	55
3.12 Redactie buiten spel.....	58
3.13 Vertrek Krul en Laan.....	61
3.14 Fusie.....	61
Hoofdstuk 4. Terugblikken	64
4.1. Terug op Rotterdam.....	64
4.2. HVV Inhoudelijk.....	65
4.3. Regionalisering.....	66
4.4. Imago.....	67
4.5. De Grote Stap Voorwaarts.....	69
4.6. Wigbold.....	70
4.7. Sfeer.....	73
4.8. Gevecht tegen de ondergang.....	75
4.9. Historisch besef.....	77
Conclusie	80
Bronnen en Literatuurlijst.....	84

Inleiding en onderzoeksopzet

Inleiding

In 1991 viel het doek voor de arbeiderskrant *Het Vrije Volk*. Na bijna een eeuw het nieuws te hebben gebracht aan socialistisch Nederland, zagen de eigenaren van de krant zich genoodzaakt te fuseren met het *Rotterdams Nieuwsblad*. Het Vrije Volk was de naoorlogse voortzetting van Het Volk, in 1900 opgericht door SDAP-leider Pieter Jelles Troelstra als socialistisch dagblad. In de jaren na de oorlog bouwde de krant een zeer uitgebreid editiestelsel op. Op het hoogtepunt kwamen door het hele land vierenzeventig verschillende edities uit, allemaal aangestuurd vanuit het hoofdkantoor aan het Hekelveld in Amsterdam. Eind jaren vijftig was de krant een aantal jaar de grootste krant van Nederland met ongeveer 330.000 lezers. In de jaren daarna liep dit aantal snel terug. De ontkoppeling van krant en ‘moederpartij’ Partij van de Arbeid in 1967 kon hier geen verandering in aanbrengen.

Het Vrije Volk maakte deel uit van *De Arbeiderspers*. Vanaf 1969 stortte dit uitgeversimperium om financiële reden als een kaartenhuis in. De krant zag zich noodgedwongen het editiestelsel te ontrafelen, drukkerijen te verkopen en zich terug te trekken op het laatst overgebleven ‘rode bastion’ in Rotterdam.¹ Daar ging HVV door als regionaal dagblad. In 1991 fuseerde *Het Vrije Volk* met het *Rotterdams Nieuwsblad* tot het *Rotterdams Dagblad* en eindigde het bestaan van de zelfstandige krant met de titel *Het Vrije Volk*.

In de laatste twee decennia van haar zelfstandig bestaan heeft de krant er in Rotterdam alles aan gedaan het hoofd boven water te houden. Uiteindelijk bleek dat tevergeefs. Deze laatste stuiptrekking van het arbeidsblad staat centraal in deze scriptie. Middels interviews met oud-werknemers en archiefonderzoek heb ik de geschiedenis van Het Vrije Volk in de periode 1970-1990 in kaart proberen te brengen. Het ging hierbij zowel om de vraag wat er precies gebeurd is in die periode alsmede hoe dat beleefd is door de ‘oud-Vrije Volkers.’ De hoofdvraag van mijn onderzoek luidt: Op welke manier heeft *Het Vrije Volk* in de periode 1970-1990 geprobeerd te overleven en hoe kijken oud-medewerkers hierop terug?

Een zeer uitgebreide geschiedschrijving van het dagblad is te lezen in het standaardwerk ‘De val van de Rode Burcht: opkomst en ondergang van een krantenbedrijf’

¹ G. Mulder, H. Arlman, U den Tex, *De val van de Rode Burcht. Opkomst en ondergang van een krantenbedrijf* (Amsterdam 1980), 246.

(1980) van Gerard Mulder, Hugo Arlman en Ursula den Tex. Dit boek concerteert zich op de Arbeiderspers en haar Amsterdamse hoofdvestiging, de zogenaamde 'Rode Burcht.' Met het besluit dit gebouw te verkopen en Het Vrije Volk af te stoten, maakte de krant vanaf 1972 niet langer deel uit van de Arbeiderspers. Binnen de vakliteratuur bestaat tot op heden geen overzichtswerk van Het Vrije Volk na deze periode. Deze belangrijke periode van ondergang van de krant is nog niet onderzocht. Met deze scriptie poog ik hier een bijdrage aan te leveren.

Om dit doel te bereiken heb ik zeer uiteenlopende bronnen geraadpleegd. Ten eerste heb ik gebruik gemaakt van de vakliteratuur, bestaande uit boeken en artikelen over de geschiedenis van de Nederlandse pers, het verleden van verschillende kranten en het historische genre mondelinge geschiedenis, vaak *oral history* genoemd. Ook heb ik twee afstudeerscripties geraadpleegd die zich hebben gericht op bepaalde aspecten van de laatste periode van *Het Vrije Volk*. Daarnaast ben ik het meterslange archief van *Het Vrije Volk* ingedoken. Het Persmuseum heeft mij de toegang daartoe verschaft. Bij het schrijven van deze scriptie heb ik vaak teruggerepen op stukken uit het archief, als nota's, beleidsplannen en onderlinge correspondentie. Tenslotte heb ik achttien interviews afgenomen met oud-Vrije Volkers. Ik heb gesproken met personen die toentertijd archiefmedewerker, verslaggever of politiek tekenaar waren. Tevens heb ik de laatste hoofdredacteur en één van de laatste directeuren geïnterviewd. De hoofdredacteurs en directeuren die het langst de kar hebben getrokken, heb ik niet kunnen spreken. Zij leven niet meer.

Deze scriptie is opgezet in twee delen. Enerzijds bestaat het uit een historische reconstructie van de laatste decennia (1970-1991) van *Het Vrije Volk*. Anderzijds staan de herinneringen van de geïnterviewden aan deze periode centraal. Om deze reden bevat het theoretisch kader een historiografisch debat over de persgeschiedenis van 1960 tot 1990 én een beschouwing over *oral history* als onderzoeksmethode. In de analyse komen deze twee samen. Het historische overzicht gebaseerd op archiefstukken wordt begeleid met de herinneringen van de redactieleden anno 2010 aan deze periode.

Naar aanleiding van deze opzet kan het verwijt klinken dat de twee delen van het onderzoek afzonderlijk van elkaar niet uitputtend zijn en dat klopt ook. Een scriptie schrijven betekent immers keuzes maken en soms is het geheel meer dan de som der delen. In dit geval gaat dat mijns inziens op. Zoals hierboven beschreven bestaat een overzichtswerk van de laatste twintig jaar van Het Vrije Volk niet, daarom heb ik de historische reconstructie opgenomen in deze scriptie. Wanneer ik mij echter volledig had gewijd aan de reconstructie, dan had ik een geweldige kans misgelopen. Nu kunnen oud-medewerkers van de krant nog ondervraagd worden om 'hun' verhaal op te tekenen. Over een aantal jaar zal dat niet meer

kunnen. Ik had ook mijn aandacht volledig kunnen richten op de mondelinge geschiedenis, waarin kernvragen naar herinneringen centraal staan. Maar dan zou ik vanwege het ontbreken van een overzicht van de feitelijke gebeurtenissen van toentertijd geen fundament hebben om vanuit te gaan en een kader missen om de herinneringen aan te toetsen. Om die reden heb ik voor deze opzet gekozen. Daarnaast heb ik gekozen om mijn analyse van de archiefstukken en de interviews niet te toetsen aan de inhoud van de krant. Deze scriptie is een geschiedenis van de manier waarop *Het Vrije Volk* van binnenuit functioneerde en geen inhoudelijke analyse van het eindproduct.

Een krant bestaat uit een directie en een redactie. Hoewel zij aan hetzelfde product werken, beschikken zij over een grote mate van autonomie. De redactie is verantwoordelijk voor de journalistieke inhoud van de krant, terwijl de directie zich met de financiën en de omzetcijfers bemoeit. In mijn onderzoek heb ik mij geconcentreerd op de redactionele tak van het bedrijf, met name hoe zij vanuit een journalistiek oogpunt aantrekkelijk probeerde te blijven voor de lezer met betrekking tot de dalende abonneeaantallen in de periode 1970-1991. Dit kwam voornamelijk tot uiting in de keuze van de geïnterviewden en de inhoud van de gesprekken.

Het theoretisch kader van deze scriptie bevat twee hoofdstukken. Schaalvergroting in de dagbladproductie leidde tot een golf van krantenfusies, waardoor tientallen kranten verdwenen. Vanwege veranderingen in het productieproces konden kleine dagbladen zoals *Het Vrije Volk* hun hoofd niet langer boven water houden. Hoofdstuk een beschrijft dit proces van persconcentratie in de naoorlogse Nederlandse dagbladpers. In hoofdstuk twee komt het historiografisch debat over mondelinge geschiedenis aan bod. Het gebruik van interviews voor historisch onderzoek is pas recentelijk gewaardeerd door historici.

Hoofdstuk drie en vier vormen de analyse, de kern van het onderzoek. In deze hoofdstukken wordt de geschiedenis van de laatste twee decennia van *Het Vrije Volk* geschetst. Hoofdstuk drie presenteert een reconstructie van deze periode, waarbij archiefstukken de basis vormen voor het chronologische opgezette overzicht. Aan de hand van onder andere nota's, interne correspondentie en ondernemingsplannen wordt een beeld geschetst van een krantenredactie die strijdt tegen de ondergang van een dagblad. Hierbij komt naar voren op welke manier dat gebeurde en op welke vaak terugkerende problemen ze daarmee stuitte. Hoofdstuk vier richt zich op de herinneringen van de oud-Vrije Volkers. Uit de interviews kwam een sterk sentiment naar voren van het uniek zijn van *Het Vrije Volk*. Al samenvattend beschrijft het derde hoofdstuk wat er gebeurd is en het vierde hoofdstuk hoe de

geïnterviewden daar jaren later op terugkijken. Uiteindelijk zal de slotbeschouwing antwoord geven op de hoofdvraag.

Onderzoeksopzet

Voor schrijven van deze scriptie zijn verschillende bronnen geraadpleegd, te onderscheiden in secundaire literatuur, kranten-en tijdschriftartikelen, primaire archiefbronnen en door mij afgenomen interviews. De methode waarop deze laatste twee zijn uitgevoerd, is hieronder afzonderlijk van elkaar toegelicht.

Archief

Voor het onderzoek is het archief van Het Vrije Volk vanaf 1972 geraadpleegd. Deze is in het bezit van het Persmuseum en ondergebracht bij het International Institute of Social History (IISG) te Amsterdam. Deze twee organisaties zetelen in hetzelfde pand en hebben een gemeenschappelijke archiefruimte. Het Persmuseum heeft een onbeperkte toegang tot het archief verschaft. Het archief van HVV is zeer omvangrijk en beslaat 28.12 meter; oftewel 512 archiefmappen, gerangschikt op onderwerp en datum.

Met de start van het onderzoek had ik de zeer ruime opdracht meegekregen interessante stukken uit het archief op te doen, welke later voor een reizende tentoonstelling over verdwenen kranten gebruikt konden worden. Een globaal overzicht van HVV in de Rotterdamse periode onbrak, dus de zoektocht ging uit naar de grote lijnen. Het onderzoek richtte zich op de manier waarop de krant zich vanuit redactionele kant in deze jaren gedroeg en welke ontwikkelingsstrategieën daartoe werden uitgezet. Ik heb me daarbij gericht op de inhoudelijke, dus redactionele strubbelingen van de krant. Mappen met onderwerpen als personele zaken, financiële zaken, administratieve, facilitaire en huisvestingszaken zijn niet ingezien. Dit kwam voort uit de afbakening in tijd en onderwerp. Jaarverslagen bijvoorbeeld, zijn niet bekeken omdat het onderzoek geen financieel-bedrijfskundig oogpunt had. Daarnaast bleek uit de redactionele stukken ook zeer duidelijk dat de financiën zich vanwege teruglopende inkomsten in zorgwekkende toestand bevonden.

De meeste relevante stukken zijn gevonden in de mappen met de onderwerpen marketing, vergaderingen en correspondentie, abonnees, strategie en redactie. Voornamelijk de mappen strategie en redactie bevatten bruikbare nota's. Dat betrof onder andere marketingstrategieën uitgezet per vijf jaar, inclusief terugblikken op de voorgaande lustra. Daarnaast heb zijn de mappen van externe correspondentie met de eigenaren en andere

contacten doorgenomen, waaruit veel plannen tevoorschijn kwamen die uiteindelijk in een diepe la belandden. Enkele hiervan worden benoemd in een volgend hoofdstuk. Het doorzoeken van de mappen was vrij simpel van opzet: ik nam ze mee naar kantoor, bladerde ze door en kopieerde de mijn inziens interessante en relevante stukken.

Tenslotte nog de toevoeging dat het archief van HVV in het bezit van het Persmuseum niet compleet is. Vanaf globaal 1986, de Grote Stap Voorwaarts, ontbreekt het archief bijna volledig. Niemand die ik sprak weet waar dat is en of het nog bestaat. En dat is heel spijtig, zeker omdat het zo een cruciale periode voor de krant geweest is. Met de ontmoeting met Fred Eckhardt voor het interview, bleek hij echter over een zeer uitgebreid persoonlijk archief van die periode te bezitten. De stukken die ik heb gebruikt voor het beschrijven van de periode na 1991 komen bijna allemaal uit zijn archief.

Interviews

De manier lijst met geïnterviewden werd is tot stand gekomen via de zogenaamde sneeuwbalmethode. Via een studiegenote kwam ik als eerste in contact met Hans Grootenhuis, daarna via mijn toenmalige begeleider Henry Beunders met Hans Maas en ongeveer tegelijkertijd bracht Angelie Sens, directeur van het Persmuseum mij in contact met Hans Roodenburg, Leo Pronk en Geert-Jan Laan. Via al deze oud-Vrije Volkers ben ik in contact gekomen met de overige geïnterviewden. Het aantal van achttien is begrensd door Henry Beunders, die mij zei over voldoende, afwisselende informatie te beschikken. In totaal heb ik twintig oud-Vrije Volkers benaderd. Twee daarvan werken niet mee, omdat ze te druk waren of in het buitenland woonden, de anderen waren direct enthousiast.

De interviews heb ik afgenomen in de periode april – augustus 2010 en hebben plaatsgevonden in Rotterdam, Delft, Gouda en Amsterdam in café's, op terrassen en bij de oud-Vrije Volkers thuis. De interviews zijn opgenomen met een bandrecorder en later uitgeschreven. Helaas zijn vanwege technische mankementen en omgevingsfactoren niet alle gesprekken volledig uitgeschreven.

De interviews zijn afgenomen naar aanleiding van een vragenlijst met open vragen. Tijdens de gesprekken is heel los met deze vragenlijst omgegaan. Het was meer een houvast dan een rechte lijn. Tevens bleek de lijst tijdens de meeste interviews niet nodig om de oud-Vrije Volkers aan het praten te krijgen. De meesten hadden veel te vertellen uit zichzelf en droegen verschillende thema's aan die ze wilden belichten. Naarmate de tijd verstreek, verstreek de inhoud van de interviews ook. Ik wist namelijk steeds meer over de krant en daardoor kon ik gerichter vragen stellen naarmate het proces vorderde, of een bewering van

iemand staven aan wat een ander daar eerder over vertelde. Aan het begin van het proces onbrak dat uiteraard nog.

Daarnaast zijn de interviews zeer uitlopend in lengte geweest. De gesprekken hebben drie kwartier tot vijf uur in beslag genomen en alles daartussen. Tijdens de gesprekken is ook wel uitgewijd naar andere onderwerpen als het huidige krantenlandschap, maar niet heel veel. De insteek van de interviews van te spreken over HVV in de Rotterdamse periode, maar degenen die de landelijke periode nog hadden meegemaakt vertelden daar ook graag over. Deze passages zijn wel uitgeschreven, maar komen in de verdere scriptie niet of nauwelijks aan bod. Uiteindelijk wil ik nog benoemen het enthousiasme van de geïnterviewden, de bereidheid met me mee te denken, het aanbrengen van nog meer gegevens van oud-Vrije Volkers om mee te spreken en de boeken, artikelen etc. die ik veelvuldig (in bruikleen) heb gekregen. De gesprekken zijn mijn inziens allemaal soepel verlopen. Ik mocht alles vragen en kreeg overal antwoord op. Taboes heb ik niet ontdekt, verschil in opvatting over de geschiedenis van HVV des te meer.

De geïnterviewden

In volgorde van spreken: april – augustus 2010.

Hans Grootenhuis. In dienst 1979 – fusie.

Administratieve afdeling en van 1980 tot 1991 medewerker redactie voor het archief.

Geert-Jan Laan. In dienst 1963-1968 en 1971-1991.

Eerst verslaggever economie en vanaf 1975 samen met Rien Robijns onderzoeksjournalist, in 1980 Persprijs voor onderzoek naar de Lockheed-affaire.

Hans Roodenburg. In dienst 1973 – fusie.

Havenverslaggever en vanaf 1978 lid OR en later ook voorzitter OR.

Leo Pronk. In dienst 1963-1973 en 1977 – fusie.

Eerst verscheidende eenmansposten. In Rotterdam eindredactie en vormgeving gedaan, daarna economieredactie tot 1973 ongeveer. Vanaf 1977 economie- en parlamentsredactie en redactiechef geworden. Vanaf 1990 hoofdredacteur.

Lex Smit. In dienst 1964 – fusie.

Inspectie binnen – en buitendienst, chef algemene zaken. Vanaf medio jaren '70 (foto) documentatie.

Jan-Hein de Groot. In dienst 1960 (met onderbreking) – fusie.

Chef en columnist: chef kunstredactie met de specialiteit toneel en wekelijkse column.

Fred Eckhard. In dienst 1977 - fusie.

Onder andere verslaggever en chef. Tevens fusiecommissie. Vanaf 1990 adjunct hoofdredacteurschap.

Aly Knol. In dienst medio 1970 – fusie.

Verslaggever, onder andere buitenland en economie. Tevens is ze gaan behoren tot een van de weinigen die de stukken van Wigbold mocht corrigeren.

Jan Briër. In dienst medio jaren '50 – fusie.

Verslaggever en eindredactie.. In 1970 landelijke begeleidingscommissie, oa eindredactie kunstkatern.

Jan Booister. In dienst 1970 – fusie

Verslaggever;: oa vijf jaar stadhuisverslaggever en editieredactie Vlaardingen.

Frank van Dijnl. In dienst 1973-1988.

Verslaggever: aanvankelijk algemeen verslaggever, daarna lid van de kunstredactie.

Ben Herbergs. In dienst 1968 – 1988.

Verslaggever van 1975 tot 1988 parlementaire dagbladjournalistiek, o.a. als Haags sociaal-economisch redacteur.

Frits van Someren: In dienst 1974 – fusie.

Verslaggever: autosport en de Formule 1 in het bijzonder.

Loet Schellebeek . In dienst medio jaren '60 - fusie.

Sportverslaggever, veel voetbal-Feyenoord

Theo Gootjes. In dienst 1970 – fusie. Politiek tekenaar.

Tjitte de Vries. In dienst 1969 – 1991.

Verslaggever en chef, oa chef-buitenland, filmredactie, stadsredactie gewerkt.

Yvonne Zonderop . In dienst 1982 – 1986 en 1987- 1990.

Parlementair redacteur, chef verslaggeverij, nadien chef cultuur bij Het Vrije Volk.

1986: Anne Vondeling Prijs voor parlementaire journalistiek over het jaar 1985.

1987 – 1990 Chef verslaggeverij, nadien chef cultuur.

Hans Maas. In dienst 1972 – fusie. Verslaggever onder andere stadsredactie en economie, later chef en tenslotte adjunct-directeur .

Hoofdstuk 1. Geschiedenis van de Nederlandse pers.

In het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog werd het verdwijnen, overnemen of fuseren van oude, kleine verzetskranten gezien als een normaal proces in tijden van herstel en maatschappelijke restauratie. Het verontrustte weinigen noch gaf het aanleiding tot debat. Vanaf de jaren zestig begon het tij echter te keren. Steeds meer en steeds grotere dagbladen verdwenen of fuseerden. Een golf van vergaande veranderingen en concentraties binnen de dagbladsector sloeg over Nederland. Het samengaan van de katholieke bladen *De Tijd* en *De Maasbode*, wat ‘toch gelijkstond met een fusie van Ajax en Feijenoord’, stond aan het begin van dit proces van persconcentratie.² De historicus P.T. Van der Laar definieert de persconcentratie in Nederland als:

Een proces, dat zich na de Tweede Wereldoorlog inzette en waarbij kranten ophielden te verschijnen, dagbladondernemingen fuseerden, zelfstandige bladen opgingen in een concern, alsmede allerlei vormen van technische, commerciële en redactionele samenwerking.³

De kern van dit proces was de schaalvergroting die optrad in de economische sfeer van de dagbladondernemingen.⁴ Deze schaalvergroting kon verschillende vormen aannemen. De minst ingrijpende was een overname van de aandelen van de onderneming, zonder directe aantasting van de redactionele inhoud van de krant. Het meest vergaand waren de dagbladen die ophielden te bestaan. Hiertussen zat een glijdende schaal van mogelijkheden binnen de structuurwijzigingen van de ondernemingen als fusies, overnames en technische en exploitatieve integraties van verschillende dagbladen.⁵

Zoals af te lezen uit onderstaande tabel nam vooral het aantal zelfstandige dagbladondernemingen in de periode 1960 – 1972 met een daling van 42,6 procent sterk af. Het aantal redactioneel zelfstandige ondernemingen daalde in dezelfde periode met een vijfde. De totale oplage van de kranten vertoonde een tegenovergestelde trend: deze steeg met maar liefst 77 procent. Het aantal dagbladtitels nam slechts marginaal af. Dit heeft te maken met de oprichting van het zogenaamde kopblad. Dit is een onder eigen naam verschijnende krant die

² H. Wijfjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, (Amsterdam 2004), 332.

³ P.T. van de Laar, *Twee heren vinden elkaar. De fusie van de NRC en het Algemeen Handelsblad, tegen de achtergrond van de persconcentratie in Europa*, (Rotterdam, 1987) 1.

⁴ M. Schneider, *De Nederlandse Krant 1618-1978. Van 'Nieuwsdinghe' tot dagblad*, (Baarn, 1979), 348.

⁵ G.W. Noomen, 'Persconcentratie', in: L. Rademaker e.a. *Massacommunicatie en samenleving. Centrale problemen, alternatieven en oplossingen*, (Assen, 1982) 61-78.

voor een belangrijk deel gemaakt wordt met gebruik van zetsel of kopij van een andere krant van dezelfde of een financieel gelieerde onderneming.⁶

Tabel: De dagbladers van 1955 tot 1972: oplagen en concentratie

- I totale oplage
- II aantal zelfstandige dagbladondernemingen⁷
- III aantal dagbladtitels⁸
- IV aantal redactioneel zelfstandige dagbladen

	I	II	III	IV
1955	2 864 129	55	104	67
1960	3 199 995	54	101	67
1965	3 565 399	43	96	60
1970	4 153 249	35	97	57
1972	4 153 257	31	98	54

Bron: M. Rooij, 'Kranten, Dagbladers en maatschappij' (Amsterdam 1974) 166.

De verklaring van de persconcentratie zal worden gegeven aan de hand van een tweetal factoren. Factoren die buiten de directe invloedssfeer van de dagbladonderneming vallen worden media-externe factoren genoemd. Op de media-interne factoren kan de onderneming wel invloed uitoefenen.

1.1 Media-interne factoren

Technische ontwikkelingen

De technische vooruitgang en voortdurende ontwikkeling van steeds geavanceerdere apparatuur betekende voor de dagbladers de introductie van een nieuwe zettechniek. Vanaf 1961 verving computergestuurd fotozetten de oude manier van loodzetten.⁹ Met de investeringen die de dagbladondernemingen hiervoor moesten doen waren zeer hoge bedragen gemoeid. De grote doorbraak van het fotografisch zetten vond plaats in het begin

⁶ Schneider, *De Nederlandse krant*, 349.

⁷ Een dagbladonderneming is zelfstandig wanneer het meer dan 50% van de aandelen in eigen handen heeft.

⁸ Dagbladen uitgegeven onder een eigen titel. Dit kunnen redactioneel zelfstandige bladen of kopbladen zijn.

⁹ Wijfjes, *Journalistiek*, 332.

van de jaren zeventig. Veel ondernemingen konden zich deze investering niet veroorloven. Voor kleine of regionale dagbladen volstonden eerder de regionale drukpersen nog, maar na de introductie van de nieuwe persen konden zij niet langer concurreren met de grote, landelijke dagbladen.¹⁰

Advertentiecombinaties

Het aantal advertentiecombinaties nam in de jaren zestig toe. Deze tendens hing sterk samen met de persconcentratie. Wanneer dagbladen zich verenigden in één concern, eventueel aangevuld met 'huis-aan-huis'- en nieuwsbladen, konden zij de adverteerders gunstige tarieven bieden, vanwege het vaak hoge dekkingspercentage. Dit wordt de advertentiecombinatie genoemd. Deze graad werd van meer belang dan de absolute oplagecijfers. Het dekkingspercentage is de verhouding tussen het aantal huishoudens en het aantal verspreide kranten in het verspreidingsgebied. Lokale kranten hebben met hun kleine oplage vaak wel een hoge dekkingsgraad. Dit maakt hen interessant voor de adverteerder.¹¹

Advertentie-inkomsten

In het ideale geval is de verhouding tussen inkomsten uit de advertenties en die uit de verkoop fifty-fifty.¹² Tot ver in de jaren zestig lag deze verhouding in Nederland scheef en verworven de kranten meer inkomsten uit advertenties dan uit de verkoop van de dagbladen. In 1952 was het percentage inkomsten dat uit advertenties verworven werd 65,6 procent. Slechts ongeveer een derde van de inkomsten kwam dus uit de verkoop van de dagbladen. Vanwege een stijging van de abonnementsprijzen in 1967 begon het aandeel van de inkomstenverwerving uit de verkoop te stijgen. Zes jaar later in 1973, was als gevolg hiervan de verhouding tussen inkomsten uit advertenties en verkoop veranderd in respectievelijk 54,4 en 45,6 procent. Dit proces zette zich later verder door. In 1983 was de ideale situatie min of meer bereikt. 49 procent van de inkomsten werd opgebracht door abonnementsgelden en de losse verkoop.¹³

Vanwege de grote afhankelijkheid van de inkomsten uit advertenties was de dagbladpers erg conjunctuurgevoelig. Dit bleek vooral in 1967 toen Nederland zich in een economische laagconjunctuur bevond. De gevolgen waren desastreus. Met name de nationale adverteerders lieten het afweten, waardoor het advertentievolume en dus de inkomsten een

¹⁰ J. Hemels, *De krant in bedrijf. 75 jaar samenwerking en samenleving* (Baarn, 1983) 275.

¹¹ Schneider, *De Nederlandse krant*, 352.

¹² J. Bardoel en J. Bierhoff, *Media in Nederland. Feiten, analyses*, (vierde, geheel herziene druk, Groningen, 1987) 103.

¹³ *Ibidem*.

sterke daling vertoonden. Dat zij vanaf dit jaar ook op televisie konden adverteren heeft hierbij een aanzienlijke rol gespeeld. Regionale adverteerders daarentegen zochten vaker de dagbladen op als medium voor het verspreiden van hun boodschap. Dus terwijl de inkomsten uit de landelijke advertenties een forse daling vertoonden, stegen die uit de regionale advertenties.¹⁴

Tabel: Indices advertentievolume (1966=100)

Jaar	Nationale advertenties	Regionale advertenties
1966	100	100
1967	87,4	101,2
1968	90,7	114,6
1969	89,0	138,1
1970	78,1	118,0
1971	64,5	112,9

Bron: Schneider, 'De Nederlandse Krant', 359.

De invloed van deze verschuivende advertentie-inkomsten op de dagbladen valt moeilijk te onderschatten. Bij een dalende inkomst uit advertenties werd een spiraal in gang gezet met grote gevolgen voor de kleine spelers op de markt. Hierbij moet rekening gehouden worden met het feit dat de abonnementsprijzen vaststonden en dus niet verhoogd konden worden tot 1970.¹⁵ Adverteerders adverteerden bij voorkeur in grote kranten omdat deze een hoge dekkingsgraad hadden. Kleine kranten bevonden zich dus in een moeilijke positie en toen de algehele advertentiemarkt inkromp werden zij nog onaantrekkelijker voor de adverteerder. Het verlies aan advertentie-inkomsten konden ze niet compenseren met een hogere abonnementsprijs, waardoor ze zouden moeten inboeten op de omvang van de redactionele inhoud van de krant. Naar alle waarschijnlijkheid leidt dit tot een verlies aan abonnees, waardoor de dekkingsgraad van de krant nog kleiner wordt en de inkomsten uit advertenties nog verder zullen dalen. Aan veel van de fusies en overnames lagen met de schaalvergrotingen dus puur economische oorzaken ten grondslag.¹⁶

Regionalisatie

¹⁴ Noomen, 'Persconcentratie', 70.

¹⁵ Schneider, *De Nederlandse krant*, 355.

¹⁶ Noomen, 'Persconcentratie', 69.

In de jaren zestig begonnen regionale dagbladen zich steeds explicieter te profileren door op de voorpagina het nieuws uit de regio te plaatsen. Verschillende regionale dagbladen waren samenwerkingsverbanden aangegaan en produceerden gezamenlijk een ‘rompkrant’, met daarin landelijk hetzelfde nationale en internationale nieuws. Het regionale nieuws werd middels een insteekatern toegevoegd. Lokale adverteerders konden zo hun doelgroep bereiken.

Deze samenwerkingsverbanden waren opgericht om de concurrentie met de regionale edities van de landelijke dagbladen aan te gaan.¹⁷ Een gezamenlijk optreden zou schaalvergrotende voordelen met zich meebrengen. De redactionele samenwerking op het vlak van de parlementaire, nationale en internationale verslaggeving bleek vruchten af te werpen. De journalistieke kwaliteiten waren van voldoende niveau om de concurrentiestrijd met de landelijke dagbladpers niet te verliezen. Door de regionale katernen konden de streekkranten toch hun eigen identiteit behouden door de lezer te voorzien in de behoefte naar nieuws van dichtbij.¹⁸

Marktoriëntatie

Om meer inzicht te verkrijgen in het gedrag van de lezers teneinde de adverteerders te bedienen, zetten de dagbladen in de jaren vijftig zogenaamde ‘lezerskringonderzoeken’ op.¹⁹ De uitkomsten hiervan verschaften waardevolle informatie voor de adverteerders, maar voor de redacties van de dagbladen zelf ook, bleek al snel. Uit de onderzoeken kwam naar voren op welke manier de lezer omging met de krant als journalistiek product. Dit gaf de kranten de mogelijkheid in te spelen op de snel veranderende lezersmarkt en de inhoud en vormgeving op de behoefte van de (nieuwe) lezer af te stemmen. Voor sommigen was het echter ook reden tot zorg om vervlakking en oppervlakkigheid. Pershistoricus Schneider noemt het kritiekloos vertalen van ‘de veronderstelde behoeften van de doorsnee lezer’ een inbreuk op de eigen identiteit van de kranten.²⁰

¹⁷ Hemels, *De krant in bedrijf*, 232.

¹⁸ Schneider, *De Nederlandse krant*, 349.

¹⁹ Idem, 353.

²⁰ Ibidem.

1.2 Externe factoren: welvaartstijging, ontzuiling en persbeleid

Welvaartstijging

Na de Tweede Wereldoorlog moest Nederland herstellen van de schade die het had opgelopen tijdens de bezettingsjaren: productie, handel en diensten hadden nagenoeg stil gelegen. Alle partijen waren het erover eens dat het herstel van de economie in een sfeer van harmonie moest worden aangepakt.²¹ De tijd van wederopbouw brak aan en de economische politiek was erop gericht de productie en industriële groei te bevorderen. Om de naoorlogse demografische groei op te vangen dienden arbeidsplaatsen te worden gecreëerd. Werkgevers en werknemers onderhandelden in de Stichting van de Arbeid over de lonen. Met de zogenaamde geleide loonpolitiek bepaalde de overheid de marges waarbinnen dit kon plaatsvinden. Het effect hiervan was dat de reële lonen tot aan 1954 vrijwel niet stegen.²²

Voor de economische ontwikkeling van Nederland werden langetermijndoelstellingen gesteld. Zo formuleerde de Sociaal Economische Raad in 1956 de ‘magische vijfhoek’.²³ Volgens de vijf doelstellingen van deze economische politiek moest de overheid zorgen voor een evenwichtige betalingsbalans, een redelijke inkomensverdeling, een stabiel prijspeil, economische groei en een volledige werkgelegenheid.²⁴

Tevens richtte de overheid zich op een verbetering van de levensomstandigheden vanuit het ideaal iedereen een menswaardige behandeling te geven. Met de komst van een uitgebreid sociaal vangnet werd de verzorgingsstaat, waarin vrije ontplooiing en bestaanszekerheid centraal stonden, steeds verder vormgegeven. In deze periode kwamen onder andere de Algemene Weduwen-en Wezenwet (1956), de Algemene Ouderdomswet (1957), de Algemene Kinderbijslagwet (1962), de Algemene Bijstandwet (1963) en de Wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering (1967) tot stand. Bovendien bood dit sociale zekerheidstelsel garanties tegen uitbuiting. Werktijden, werkomstandigheden, salariering en arbeidsrecht kwamen vast te liggen: de arbeider was werknemer geworden.²⁵

Tegelijkertijd groeide de Nederlandse economie in deze periode explosief. De omvang en snelheid van de groei was groter dan men ooit had voorzien. Het startsein van deze groei was het loslaten van de geleide loonpolitiek. Begin jaren zestig bleek deze om diverse redenen niet langer houdbaar en wenselijk te zijn. De roep om de lonen vrij te geven, klonk

²¹ E.H. Kossman, *De lage landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België* (Amsterdam, 1986).

²² Kossman, *De lage landen*, 232.

²³ K. Schuyt en E. Taverne, *1950 Welvaart in zwart-wit*, (SDU Uitgevers, Den Haag 2000), 301.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Schuyt en Taverne, *1950 Welvaart in zwart-wit*, 301.

steeds harder. Uiteindelijk kwamen de sociale partners in 1964 overeen de lonen met 15 procent te laten stijgen. Tevens werden de lonen automatisch gekoppeld aan de inflatie. Het reële nationale inkomen per hoofd van de bevolking groeide van een indexcijfer van 47 in 1950 tot 63 in 1960 en 100 in 1975.²⁶ In de jaren zestig steeg de gezinsconsumptie met 10,3 procent ten opzichte van een inflatie van 4,5 procent.

Men hield dus reëel gezien steeds meer geld over om te besteden aan zaken die het leven aangenaam maakte. De gigantische welvaartsstijging kan worden geïllustreerd aan de hand van het autopark. In Nederland nam dat tussen 1960 toe van 522.000 toe tot 3.230.000 in 1973, respectievelijk van 46 auto's tot 200 per duizend inwoners.²⁷ Tevens kon men het zich, na het harde werken tijdens de wederopbouw, nu permitteren minder te werken. De werkdagen werden korter en de werkweek werd voor steeds meer werknemers ingekort naar vijf dagen, zodat ze ook de zaterdagen vrij waren. Door de massale aanschaf van huishoudelijke apparatuur als wasmachines en stofzuigers werden ook de taken van de huisvrouwen aanzienlijk verlicht, wat na jaren gesloofd te hebben een zeer welkome afwisseling was.

Ontzuiling

In sociaal-maatschappelijk opzicht was Nederland sterk verdeeld in verschillende zuilen met ieder hun eigen maatschappelijke organisaties als ziekenhuizen, scholen, kranten en omroepen. Een zuil is “een veelvoud, een geïntegreerd complex van maatschappelijk organisaties of instellingen op levensbeschouwelijke grondslag.”²⁸ Vanwege deze verticaal sterk gesegregeerde indeling van de samenleving was het onderlinge, persoonlijke contact tussen mensen uit verschillende zuilen minimaal. Het maatschappelijke leven was op een dergelijke wijze ingericht dat er als ware sprake van vier samenlevingen in een land, waar alleen de (politieke) elite in gesprek met elkaar was.

Vanaf halverwege de jaren zestig begon dit systeem af te brokkelen, wat zoveel betekende dat de intensiteit van de verzuiling steeds minder werd en dus níét dat de zuilen van het ene op het andere jaar verdwenen.²⁹ Ontzuiling is het proces ‘waardoor geleidelijk een einde wordt gemaakt aan de geleiding van de maatschappij in scherp gescheiden levens- en wereldbeschouwelijke groeperingen.’³⁰ Een van de belangrijkste oorzaken van dit proces was

²⁶ Kossman, *De lage landen*, 305.

²⁷ Idem, 306.

²⁸ A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, (Haarlem, 1982, negende druk), 34.

²⁹ Lijphart, *Verzuiling*, 27.

³⁰ Van de Laar, *Twee heren vinden elkaar*, 46.

de welvaartstijging. Met de totstandkoming van een welvaartstaat waarin de burger van ‘wieg tot graf’ kon rekenen op financiële zekerheid, werd de samenleving individualistischer. Voor de bestaanszekerheid hoefde men zich niet langer terug te werpen op de afkomst en zekerheden van de zuil. Het idee dat iedereen gelijke rechten en ontplooiingsmogelijkheden had, gaf een gevoel van zekerheid en optimisme over de toekomst.³¹

Zowel de geestelijke als de fysieke wereld van de mensen vergrootte zich in deze periode aanzienlijk. De luiken stonden open. Dankzij toenemende mobiliteit en de massale introductie van de auto werd het reizen makkelijker en kwam men eerder dan voorheen in aanraking met ‘de ander’. Men was in letterlijke zin niet meer gebonden aan de wanden van de eigen zuil. In figuurlijke betekenis van het woord werd Nederland groter door de introductie van de tv. Met de komst van de beeldbuis werd het venster van én op de wereld groter, aangezien met een druk op de knop tot dusver onbekende opvattingen en werelddelen de huiskamers binnendrongen. Op deze manier verloren de geestelijk leiders als dominees en pastors hun grip op de zuil, omdat ze niet langer bij machte waren het persoonlijk leven achter de voordeur te dirigeren.

Tevens groeide het hoger onderwijs en het aantal studenten spectaculair. Deze hoogopgeleide jongeren waren vaak sneller geneigd en beter in staat zich politiek actief en onafhankelijk op te stellen. Ze zetten hun vraagtekens bij maatschappelijke dogma’s en daagden het intellectuele gezag uit. Hun kritische en mondige houding werd gevoed door gezaghebbende intellectuelen die net als zij veel vraagtekens zetten bij de heersende Westerse standaarden. Daar speelde ook een geografisch aspect een rol in. In de naoorlogse periode werden overal nieuwe woonwijken aangelegd. Degenen die daarheen verhuisden kwamen in een dagelijkse levensomgeving zonder kerkelijk gezag en sociale controle terecht en voelden zich vrij hun oude fatsoensnormen te laten vieren.³²

Persbeleid overheid

Na jarenlang debat besloot de overheid dat in 1967 de etherreclame op de radio en televisie ingevoerd zou worden. De exploitatie kwam in handen van de onafhankelijke Stichting Ether Reclame (STER). Al lange tijd baarde dit vooruitzicht de dagbladondernemingen zorgen over een vermindering van de advertentie-inkomsten. De ‘schade’ die de invoer van de etherreclame in dit opzicht aan de omzet van de dagbladen heeft toegebracht, is moeilijk

³¹ B. Altena en D. van Lente, *Vrijheid & Rede. Geschiedenis van de Westerse samenlevingen*. (Hilversum 2003) b 335.

³² Idem, 337.

aantoonbaar te maken. Om het financieel lijden van de dagbladen te beperken had de overheid een compensatieregeling getroffen. Voor aanvankelijk drie en later zes jaar, ontvingen zij een deel van de opbrengsten uit de STER-reclames. Overigens gold deze regeling ook voor tijdschriften en andere reclamemedia. Pogingen om de inkomstenvermindering toch in kaart te brengen zijn wel ondernomen. De NDP heeft samen met de NOTU uitgerekend dat in de periode 1967-1975 57 procent van de STER-inkomsten rechtstreeks aan de dagbladen onttrokken waren, wat neerkwam op 588 miljoen gulden.³³ In dezelfde periode ontvingen de dagbladen gezamenlijk 105,4 miljoen aan compensatiegelden.³⁴

In 1967 concludeerde de Persraad dat door de grote afhankelijkheid van de inkomsten uit advertenties de dagbladen zeer kwetsbaar waren voor de economische conjunctuur, waardoor het raadzaam was de abonnementsprijzen toch te verhogen. Om de dagbladen een stabielere financiële basis te geven, besloten ze vanaf 1970 de prijzen fors te laten stijgen. Een daling in de oplagegroei was hier een bijkomend effect van. Met name de dagbladen die een als tweede krant werden gelezen, ondervonden hiervan consequenties.³⁵

1.3. Inhoudelijke koerswijziging van de dagbladpers

Een krant heeft een economisch en een geestelijk gezicht. Enerzijds is het een commercieel product dat om het hoofd boven water te houden functioneert als een bedrijf met de daarbij behorende economische spelregels. Anderzijds is het een journalistiek product dat de lezer informeert over het nieuws van de dag en hier een eigen interpretatie aan geeft. In het eerste stuk over de persconcentratie is ingegaan op het economisch-bedrijfskundige aspect van de dagbladen en de verschuiving en concentratie binnen de dagbladmarkt. Met deze veranderingen vond gelijktijdig een andere verschuiving in de krantenwereld plaats die met de persconcentratie samenhang vertoonde, maar daar niet louter uit verklaard kan worden.

Groei neutrale dagbladen: AD en Telegraaf

Zoals elders beschreven steeg de totale oplage van de kranten in de jaren zestig van de vorige eeuw flink. Een van de meest opvallende aspecten aan deze toename is de groei van *het Algemeen Dagblad* en *de Telegraaf*. Als neutrale kranten waren ze niet gebonden aan maatschappelijke of levensbeschouwelijke organisaties. In de periode 1960-1969 groeiden de

³³ Schneider, *De Nederlandse krant*, 361.

³⁴ Rooij, *Kranten*, 169.

³⁵ Idem, 170.

betaalde oplagecijfers van De Telegraaf en het AD gezamenlijk met 93,6 procent, tegenover een totale groei van 25,8 van de landelijke dagbladen.³⁶ De twee kranten groeiden dus harder dan de andere nationale kranten, zoals ook uit onderstaande tabel blijkt.

Aandeel van de Telegraaf Nieuws van de Dag en AD in de landelijke dagbladmarkt sinds 1955, in procenten.

	1955	1960	1965	1970	1980
De Telegraaf, Nieuws van de Dag en Algemeen Handelsblad	22,8	30,8	36,8	45,8	59,9
Overige landelijke Dagbladen	77,2	69,2	63,2	54,2	40,1

Bron: G.W. Noomen, 'Persconcentratie', in: J.G. Stappers e.a. *Massacommunicatie en samenleving. Centrale problemen, alternatieven en overzichten* (Assen, 1982) 66.

In de verzuilde samenleving hadden veel kranten openlijk bekend tot een bepaalde zuil te horen. Ze konden in beginsel socialistisch, communistisch, katholiek, christelijk of liberaal genoemd worden. De kranten die dit niet deden of niet langs de verzuilde lijnen ingedeeld konden worden, werden derhalve neutraal genoemd. Dit etiket stond overigens niet gelijk aan volstrekte kleurloosheid. Het accent voor het typeren van deze kranten lag meer op de vraag in hoeverre ze conservatief dan wel progressief van karakter waren.

Vanaf hun oprichting waren *Het Algemeen Dagblad* en *De Telegraaf* er beiden op gericht zich te onttrekken aan de oude verzuilde etikettering en een geheel eigen identiteit te ontwikkelen. In het eerste nummer van het Algemeen Dagblad van 29 april 1946 verklaarde de hoofdredactie in de beginselverklaring het volgende:

Het Algemeen Dagblad zal een eigen karakter hebben, volkomen onafhankelijk van elke politieke partij of groep. Het zal de werkelijkheid van dezen tijd belichten, uitgaande van de geestelijke en individuele vrijheid van de mens, gebonden aan de verantwoordelijkheid jegens de maatschappij en de zedelijke wetten, welke deze moeten beheersen.³⁷

³⁶ Schneider, *De Nederlandse krant*, 372.

³⁷ Bardeel ea., *Media in Nederland*, 95.

De Telegraaf heeft in zijn statuten woorden met gelijke strekking staan en heeft tot doel onpartijdig te zijn en uitsluitend het lands belang te dienen.³⁸ Deze nieuwe formule bleek zeer vruchtbaar te zijn. Terwijl de oude richtingsbladen moeite hadden het hoofd boven water te houden, floreerden de neutrale kranten als nooit tevoren. Het landschap van de verhoudingen tussen de dagbladen kwam er hierdoor totaal anders uit te zien. Niet alleen de lezer voelde minder binding met de zuil, ook de dagbladen zelf fungeerden niet langer slechts als verlengstuk van een politieke of religieuze stroming. Ze voelden zich gedwongen zich onafhankelijk op te stellen door op meer neutrale en objectieve wijze aan verslaggeving te doen. Door deze minder gekleurde inhoud gingen de verzuilde kranten steeds meer lijken op de neutrale dagbladen. Hierdoor begonnen vanaf de jaren zestig de kranten steeds vaker te vissen in dezelfde vijver van potentiële lezers.

De richtingskranten trokken steeds minder lezers. Dit werkte in het voordeel van de regionale en populaire kranten als het *Algemeen Dagblad* en *de Telegraaf*. De kwaliteitsbladen wisten van de nieuwe aanwas aan potentiële lezers echter geen profijt te trekken. Zij presenteerden zich te weinig als kwaliteitskrant en verloren daardoor aan aantrekkingskracht voor de lezer. Door het neutraler worden van de verzuilde kranten, verloren zij de identiteit die hen voorheen kenmerkte, waardoor zij hun lezers eigenlijk opnieuw aan zich moesten weten te binden. Dit heeft het proces van de persconcentratie in de hand gewerkt volgens de historicus Van de Laar.

Van te voren ligt al min of meer vast dat het “naäpen” geen kans van slagen heeft omdat de uitgever gedwongen wordt in concurrentie te treden met die bladen die al een gevestigde positie hebben. Kleinere bladen zullen verdwijnen of met andere bladen moeten gaan samenwerken, omdat de veelal grotere neutrale bladen bedrijfseconomische voordelen hebben.³⁹

Het herpositioneren van de dagbladen zorgde ervoor dat ook de gevestigde dagbladen zich een nieuwe identiteit gingen aanmeten. Soms met succes, en soms zonder. Het dagblad *Het Vrije Volk*, ooit de grootste van Nederland, is geen succesverhaal, zoals zal blijken in de rest van deze scriptie. Hiertegenover staan ook dagbladen die zich wel succesvol hebben ontwikkeld in die jaren. *De Volkskrant* is hier een voorbeeld van. Deze krant droeg tot aan 1965 de ondertitel ‘Katholiek dagblad voor Nederland’,⁴⁰ waarmee het aangaf te schrijven

³⁸ Bardoel ea, *Media in Nederland*, 95.

³⁹ Van der Laar, *Twee Heren*, 48.

⁴⁰ Bardoel ea., *Media in Nederland*, 96.

voor de katholieke arbeider. Met het schrappen van deze ondertitel, nam de krant een wending waarbij men zich richtte op de nieuwe doelgroep: hoogopgeleid, progressief Nederland. In de jaren hierna groeide het aantal lezers en werd de linksgeoriënteerde *Volkskrant* in de jaren tachtig 's lands derde meest gelezen krant.⁴¹

Ontzuiling van de dagbladpers

Het maatschappelijke proces van secularisering en politisering begon er ook bij de kranten in te sluipen. Inhoudelijk werd de toon scherper en minder bejubelend naar de gezagsdragers toe. Waar het in de jaren vijftig nog ondenkbaar was kritiek op de eigen zuil te leveren, startte rond 1960 een proces waarin dagbladen onafhankelijker en vrijer van hun eigen autoriteiten meningen begonnen uit te dragen. Ze begonnen zich te onttrekken aan het keurslijf van de starre politiek-religieuze verhoudingen. Daarnaast verzwakte de toon van het 'wij/zij' denken. De tegenstellingen tussen de zuilen onderling werden minder scherp aangezet, er kwam meer ruimte voor nuance en andersdenkenden. Deze tolerantere houding maakte kwesties die voorheen taboe waren nu bespreekbaar.

In de verzuilde samenleving van de jaren vijftig van de vorige eeuw nam de pers een centrale rol in. Dagbladen en radio –en televisiestations waren de spreekbuis van de zuil en fungeerden als instrument waarmee de achterban kenbaar gemaakt werd hoe te denken over de maatschappij. Gezagdragers werden vrijwel kritiekloos gevolgd. De banden tussen de pers en de politiek waren zeer sterk met elkaar verweven en vaak moeilijk los van elkaar te zien. Dagbladen waren geen onafhankelijke, kritische fora waarin de politiek met een scherpe blik gevolgd werd. Integendeel zelfs. Vaak werden politieke partijen en kranten bestuurd door dezelfde elites. Dit werd niet als problematisch ervaren, want dagbladen achtten dat min of meer hun taak. Het laten horen van de stem van hun zuil was een van de fundamenten waaraan de richtingsbladen hun bestaansrecht ontleenden. 'Zich onderschikken is een onderdeel van onze heldenmoed' was het adagium van een groot deel van de pers.⁴²

De historicus A. Lijphart kent aan deze relatie tussen pers en politiek een essentiële factor in de naoorlogse pacificatiepolitiek toe. Immers, door de houding van deze 'gedienstige journalistiek' werden de kernwaarden van de politieke handelwijze gewaarborgd. De media tartten niet aan de ondoorzichtige geheimhouding en geslotenheid die deze pacificatiepolitiek tot een succes maakte. Zonder de medewerking van de media was dit nooit gelukt. Slechts het

⁴¹ Annet Mooij, *Dag in, dag uit. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant vanaf 1980* (Amsterdam 2011) 20.

⁴² F. van Vree, 'De vuile was van het gezag. Dagbladpers en journalistieke cultuur in de jaren vijftig en zestig', in: H. Wijfjes, *Jaarboek mediageschiedenis 3* (Amsterdam 1991) 217.

topje van de ijsberg van de politieke besluitvorming in die tijd werd aan de oppervlakte blootgelegd in de media. Het kritisch en onafhankelijk zoeken naar de waarheid ontbrak en de media leken zich bij haar bedienende taak neer te leggen. Pas in de jaren zestig kwam hier verandering in.

Opkomst human interest.

Mede door de introductie van de televisie in de Nederlandse huiskamers kwam vanaf het midden van de jaren vijftig een nieuw type leespubliek op, welke niet meer alleen geïnformeerd wilde worden. De nieuwe lezer zocht ook vermaak en amusement. De groei van de populaire dagbladen bewees deze vraag naar een ander samengesteld dagblad al. De krantenlezer was ook televisiekijker geworden, en kon de behoefte naar korte of feitelijke berichtgeving met een druk op de knop bevredigen. Hierdoor waren dagbladen gedwongen zich meer te concentreren op hoogwaardige, uit een breed spectrum van onderwerpen samengestelde informatie.⁴³ Met een stijging van bijna 70 procent, nam het gemiddelde aantal pagina's van de dagbladen in de jaren 1960 – 1970 toe van 16 naar 27.⁴⁴ De inhoud van deze pagina's was veel gevarieerder dan voorheen. De nadruk lag minder op de klassieke thema's van de politiek, de internationale verhoudingen en de economie. De kranten werden luchtiger van toon.

Om in de hernieuwde vraag te kunnen voorzien traden er veranderingen op in de dagbladen. Het fenomeen 'human interest' deed zijn intrede in de kolommen waarin het nieuws met een menselijk gezicht de boventoon voerde. Strips, speciale rubrieken, consumenteninformatie en interviews boden de lezer wat lichtere en minder zwaar beladen onderwerpen. Van de klassieke thema's werd op zakelijke en feitelijke toon verslag gedaan in korte artikelen. Er kwam meer ruimte en aandacht voor de achtergronden van het nieuws. Een krant ging zich meer onderscheiden door duiding te geven aan maatschappelijke ontwikkelingen. Zaken werden niet alleen meer benoemd, maar ook geïnterpreteerd. Vanaf 1967 kwam vanuit de Verenigde Staten de 'situationer', de nieuwsanalyse, naar Nederland overgewaaid.⁴⁵ In deze artikelen werden nieuwsfeiten van een context voorzien en uitgelegd. Hierdoor vervaagde het onderscheid tussen nieuws en duiding. Dit sloot goed aan bij de behoefte van de nieuwe lezer de feiten niet alleen beschreven te zien, maar ze binnen het geheel van maatschappelijke gebeurtenissen en van achtergronden geplaatst te krijgen.

⁴³ Wijfjes, *Journalistiek*, 333.

⁴⁴ Hemels, *Krant in bedrijf*, 274.

⁴⁵ Wijfjes, *Journalistiek*, 335.

De komst en populariteit van columnisten en commentaren van buitenstaanders als specialisten sloten aan bij deze trend. Het redactionele commentaar kreeg steeds minder de prominente rol in de dagbladen toebedeeld.⁴⁶ De verminderde invloed van een hoofdredacteur werd vervangen door een gevarieerd aanbod van meningen uit verschillende hoeken van de samenleving.

1.4 Een andere journalist

Gesteld kan worden dat dagbladen uitdrukking geven aan ‘de tijdgeest’ en deze mede vormgeven en verwoorden. In veranderende tijden veranderen kranten mee. Maar een krant is geen op zichzelf staand product, het is altijd de uitkomst van wat journalisten maken. Door de ontzuiling maakten veel dagbladen zich in de jaren zestig los van hun loyaliteit aan de zuilen. Hiervoor in de plaats kwam de journalist als autonoom schrijvend individu op. Dit sloot aan bij de opkomst van een nieuwe cultuur waarin niet meer idealen van opvoeding en traditie centraal stonden, maar de emancipatie en zelfontplooiing van het individu.⁴⁷

Een van de eerste journalisten die deze kwestie aankaartte was Henk Hofland van het Algemeen Handelsblad. Hij hekelde de makke en brave journalistieke cultuur in Nederland en meende dat dagbladen gekenmerkt werden ‘door een starre levensloosheid, een ondefinieerbaar gebrek aan contacten met de werkelijkheid.’⁴⁸ Hij doelde hiermee vooral op de wat oudere, conservatieve journalisten die trouw aan zuil en dezelfde conservatieve achterban waren. Verschillende journalisten uitten soortgelijke opvattingen in boeken, essaybundels en praatprogramma’s op de televisie. Op persoonlijke titel gingen zij het debat aan, vragend naar journalistieke vernieuwing.

Deze opmars van schrijven op persoonlijke titel werd zichtbaar in de dagbladen. Waar voorheen artikelen vaak geschreven waren door ‘onze verslaggever’ of ‘onze kunstredactie’, prijkte vanaf ongeveer het midden van de zestiger jaren de naam van de desbetreffende journalist boven het stuk. Kritische commentaren werden in de columns van kranten en opinieweekbladen niet geschuwd. Zo drukte de individuele journalist steeds sterker een stempel op de openbare meningsvorming. Alhoewel niet iedereen dit kon waarderen, werden

⁴⁶ Wijfjes, *Journalistiek*, 335.

⁴⁷ Idem, 335.

⁴⁸ Idem, 338.

er vanaf 1962 verschillende prijzen uitgereikt aan journalisten die zich vernieuwend of onderscheidend hadden opgesteld.⁴⁹

De vraag naar vernieuwing en de opkomende maatschappijkritiek zorgde in iedere stroming in de Nederlandse dagbladpers voor redactionele en redactionele verschuivingen. De mediahistoricus Huub Wijfjes schrijft dat engagement de drijfveer voor alle journalisten werd en dat ze niet meer meewerkten aan het in standhouden van ‘de gevestigde orde, maar aan (...) ‘het démasqué van de samenleving’. Journalistiek leverde geen prettige opgepoetste spiegel van de werkelijkheid, maar was ‘journalistiek van de anti-schijn’.⁵⁰

1.5 Persgeschiedenis.

De vraag waarom ‘een krant wel of niet succesvol is’ staat centraal in de persgeschiedenis.⁵¹ Studies naar het verleden van dagbladen pogen in vaak vuistdikke boeken antwoord op deze bijzonder moeilijke vraag te geven. Mediahistoricus Huub Wijfjes schrijft zelfs ‘dat er geen moeilijker proces denkbaar is dan de opkomst en neergang van kranten.’⁵² Een succesvolle krant te maken én te behouden blijkt een moeilijk te grijpen fenomeen. Dit valt te verklaren doordat het maken van een krant aan vele factoren onderhevig is. Een krant wordt gemaakt door en voor mensen, probeert grip op de maatschappij te krijgen terwijl ze er tegelijkertijd zelf wezenlijk onderdeel van uitmaakt en moet daarbij keuzes maken betreffende stijl, vorm en inhoud.

Sinds eind negentiende eeuw beoefenen historici de persgeschiedenis. In 1999 schreef mediahistoricus Huub Wijfjes een artikel over de ontwikkelingen binnen het genre in de afgelopen eeuw.⁵³ Hij stelde dat traditionele auteurs als Johan Hemels en Maarten Schneider de pers op een voornamelijk institutionele wijze benaderden, wat inhoudt dat de aandacht uitging naar wet- en regelgeving vanuit de overheid, kranten als onderneming en het persbeleid. Dit resulteerde in vele goed gedocumenteerde boeken over het verleden van de Nederlandse pers. De nadruk die ze legden op de bedrijfsmatige kant van de krantenondernemingen kwam echter onder kritiek te staan. Het zou een te eenzijdige en onvolledige weergave zijn van de manier waarop een krant functioneert. De wijze waarop de redactie vorm en inhoud aan een dagblad gaf en diens ontvangst bij het lezerspubliek, is in de

⁴⁹ Idem, 340.

⁵⁰ Wijfjes, *Journalistiek*, 341.

⁵¹ Marcel Boersma, *Beschaafde vooruitgang – de wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002* (Proefschrift Universiteit Groningen, Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, 2002) 14.

⁵² Wijfjes, *Journalistiek*, 229.

⁵³ Huub Wijfjes, ‘Perspectief in Persgeschiedenis’, in: *BMGN*, 114 (1999) afl. 2, 223-235.

institutionele geschiedschrijving grotendeels buiten beschouwing gelaten. Vaak miste het een kader van de brede cultureel-maatschappelijke context, waartegen de ontwikkelingen van de krant geplaatst konden worden.⁵⁴

In de jaren negentig van de vorige eeuw kwam hier verandering in. In 1996 publiceerden Gerard Mulder en Paul Koedijk een geschiedenis van *Het Parool* en Frank van Vree een geschiedenis van *de Volkskrant*.⁵⁵ Naast de institutionele beschrijving richtten deze boeken zich tevens op de journalistieke ontwikkeling van de krant én de wisselwerking tussen dagblad en samenleving. Mulder en Koedijk schrijven een zeer gedetailleerde geschiedenis van *Het Parool* en brengen deze telkens in samenspel met de politiek, media en maatschappij. *Het Parool* krijgt in het Nederlands politiek krachtenveld tevens een prominente rol toebedeeld. Van Vree is meer naar binnen gericht. Hij beschrijft de journalistieke veranderingen en redactionele discussies die uiteindelijk hebben geleid tot de succesvolle transformatie van de Volkskrant. De boeken hebben gemeen dat de auteurs de dagbladen niet slechts als ‘spiegel van de maatschappij’ presenteren, maar als wezenlijk, participierend onderdeel van de samenleving. Deze invalshoek werd sterk politiek benaderd, waarbij de vraag zich opdringt of dat niet te eenzijdig was en de blik zich niet moest verbreden naar de totale krant, inclusief sport, luchtigheid en human interest.⁵⁶

Met het vieren van het haar 250-jarig bestaan verscheen in 2002 een proefschrift over de geschiedenis van de Leeuwarder Courant.⁵⁷ De historicus Marcel Boersma achtte de methodiek van zijn voorgangers pershistorici niet toereikend, omdat zij de inhoud van de krant te politiek-incidenteel benaderden. Dit leidde tot vertekeningen. De lezer las zijn krant immers dagelijks, niet alleen op hoogtijdagen. Een structurele inhoudsanalyse van het dagblad zou daarom een evenwichtiger beeld van de identiteit van de krant en haar lezers schetsen.⁵⁸ Met deze hermeneutische methode zou de krant gezien worden door de ogen van de lezer en niet zoals gebruikelijk vanuit een redactioneel perspectief. De uitkomst van zijn onderzoek was dat de krant het meeste succes te danken had aan haar journalistieke benadering, welke bestond uit het evenwicht tussen verandering en continuïteit, waarin ze de beschaving altijd op beschaafde wijze omarmde. Tevens vormde de nadruk die de krant legde op de Friese

⁵⁴ Wijfjes, ‘Perspectief in persgeschiedenis’, 223.

⁵⁵ F. van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant*, (Meulenhoff, Amsterdam 1996) en G. Mulder en P. Koedijk *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Meulenhof bv, Amsterdam 1996).

⁵⁶ H. Wijfjes, ‘Perspectief in Persgeschiedenis’, 227.

⁵⁷ Boersma, *Beschaafde vooruitgang*, 13.

⁵⁸ Idem, 16.

identiteit een hoofdelement in het succes van de krant. Ze creëerde hiermee een sterk groepsgevoel onder de lezers.⁵⁹

Met de publicatie van boeken over *De Telegraaf*, *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* is er in de laatste jaren een flinke impuls gegeven aan het schrijven over kranten. In 2009 verscheen het boek ‘Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant’, geschreven door voormalig directeur van het Persmuseum Mariëtte Wolf.⁶⁰ Ze is de eerste onderzoeker die onbeperkte toegang kreeg tot de voorheen gesloten archieven van de grootste krant van Nederland, en kreeg een ruime medewerking vanuit *De Telegraaf*. In het boek is te lezen hoe de krant zich vanaf de oprichting als vooruitstrevend dagblad voor de Amsterdamse elite ontwikkelde tot de krant van wakker Nederland, de hartwerkende man. Ondanks de immer beroerde reputatie van *De Telegraaf* – fout in de oorlog, te rechts-populistisch, een schandaalkrant – heeft het eigenwijze dagblad zich in de naoorlogse decennia weten te bevestigen als Nederlands populairste krant. ‘Haar sterke radar voor de sentimenten die onder brede lagen van de bevolking leven, vormt misschien wel het belangrijkste geheim van *De Telegraaf*’, luidt de conclusie van Wolf.⁶¹

Wederom over *de Volkskrant* verscheen in 2011 het boek ‘Dag in, dag uit. Een journalistieke geschiedenis van *de Volkskrant* van 1980’, geschreven door publiciste Annet Mooij.⁶² Dit boek is een vervolg op Van Vree’s boek uit 1986. Haar op archieven en interviews gebaseerde boek ‘beschrijft het reilen en zeilen van de redactie.’⁶³ De aandacht gaat ook uit naar de wisselwerking tussen krant en maatschappij, maar is vooral een geschiedenis van binnenuit geschreven. Ze hangt haar analyse op aan hoofdredacteurs Harry Lockfeer en Pieter Broertjes, die krant van respectievelijk 1982 tot 1995 en 1995 tot 2010 leidden. Een beeld wordt geschapen van een redactie waar altijd ‘gedoe’ is: gesteggel en geruzie waren aan de orde van de dag.

In 2012 publiceerde Pien van der Hoeven ‘Het succes van een kwaliteitskrant. De ontstaansgeschiedenis van NRC-Handelsblad.’⁶⁴ Voor het schrijven van dit proefschrift heeft de historica toegang tot de archieven van de krant gekregen en sleutelfiguren geïnterviewd. In het boek ligt niet de nadruk op een historische, verklarende analyse van de positie en het

⁵⁹ Boersma, *Beschaafde vooruitgang*, 468.

⁶⁰ Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*. (Proefschrift Universiteit van Amsterdam 2009; Amsterdam, Boom, 2009)

⁶¹ Idem, 482.

⁶² Annet Mooij, *Dag in, dag uit. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant van 1980* (De Bezige Bij, Amsterdam, 2011).

⁶³ Idem, 9.

⁶⁴ Pien van der Hoeven. *Het succes van een kwaliteitskrant. De ontstaansgeschiedenis van NRC-Handelsblad*.

succes van de krant, maar zoals de titel schetst concentreert het zich op de krant zelf. Het is een historische reconstructie van de perikelen rondom de fusie van de twee kranten en de nasleep daarvan. Het geeft een gedetailleerde inkijk in een bij tijd en wijlen tot op het bot verscheurde redactie van een krant.

In vergelijking met de voorgaande publicaties is het opvallend dat in deze drie recentelijk verschenen boeken het interview een prominente rol speelt. Terugblikken van oud-medewerkers op de beschreven periodes hebben ervoor gezorgd dat de boeken er anders uit kwamen te zien, dan wanneer het onderzoek alleen op archieven gebaseerd zou zijn. Dit kan een trendbreuk binnen de persgeschiedenis genoemd worden, wanneer dit wordt afgezet tegen bijvoorbeeld Mulders en Koedijks boek over *het Parool*. Deze auteurs hadden wel degelijk interviews afgenomen, maar betrokken ze maar zeer marginaal in hun publicatie. Als reden hiervoor noemden ze dat een individu nooit het hele geheel kon overzien, maar slechts een klein gedeelte ervan.

En dat nog vaak met onjuiste conclusies door gebrek aan informatie, of met herinneringen die nog sterk waren gekleurd waren door de emoties van destijds. (...) Daarom heeft in deze studie niet een menselijke stem, maar een archiefstuk het laatste woord.⁶⁵

Binnen het vakgebied dat voorheen compleet door mannen werd gedomineerd, wordt daar tegenwoordig anders over gedacht. De drie vrouwelijke auteurs geven het interview, de herinnering een meer gelijkwaardige positie met die van het archiefmateriaal. Waar zij zich niet in onderscheiden is de onderwerpkeuze voor de landelijke krant. Het regionale dagblad krijgt in de historiografie nog steeds weinig aandacht en waardering.

Deze scriptie bevindt zich in deze niche. Onder andere zal blijken dat de positie van regionale dagbladen binnen het krantenlandschap niet alleen onder historici, maar ook onder journalisten omstreden is. Hoe dat en nog vele andere zaken de gemoederen flink hebben beziggehouden, is geschetst in een beeld welke gebaseerd is op het geschrevene en het gesprokene. Net als bovenstaande drie laatst beschreven boeken is dit onderzoek uitgevoerd op basis van zowel het traditionele archiefonderzoek als de methode van het interviewen, de oral history.

⁶⁵ Mulder en Koedijk, *Lés die krant!*, 23.

Hoofdstuk 2. Oral History

De geschiedenis als wetenschappelijke discipline is een continu debat. Nieuwe inzichten en bronnenmateriaal kunnen een nieuw licht op het verleden werpen, waardoor de geschiedenis voortdurend geherinterpreteerd en herschreven wordt. Voor herinneringen geldt hetzelfde.

De discipline mondelinge geschiedenis of de vaak gebruikte term *oral history* “houdt zich bezig met die verhouding tussen de officiële geschiedschrijving zoals die in boeken is vastgelegd en de individuele herinnering”.⁶⁶ Deze twee komen nooit volledig met elkaar overeen. Voor de hedendaagse geschiedschrijving kunnen individuele herinneringen leiden tot een herinterpretatie van het verleden of het schrijven van nieuwe geschiedenissen. Een goed voorbeeld hiervan uit de recente geschiedenis zijn de Japanse troostmeisjes. Pas nadat zij in de jaren tachtig durfden te vertellen tijdens de Tweede Wereldoorlog als gedwongen prostituee voor het Japanse leger gewerkt te hebben, kon dit hoofdstuk aan de geschiedenis worden toegevoegd.⁶⁷

Naast het schrijven van ‘nieuwe geschiedenissen’ kan *oral history* ons ook inzicht in de huidige maatschappij en de omgang met en visie op het verleden verschaffen. Historica Selma Leydesdorff geeft onderstaande definitie aan het begrip *oral history*:

Oral history laat zien hoe een maatschappij omgaat met mythen, verhalen en ideologieën en deze omgang met het verleden is weer traceerbaar in interviews, in de beelden die de vertellers-geïnterviewden schetsen en in de structuur van hun verhalen.⁶⁸

2.1 Pioniers

Het belangrijkste instrument van de beoefenaar van de mondelinge geschiedenis is het interview. Lange tijd hebben historici vanwege de verwetenschappelijking van hun ambt vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw, de mondelinge overdracht van het verleden gemarginaliseerd door zich vrijwel volledig te beroepen op het geschreven woord, en bij voorkeur kwantitatief en niet-verhalend te werk te gaan.⁶⁹ Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw kwam hier, gesteund door de introductie van de voicerecorder en de opkomende

⁶⁶ Selma Leydesdorff, *De mensen en de woorden. Geschiedenis op basis van verhalen* (Amsterdam 2004), 9.

⁶⁷ Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 11.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ R. Perks en A. Thomson, *The Oral History Reader. Second Edition* (Londen, 2006), 1.

interesse in niet-Westerse schriftloze volkeren, verandering in. De socialistische historicus Paul Thompson speelde met de oprichting van de 'British Oral History Society'⁷⁰ een doorslaggevende rol in de opkomst van de mondelinge geschiedenis. Zijn boek *The Voice of the Past: Oral History* uit 1978 werd een standaardwerk binnen de discipline.⁷¹ In dit boek concentreerde hij zich op de geschiedenis van de Engelse arbeidersklasse opgemaakt uit verhalen, met als doel aan te tonen dat de mondelinge geschiedenis een substantiële bijdrage kon leveren aan de wetenschap, door tegenwicht te bieden aan de gangbare, eenzijdige 'elitaire' blik op het verleden gebaseerd op politieke en economische verhoudingen en gebeurtenissen. De mondelinge geschiedenis bood de kans de geschiedenis van de vergeten gewone man op te tekenen en daarmee de barrière tussen de wetenschap en het publiek weg te nemen.⁷² De geschiedschrijving zou zo gedemocratiseerd worden.

Een tweede pionier van de mondelinge geschiedenis is de Italiaanse historicus Alessandro Portelli. In zijn artikel "The peculiarities of Oral History"⁷³ zette hij uiteen dat de mondelinge geschiedenis meer zegt over de betekenis van een gebeurtenis dan over de gebeurtenis zelf, en dat dat hetgeen is wat de mondelinge geschiedenis onderscheidend maakt:

Oral sources tell us not so much about what people did, but what they wanted to do, what they believed they were doing, and what they now think they did.⁷⁴

De mondelinge geschiedenis concentreert zich dan ook veel meer op het plot van een verhaal dan op de feitelijke waarheid ervan. Door dit te doen kan het inzicht geven in de manier waarop mensen betekenis aan het verleden geven en welke rol mythevorming, verbeelding en verlangen hierin spelen.⁷⁵ Daarom bestaat er ook niet zoiets als 'foute' herinneringen en moet de historicus naast het vertelde ook pogen te achterhalen wat er juist niet verteld wordt en waarom. Mondelinge geschiedenis is nooit uitputtend, want nimmer kan de historicus alle actoren gesproken hebben, maar daar tegenover staat dat de geschiedwetenschap per definitie niet uitputtend is.

⁷⁰ Perks en Thomson, *The Oral History Reader*, 2.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Paul Thompson, 'Voices of the Past: Oral History', in: Perks and Thomson, *The Oral History Reader* (Londen 2006) 25-31.

⁷³ Alessandro Portelli, "The peculiarities of Oral History", in: *History Workshop*, no.12 (Autumn, 1981) 96-107.

⁷⁴ Idem, 100.

⁷⁵ Idem, 101.

Historical work using oral sources is unfinished because of the nature of the sources; historical work excluding oral sources (where available) is incomplete by definition.⁷⁶

Tevens is de mondelinge geschiedenis per definitie subjectief, kunstmatig, veranderlijk en partijdig, vanwege de rol van de historicus-interviewer hierin.⁷⁷ Maar, zo betoogt Portelli, deze botsing zorgt juist voor nieuwe inzichten en maakt het vak zo interessant. Het gaat erom te begrijpen hoe collectieve historische vergissingen konden ontstaan en wat deze betekenen voor de geschiedschrijving en het historisch bewustzijn van een land of gemeenschap.

2.2 Subjectiviteit

De historici Tompson en Portelli zijn twee grondleggers van de (Europese) totstandkoming van de mondelinge geschiedenis. Inmiddels decennia later, zijn de methoden en technieken scherp verfijnd en hebben vele andere historici binnen dit vakgebied hun reputatie gevestigd. In ieder deel van de wereld heeft de discipline zich conform de huidige en historische omstandigheden een eigen gezicht en inhoud aangemeten. De inhoud en lengte van deze scriptie leent zich er niet voor hier een volledig overzicht van te geven, en zal zich daarom vanaf nu concentreren op de Nederlandse mondelinge geschiedschrijving.

Alvorens daarop in te gaan zal eerst worden ingegaan op de kritiek op de discipline als gemeenschappelijke deler van alle *oral history*: het verwijt subjectief te zijn. Gebaseerd op de overtuiging dat er per definitie niet iets bestaat als objectieve geschiedschrijving – geschiedenis is immers *altijd* een interpretatie van de samenhang van gebeurtenissen – is deze kritiek onterecht of in ieder geval niet valide voor de mondelinge geschiedenis alleen. Daarnaast wordt er al jaren historisch onderzoek gedaan gebaseerd op individuele documenten als dagboeken, notities en rapporten. Als historische bron zijn deze even persoonlijk gekleurd als het interview en al eeuwen algemeen geaccepteerd als onderzoeksmateriaal. Bij dergelijke bronnen is het de taak van de historicus aan te tonen wat er gerepresenteerd wordt.⁷⁸ Binnen de mondelinge geschiedenis is deze bronnenkritiek, in dit geval het expliciet vermelden van het gebruik van het interview, daarom een noodzakelijke voorwaarde binnen het onderzoek.⁷⁹

⁷⁶Portelli, "The peculiarities", 106.

⁷⁷Idem, 103.

⁷⁸Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 48.

⁷⁹Ibidem.

2.3 Interviews

Het gebruiken van interviews als bronnen voor historisch onderzoek vraagt veel van het zelf- en historisch bewustzijn van de historicus, omdat in tegenstelling tot geschreven egodocumenten interviews een dubbele subjectiviteit bevatten: die van de geïnterviewde en de interviewer zelf. Daarnaast is de bron altijd onmiskenbaar kunstmatig tot stand gekomen. Zonder het initiatief van de onderzoeker had het gesprek niet plaatsgevonden en binnen het gesprek speelt hij altijd de, al dan niet leidende, rol van vragensteller. Tevens kan een persoon zichzelf tijdens een gesprek tegenspreken en zal wanneer exact hetzelfde interview met de geïnterviewde een tweede keer zou plaatsvinden, de uitkomst ervan altijd anders zijn.⁸⁰

De rol die de historicus in dit geheel speelt is daarom cruciaal en stelt de *oral history* daarmee voor een moeilijk theoretisch vraagstuk. In zijn artikel 'Do I like them them too much? Effects of the oral history interview on the interviewer and vica versa' uit 1997 benadrukt de historicus Valerie Yow dat het juist gaat om de dialoog en dat het voor de historicus van essentieel belang is niet alleen de uitkomst van het vraaggesprek te analyseren, maar zich toe te leggen op de totale context en omstandigheden waarin het heeft plaatsgevonden, inclusief het verwachtingspatroon en de waarden van de interviewer zelf.⁸¹

Het zelfbewustzijn van de interviewer is dus van cruciaal belang voor het op juiste waarde schatten van het interview. Een tekort hieraan kan het verloop van een onderzoek ernstig belemmeren. Drie bekende factoren die hier een belangrijke rol in spelen en die hij dus zal moeten trachten te onderdrukken zijn:

1. Het sociale voordeel wat hij over de groep heeft;
2. door kennis van abstracte cijfers de groep al denken te kennen en daardoor niet open te staan voor nieuwe inzichten;
3. als academicus al van te voren denken gelijk te hebben op basis van een aangeleerde (academische) methode.⁸²

2.4 Mondelinge geschiedenis in Nederland

Waar men ook kijkt, oral history blijkt een bloeiende praktijk, waarbij Nederland een beetje achterloopt.⁸³

⁸⁰ V. Yow, Do I like them them too much? Effects of the oral history interview on the interviewer and vica versa. In: Perks and Thomson, *The Oral History Reader* (Londen 2006), 54-72.

⁸¹ Idem, 63.

⁸² Leydesdorf, *De mensen en de woorden*, 82.

⁸³ Idem, 78.

Deze bewering is afkomstig van een van Nederlands meest belangrijke mondelinge historica Selma Leydesdorff. Bij de introductie van de *oral history* in Nederland heeft zij een belangrijke rol gespeeld en die speelt ze nog steeds. Haar boek ‘De mensen en de woorden’ uit 2004 is een samenvatting van de geschiedenis van de *oral history* en haar bevindingen binnen dit gebied. Zo heeft zij onder andere onderzoek naar betekenis van individuele en collectieve trauma’s en de rol van mondelinge geschiedenis daarin en heeft ze de Zeeuwse watersnoodramp opgemaakt door de monden van de overlevenden.

Naast het wat pessimistische geluid dat Nederland internationaal gezien achterloopt, zijn er de laatste decennia toch ook positieve ontwikkelingen op het gebied van de *oral history* waar te nemen. Zo is deze tak van de wetenschap ook in Nederland inmiddels een steeds meer gangbare en gerespecteerde vorm van onderzoek is geworden, al was het alleen al om de reden dat sommige historische passages louter door middel van het interview verkregen kunnen worden. Voor een deel van de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog geldt dit bijvoorbeeld. Het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) bewaart daarom een immense hoeveelheid opgenomen gesprekken met betrokkenen uit die tijd zorgvuldig.⁸⁴

Hetzelfde instituut kreeg vanaf 1996 van de overheid de opdracht onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek te verrichten naar de ‘de gebeurtenissen voor, tijdens en na de val van Srebrenica.’⁸⁵ De uitkomst en de politieke gevolgen van dit mede op oral history gebaseerde onderzoek zijn verstrekkend geweest en leidde in 2002 tot het opstappen van het tweede kabinet-Kok.⁸⁶ Tevens lijkt met de populariteit van het op grotendeels op interviews gebaseerde boek ‘Congo. Een geschiedenis’ van de Vlaming David van Reybrouck, onderscheiden met drie literaire onderscheidingen in 2010, een groot publiek in aanmerking te zijn gekomen met de mondelinge geschiedenis.⁸⁷

In de laatste jaren is in Nederland de van origine Italiaanse historica Stef Scagliola bijzonder actief geweest op het gebied van de *oral history*. Ze heeft zich gespecialiseerd in het werken met digitale audiovisuele archieven, met de nadruk op historische interviews en van 2006 tot 2011 was ze de coördinator van een groots opgezet *oral history* project van Nederlandse veteranen. Dit heeft geresulteerd in onder andere het boek ‘Wat veteranen

⁸⁴ Leydesdorff, *De mensen en de woorden*, 49.

⁸⁵ <http://www.srebrenica.nl> (04-03-2011).

⁸⁶ http://nos.nl/archief/2004/nieuws/index.html#@http://nos.nl/archief/2004/nieuws/dossiers/val_kabinet/algemeen/vaste%20elementen/beginpagina.html (17-07-2013).

⁸⁷ D. Van Reybrouck, *Congo. Een geschiedenis* (Amsterdam 2010).

Vertellen. Verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties.’ In dit traject heeft ze, samen met haar co-auteurs Harry van den Berg en Fred Wester, honderden interviews geanalyseerd. In het boek worden de mogelijkheden van het (her)gebruik van digitaal gearchiveerde interviews verkend.⁸⁸ Hierbij ging het de auteurs vooral om ‘de ruimere gebruiksmogelijkheden van het interviewmateriaal te demonstreren door vanuit verschillende invalshoeken het materiaal te ontleden.’⁸⁹ Tevens blijken de digitale ontwikkelingen van de twintigste eeuw veel toe te kunnen voegen aan het genre. In de digitale versie van het boek kan de lezer fragmenten beluisteren en doorklikken op (internet)links met achtergrondinformatie. Het boek geeft weer op welke manier het interview als veelzijdige bron van onderzoek kan dienen door herinterpretatie.

⁸⁸ S.Scagliola, H. Van den Berg en Fred Wester, *Wat veteranen vertellen. Verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (Amsterdam 2010) 15.

⁸⁹ Idem, 16.

Hoofdstuk 3. Historisch overzicht

3.1. Voorgeschiedenis

De Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP) had binnen enkele jaren na de oprichting al voldoende geld verzameld om een eigen socialistisch dagblad op te richten. Op 2 april 1900 rolde in Amsterdam het eerste exemplaar van de pers. De naam van de krant ‘moest maar zijn “Het Volk” besloot politiek leider Pieter Jelles Troelstra.⁹⁰ *Het Volk* kreeg de ondertitel ‘Dagblad voor de Arbeiderspartij.’⁹¹ De inhoud van de krant was eenzijdig gericht op de socialistische partijpropaganda. De zware en monotone stukken waren geen makkelijke te verteren kost voor de arbeider. De oplage groeide gestaag en na dertig jaar had de krant zo’n veertigduizend abonnees.

Tegen de zin van het partijbestuur in verscheen vanaf 1920 Rotterdam een eigen SDAP-blad. In de Maasstad had *Het Volk* nauwelijks lezers, omdat de arbeiders en hun echtgenotes hun behoefte aan alledaags en plaatselijk nieuws niet terugvonden in die krant. Het nieuwe opgerichte *Voorwaarts* zou dit anders aanpakken. De krant was opgezet als populair gezinsblad en werd voorzien van foto’s, sport en plaatselijk nieuws. Deze aanpak sloeg aan. Binnen enkele jaren lazen tientallen arbeiders de *Voorwaarts*.⁹² In Amsterdam werd deze ontwikkeling met argusogen gevolgd. *Het Volk* bleef een degelijke krant en werd vooral door partij- en vakbondskaderleden gelezen. Daarnaast verloor de krant een deel van de lezers. Het Rotterdamse *Voorwaarts* daarentegen, bleef wel groeien. De Amsterdammers konden het maar slecht hebben dat de ‘rumoerige, enigszins platvloerse parvenu’ hen in de jaren twintig inmiddels in populariteit had overtroffen.⁹³ Toch besefte *Het Volk* dat ook zij die kant op moest gaan met de krant om toegankelijk voor de arbeider te worden.

Intussen startten de SDAP en vakcentrale NVV in 1928 met gesprekken over een reorganisatie van de dagbladpers. Een jaar later richtten ze gezamenlijk de ‘*Arbeiderspers*’ op. In deze stichting werden alle socialistische partijkranten en uitgeverijen ondergebracht. De kranten gingen vanaf nu gezamenlijk door onder de naam *Het Volk*. In 1931 betrad de krant het nieuwe hoofdkantoor de ‘Rode Burcht’ aan het Hekelveld in Amsterdam.⁹⁴ Al snel kwam de krant met tientallen lokale edities in het hele land uit, waarmee *Het Volk* zowel de

⁹⁰ Ben Maandag en Rien Robijns, ‘...En niet vergeten. Herinneringen aan Het Vrije Volk.’ (Amsterdam, 1991), 7.

⁹¹ Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 26.

⁹² Idem, 37.

⁹³ Idem, 45.

⁹⁴ Ben Maandag ea, *En niet vergeten*, 8.

socialistische boodschap als het lokale nieuws kon brengen. Deze mix bleek goed te werken. Zelfs tijdens de crisis van de jaren dertig bleven de lezersaantallen stijgen.⁹⁵ Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de krant overgenomen door de bezetter en na de bevrijding besloot *Het Volk* een doorstart te maken onder de nieuwe naam ‘*Het Vrije Volk*’.

Na de oorlog

Na de Tweede Wereldoorlog was de honger naar nieuws onder het Nederlandse volk zo groot, dat *Het Vrije Volk* in de eerste twee jaar moeiteloos op een aanwas van tienduizenden nieuwe abonnees kon rekenen. Op het hoogtepunt waren er dagen waarop er tot zestienhonderd inschrijvingen per dag bijkwamen. De leesdrift leek niet te stillen, maar de keuze was beperkt doordat dagbladen als *De Telegraaf* en *Het Nieuws van de Dag* wegens collaboratie uitgeschakeld waren en andere dagbladen nog niet direct uitkwamen. De kranten die wel verschenen, waaronder *Het Vrije Volk*, zagen bijna allemaal hun oplagecijfers floreren in deze eerste na-oorlogse jaren.⁹⁶ In 1956 en 1957 was *Het Vrije Volk* met zo’n 325.000 abonnees de grootste krant van het land. Het aantal plaatselijk verschijnende edities liep op tot vierenveertig. De romp van de krant werd in Amsterdam gemaakt en de lokale toevoegingen in de desbetreffende regio’s.

De Arbeiderspers groeide uit tot een groot en ingewikkeld bedrijf. *Het Vrije Volk* was een belangrijk onderdeel van het concern, maar niet het enige. De Arbeiderspers gaf ook het voormalig verzetsblad *Vrij Nederland* uit en had een boekenuitgeverij eveneens *De Arbeiderspers* geheten. Daarnaast had ze een keten van veertien boekwinkels en drukkerijen in Amsterdam, Rotterdam, Arnhem en Groningen. Naast de krant hadden de drukkerijen drukorders van veel van de NVV bladen en de wekelijkse uitkomende *VARA-gids*, waarop een kwart miljoen Nederlanders geabonneerd was. Met al deze verschillende onderdelen raakte De Arbeiderspers diep geworteld in de socialistische zuil. Als dagelijks verschijnende krant had *Het Vrije Volk* (HHV) een belangrijke taak te vervullen, welke aan een breed spectrum aan voorwaarden moest voldoen:

De Beweging stelde bijna bovenmenselijke eisen aan dit dagblad. Het moest interessant zijn voor de hoogleraar en voor de spreekwoordelijke vrouw achter de

⁹⁵ Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 48.

⁹⁶ Idem, 79.

wastobbe. Het moest 'strijdbaar' zijn en tegelijkertijd 'gezellig'; 'intellectueel' en tegelijkertijd 'eenvoudig'. De maatschappelijke ontwikkelingen moesten in de krant aan bod komen en vanuit socialistisch gezichtspunt becommentarieerd worden. Gezien de steeds stijgende oplagecijfers slaagde de redactie van Het Vrije Volk in de jaren vijftig blijkbaar uitstekend in deze op het eerste gezicht misschien wanhopig stemmende opgave.⁹⁷

Onder invloed van een veranderende samenleving begon het tij in de jaren zestig te keren. De ontzuiling ging een rol spelen en de televisie maakte de grote entree. Vanaf 1962 daalde de oplage gestaag. Als gevolg hiervan nam het aantal advertenties af, waar de krant in grote mate afhankelijk van was voor de inkomsten. Nu zowel abonneeaantallen als advertentieinkomsten daalden, ging het snel bergafwaarts met de krant. In 1965 leed HVV een verlies van twee en half miljoen gulden.

Als gevolg van de ontzuiling en vanuit de hoop dat het lezers zou trekken, verbrak de krant de formele banden met de Partij van de Arbeid. In de praktijk betekende dit dat de krant formeel geen verantwoording meer aan de partij hoefde af te leggen en zich een eigen onafhankelijk standpunt kon permitteren. Voor de redacteuren was er niet meer de noodzaak partijvergaderingen bij te wonen, maar de krant bleef onomwonden rood en PvdA-gezind. De ontkoppeling mocht echter niet baten, want het bleef bergafwaarts gaan met het bedrijf. Vanwege de slechte financiële situatie in de gehele Arbeiderspers moest er gesaneerd gaan worden. In 1968 sloot de drukkerij in Groningen en in de jaren daarna liep het aantal edities gestaag terug. Eveneens in 1968 kreeg het bedrijf een miljoenentegenvaller te verwerken, toen de VARA de drukorder van de gids stopzette.

Een jaar later volgde de genadeklap. In zaal Marcanti te Amsterdam kregen de ongeveer 1000 aanwezigen van directeur Herman Claus te horen dat de hoofdvestiging van de Arbeiderspers aan het Hekelveld zou gaan sluiten. Tweehonderdvijftig mensen zouden noodgedwongen ontslagen worden. HVV zou zich gaan richten op Rotterdam en Arnhem waar het dagblad de meeste abonnees had. Op 9 maart 1970 verplaatste HVV haar productie en hoofdredactie van Amsterdam naar de Slaak in Rotterdam. De editie en de gebouwen in Arnhem – naast Rotterdam de enige overgeblevene – werden een jaar later overgenomen door het Nijmeegse dagbladconcern Audet en zou voortaan *De Nieuwe Krant* heten.⁹⁸ Op 1 januari 1972 fuseerden Perscombinatie NV en de NV Drukkerij en Uitgeversmaatschappij De

⁹⁷Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 99.

⁹⁸Idem, 243.

Arbeiderspers.⁹⁹ Een paar maanden later richtten de Nederlandse Dagblad Unie (NDU) en de Perscombinatie samen de Commanditaire Vennootschap HVV op, waarin ze elk voor de helft deelnamen. Vanaf nu zou HVV het meest te maken gaan hebben met de NDU, die er op deze manier een lucratieve drukorder bij had gekregen. Met het drukken van het *Algemeen Dagblad* (AD) in de ochtend, *NRC-Handelsblad* in de middag en HVV in de namiddag, draaiden de persen op volle toeren. In het geheim werd in dit contract het beding ingevoerd dat HVV nooit in de ochtend zou verschijnen op straffe van een miljoenenboete, aldus oud-redacteur Geert-Jan Laan.¹⁰⁰ Het gebouw en de drukkerij aan de Slaak werden verkocht en HVV betrok een huurpand aan de Witte de Witstraat in het centrum van Rotterdam. Met de koppeling van de advertentieadministraties van het AD en HVV verschenen vanaf nu in beide kranten dezelfde rubrieksadvertenties.¹⁰¹

In datzelfde jaar vond er een abonnee-uitruil plaats tussen *Het Parool* en HVV. De taken van beide kranten werden ‘nu definitief afgebakend.’ *Het Parool* bleef landelijk, maar zou zich voor de economische basis meer dan voorheen op Amsterdam gaan concentreren. HVV daarentegen werd een regionale krant voor Rotterdam en omgeving. De productie van de dagbladen *De Schiedammer* en *Het Rotterdamse Parool* werd stopgezet. Hiermee werden Rotterdamse Paroollezers een abonnementschap op HVV aangeraden en andersom vica versa. Trouwe HVV-lezers buiten de regio konden de krant nog enige jaren per post ontvangen.¹⁰²

⁹⁹ Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 243.

¹⁰⁰ Interview Geert-Jan Laan.

¹⁰¹ Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 244.

¹⁰² Interview Leo Pronk.

3.2. Het Vrije Volk in de Rotterdamse periode

In de jaren voor de terugtrekking op Rotterdam was de redactie al geruime tijd op zoek naar een nieuwe formule. Herman Wigbold, bekend als presentator van de actualiteitenrubriek ‘Achter het Nieuws’ werd gevraagd zijn gedachten te laten schijnen over het idee van HVV een soort Nederlandse *Daily Mirror* of linkse *Telegraaf* te maken.¹⁰³ Aanvankelijk kregen zijn plannen geen bijval bij de krant, maar uiteindelijk viel de keuze toch op Wigbold als nieuwe hoofdredacteur van HVV. Slechts luttele maanden na zijn installatie als hoofdredacteur viel de Rode Burcht aan de Hekelveld in Amsterdam en moest hij met zijn redactie overgaan naar Rotterdam. Daar verklaarde hij in een interview wat voor krant hij wilde gaan maken: ‘Een redelijk populaire, ongebonden linkse krant met een Rotterdams accent. Dus niet een echte regiokrant, maar een die nog voor het hele land zou zijn te accepteren.’¹⁰⁴

De aanwas van nieuwe lezers waar zo op gehoopt werd, bleef echter uit. De oplage bleef hangen rond de 167.000. In 1973 kaartte de Raad van Commissarissen deze kwestie aan in een interne nota. Hierin zette zij uiteen wat de oorzaken van de stagnerende cijfers waren. De kern van het probleem was dat de krant er niet in slaagde te penetreren in de middengroepen. ‘Bekend is, dat een complex van oorzaken HVV in zijn huidige beklemmingen gevangen houdt.’¹⁰⁵ In de kern zouden oorzaken allemaal te herleiden zijn naar het negatieve imago van de krant. Hier lag ten eerste het politieke imago van de krant aan ten grondslag. HVV kon zich scharen onder de noemer ‘progressief’, maar werd ook beschouwd als ouderwets, dogmatisch en belerend. Ondanks de ontkoppeling van de moederpartij, bestond in de ogen van het publiek nog steeds een nauwe band tussen de HVV en de PvdA.

Zorgwekkender echter was het sociale imago van de krant. De commissarissen meenden dat de (potentiële) lezer een krant beoordeelde op haar lezerspubliek. Bij HVV was deze grotendeels samengesteld uit de armere lagen van de bevolking. Dit had tot gevolg dat de meer welgestelden zich niet met de krant wilden identificeren. Bovendien bestond het gevaar dat degenen die waren opgeklimmen op de sociaal-maatschappelijke ladder, zich dientengevolge van hun lidmaatschap op HVV zouden ontdoen. Hiermee bevond het dagblad zich in een vicieuze cirkel: ‘*H.V.V. kan zich niet in de A.&B.-groepen penetreren, omdat er*

¹⁰³ Mulder ea, *Val van de Rode Burcht*, 223.

¹⁰⁴ B. Hommels, ‘De laatste dagen van een arbeiderskrant’, *Elsevier 45^e jaargang nr. 38* (23 sept. 1989) 17-21.

¹⁰⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief, (map onbekend,) Raad van Commissarissen Het Vrije Volk C.V., ‘Nota nr. 78’, 10 april 1973.

*geen A. & B.-lezers zijn.*¹⁰⁶ Wanneer de krant zich niet uit deze cirkel zou weten te ontworstelen, dan zag de toekomst er weinig rooskleurig uit. Hoe deze er ook zou komen te zien, de Raad achtte voor de toekomst een naamsverandering op de langere termijn hoe dan ook noodzakelijk.¹⁰⁷

3.3 Eerste Lustrum

In 1977 trad een nieuw directie aan. Vijf jaar na de regionalisering maakte zij de balans op, wat resulteerde in een zeer uitgebreide rapportage over het heden, verleden en de toekomst van de krant. Deze bevatte onder andere de nota ‘Strategisch bestek Vrije Volk-Delta Pers 1976-1979’, waarin de directie de hoofdlijnen van de ondernemingsstrategie voor de komende drie jaar uiteenzette.¹⁰⁸ In de afgelopen jaren was het aantal abonnees met bijna tienduizend lezers verminderd en niets wees erop dat deze trend zich zou gaan keren, zonder actief ingrijpen van de krant. In de nota stonden de zorgen rondom het vinden van een passend antwoord op de ‘ontlezing’ en de trek van de oude stadswijken naar de nieuwe voorsteden van Rotterdam centraal. De aandacht van de lezer was verschoven van het stadsnieuws uit de oude wijken naar het lokale nieuws uit de nieuwe woonomgeving.

Als reactie hierop pleitte de directie voor een herziening van de marketingstrategie. Ze bedacht de zogenoemde zonerings, wat inhield dat het verschijningsgebied in vijf segmenten zou worden ingedeeld. Ieder segment kreeg een eigen marketingplan. In de randgemeenten zag de directie de grootste groeimogelijkheden. De zonerings was puur op het ondernemingsbeleid gericht en had absoluut niet de doelstelling de redactionele visie van de krant te veranderen. ‘Integendeel, de krant moet door progressiviteit – en niet alleen uit politiek oogpunt – een ander en tevens jonger en beter opgeleid lezerspubliek aantrekken.’¹⁰⁹ Desalniettemin achtte de directie, insgelijks de Raad van Commissarissen in 1973 schreven, het imago van de krant zeer problematisch. In de redactionele kolommen legde de krant meer de nadruk op ‘progressiviteit’ dan op ‘links’, maar toch belemmerde het de penetratiemogelijkheden in de voorsteden. De directie kenmerkte het imago van HVV als:

- ‘HVV is een krant, die door de arbeider gelezen wordt;

¹⁰⁶ Raad van Commissarissen Het Vrije Volk C.V., ‘Nota nr. 78’, 10 april 1973.

¹⁰⁷ Raad van Commissarissen Het Vrije Volk C.V., ‘Nota nr. 78’, 10 april 1973.

¹⁰⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 246, map 1), Directie HVV, ‘Strategisch Bestek Vrije Volk-Delta Pers 1976-1979’.

¹⁰⁹ Directie HVV, ‘Strategisch bestek’, 8.

- HVV manipuleert en is kritiekloos.¹¹⁰

Voor de commissarissen stond vast dat het progressieve karakter van de krant onveranderd diende te blijven. Gezien de stemverhoudingen binnen het verspreidingsgebied bestond de helft van de bevolking uit ‘progressief-denken’.¹¹¹ Dit betekende een potentieel marktaandeel van circa 50%, tegenover het daadwerkelijke aandeel van HVV van slechts 23%. De ervaring leerde echter dat een potentieel marktaandeel nooit tot ten volle benut kon worden. Zodoende moest de krant de markt verbreden, oftewel het verspreidingsgebied vergroten. Of dit zou slagen was onzeker “nu de krant stagneert in een tijd dat het de progressieven, politiek gezien, goed gaat.”¹¹²

Tenslotte concludeerde de directie dat ondanks het verdwijnen van zusterkrant *Het Rotterdams Parool* HVV toch aan marktaandeel had verloren. Zou het beleid ongewijzigd blijven dan zou deze daling zich voort blijven zetten, en verwachtte de directie een oplageafname van 3.300 stuks in drie jaar. Indien de Raad van Commissarissen de zonering zou aannemen, dan zou HVV in dezelfde periode een toename van ongeveer 6.700 tot 14.200 stuks kunnen verwachten. Een tweede aanbeveling van de directie was, net als eerder door de Raad van Commissarissen bepleit, de naam van de krant te veranderen.¹¹³

Namens de Nederlandse Dagbladunie (NDU) schreef de heer Appel een commentaar op het strategisch bestek. Directeur W. Pluygers stuurde dit naar zowel HVV als de directie van de Perscombinatie. Het idee dat linkse kiezers in de eerste plaats behoefte aan een progressief dagblad zouden hebben, bestempelde Appel als foutieve aanname en grove denkfout. De behoefte aan een krant werd door meer factoren dan slechts politieke voorkeur bepaald. De lezer zou behoefte hebben aan “snelle, makkelijk leesbare informatie, (...) gezelligheid in de krant, (...) persoonlijkheid in de krant, en rust in plaats van drammerigheid.”¹¹⁴ Tevens haalde Appel bijzonder fel uit naar de samenstellers van de plannen:

[Zij] dienen geen centimeter meer invloed te krijgen op het actieplan dan ze al hebben. Zij theoretiseren te veel; het gevaar dreigt dat daardoor essentiële zaken worden vergeten waar het puur krantenmaken betreft: nieuws; dosering licht/zwaar; keuze regionieuws; gedoe met het woord progressiviteit; etc.

¹¹⁰ Directie HVV, ‘Strategisch bestek’ 5.

¹¹¹ Directie HVV, ‘Strategisch bestek’ 7.

¹¹² Directie HVV, ‘Strategisch bestek’, 7.

¹¹³ Directie HVV, ‘Strategisch bestek’, 15.

¹¹⁴ Idem, 1.

Als “zonering” aanvaard is/wordt, is het aan een team van deskundigen om een plan te maken: Wigbold, Diemer, Verschoor, e.d.: dichtbij lezers en inhoud staande mensen, opdat er geen krant van het tekenbord komt, geschraagd door sociologische terminologie.¹¹⁵

Tevens uitte hij zich kritisch over de inhoudelijke plannen. HVV was per slot van rekening aan zo’n uitgebreid editiestelsel te gronde gegaan. Daarnaast zou de zonering een totale reorganisatie van de redactie vereisen. Appel stelde voor de zonering een praktische invulling te geven en het, in zijn ogen, overbodige socialistische getheoretiseer achterwege te laten. Zijn advies luidde de redactionele inhoud aan te passen, onder meer door meer lichtzinnige persoonlijkheden te introduceren in het dagblad en het te veel aan politieke berichtgeving terug te dringen. Tenslotte raadde hij de krant aan haar landelijke karakter af te bouwen en zich meer op de regio te richten. Met een naamsverandering ging Appel niet akkoord, omdat dat een te riskante onderneming zou zijn. Het was niet te voorspellen hoe dat zou uitpakken. In een bijgaand schrijven merkte hoofdredacteur Wigbold op dat Appel met zijn commentaar op de zonering een goed punt aanhaalde:

Appel is, naar mijn ervaring altijd snel klaar met zijn oordeel en zéér overtuigd van zijn eigen gelijk en kunnen. (Daardoor zit hij waar hij nu zit). Hij is (niettemin) zeer scherpzinnig, zoals blijkt uit opmerking 5, die een zeer zware brok toekomstige problematiek te voorschijn haalt.¹¹⁶ Wie dus over zijn wat gelijk hebbende toon heen leest houdt nog wat over.(...) Niet wordt gezegd, dat onze zoningplannen onaanvaardbaar zijn.¹¹⁷

Ondanks de kritiek van een van Appel, aanvaardde HVV het strategisch bestek toch en voerde ze de zonering in.

3.4. Brede inhoudelijke discussie

In 1981 schreef chef economie Gerard Krul de nota ‘Lef en Lol’. Dit gaf de redactieraad aanleiding een brief te sturen aan alle redactieleden met een oproep mee te doen aan een discussie over de toekomst van HVV. Ieder lid werd uitgenodigd zijn of haar gedachten op

¹¹⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Appel, ‘Nota’, 2.

¹¹⁶ Opmerking in de nota over de zonering.: “Maar: aan zo’n uitgebreid editiestelsel is ooit HVV ten gronde gegaan. Geprojecteerd op een overzienbare regio moet het wel te doen zijn.”

¹¹⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 248 map 1) G. Wigbold, ‘Amici’, 8 juli 1976.

papier te zetten en zo deel te nemen aan wat de ‘brede inhoudelijke discussie’ werd genoemd.¹¹⁸

Onder dit motto ‘lef en lol’ vouwde Krul zijn visie op de toekomst uit. Alvorens hierop in te gaan benadrukte Krul dat de prijs van de krant het grootste probleem voor HVV vormde. De lezer kon zich het lidmaatschap niet meer veroorloven, maar aan die prijs kon niets veranderd worden. Het enige wat HVV zelf kon doen was de inhoud van de krant veranderen. De nota richtte zich op de politieke lijn, het imago, de taal en opmaak, journalistieke inhoud en organisatie van HVV. Het kernpunt van het betoog was het idee dat de krant het politieke midden zou moeten omhelzen.

De krant lijdt onder zijn imago, wordt teveel geïdentificeerd met de PvdA, die aan eenzelfde manco lijdt: Het is niet chique om PvdA’er te wezen, evenzeer is het niet chique HVV-abonnee te zijn. Wil de krant nieuwe groepen bereiken dan zal zij het politieke centrum moeten veroveren, de middengroepen. Daar, naar het ons toeschijnt liggen de overlevingskansen. (...) Het gaat niet zozeer om de politieke stellingname, in regelrechte commentaar- of andere FOCUS-vorm. Het is meer een vorm van anders selecteren van nieuws en onderwerpen achter dat nieuws. Die groepen links van het midden hebben een eigen cultuur, een eigen chique die HVV niet heeft – integendeel bijna. Ook voor hen moet de krant spraakmakend zijn, die mensen moeten elkaar kunnen zeggen dat het in de krant stond.¹¹⁹

Naar aanleiding van de nota had ook Wigbold zijn gedachten over de krant uiteengezet. Hij was van mening dat de krant zich net als de PvdA in ‘een neergaande golfbeweging’ bevond, omdat de zaken waar de partij en de krant voor stonden door steeds minder mensen serieus genomen werden.¹²⁰ De enige maatschappelijk trend waaraan HVV zich zou kunnen optrekken was het verzet tegen de kernwapens, aldus de hoofdredacteur. Maar, zo waarschuwde hij, één factor kan nooit beslissend zijn. Al samenvattend stelde Wigbold de vraag aan de redactie op welke manier HVV met de tijdgeest kon meegaan.

Reacties

Enkele maanden na de start van de discussie kwamen de reacties binnen. In de bijdragen ging veel aandacht uit naar inhoudelijke aspecten van de krant en de imagoproblematiek, welke

¹¹⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend,) A. Riethof secretaris HVV, ‘Aan alle leden van de HVV-redactie’, Rotterdam, 24 december 1981.

¹¹⁹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend,)H. Wigbold, ‘Reactie op Lef en Lol’, Rotterdam 1982.

¹²⁰ Wigbold. ‘Reactie Lef en Lol’, 4.

verantwoordelijk geacht werd voor de misère op de krant. De sterke verbondenheid met de PvdA vormde een groot deel van het imago. Over de juistheid van dit heersende beeld liepen de meningen sterk uiteen. Het verschilde van de mening dat het ‘grotendeels een kwestie van beeldvorming [is] dat we teveel achter de PvdA aan zouden lopen. Het tegendeel is eerder het geval.’¹²¹, tot aan het idee van (Uyleritus): ‘We lopen teveel achter Roerganger Den Uyl en diens partij aan en zouden een grotere objectiviteit in acht moeten nemen.’¹²² Anderen waren tenslotte van mening dat HVV inderdaad nog een PvdA-krant was, gezien het gewicht dat de krant aan de partij toekende.

Ook zou HVV een imago van ‘drammerigheid en eigenwijsheid’ hebben.¹²³ De krant zou de actualiteit te eenzijdig belichten en vooral het eigen standpunt in de krant verdedigen.

‘Nu is het vaak zo dat de lezer nog geen ogenblik zelf heeft kunnen nadenken over een zaak of hij heeft het oordeel van de krant al. Dat is nergens voor nodig en zal de zelfdenkers alleen maar afschrikken.’¹²⁴ De toon van het schrijven en de stijl van de krant zou mensen ervan weerhouden ‘lid’ te worden: ‘Wij hebben de neiging er nogal grof op in te hakken, wat snel in heilige toorn los te barsten en die toorn in arbeideristisch Nederlands over de wereld uit te storten.’¹²⁵

Moderne lezer

Het idee dat HVV drammerig van karakter en traditioneel in onderwerpkeuze was, leefde niet alleen buiten de krant, maar ook binnen het bedrijf zelf. In de bijdragen aan de discussie uitten de redactieleden veel kritiek op de stijl van de krant. Ze vroegen zich af of HVV zich nog wel kon meten aan de moderne tijdgeest. Verloor ze de grip op de samenleving niet? En sloot ze nog wel aan bij de wensen van de moderne lezer in de jaren tachtig? Hans Maas was een van de redactieleden die zich dit afvroeg.

Staan we nog wel dicht genoeg bij de lezer? Beseffen we wel dat er een enorme depolitisering aan de gang is? Kunnen we schrijven over de De Grote Verloedering en het tegelijkertijd de machtelozen kwalijk nemen dat zij hun toevlucht nemen tot

¹²¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Redactie Het Vrije Volk, ‘Rapport over de inhoud van de krant. Straatjongen of meneer?, 29 maart 1982, (redactie SER/parlementsredactie),6.

¹²² Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’, (bijdrage Herman Moskoviter) 8.

¹²³ Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’ (inleiding) 2.

¹²⁴ Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’ (bijdrage SER/Parlementsredactie) 6.

¹²⁵ Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’ (bijdrage Bert van Dommelen) 5.

anarchisme, belasting-ontduiking, droom en glitter, verslaving, goklust en vooral egoïsme?¹²⁶

Het antwoord op bovenstaande vragen werd gezocht in een verbreding van de focus van de krant. Krul schreef daar al over in zijn nota. HVV moest zich meer gaan richten op de mogelijkheden te penetreren in de middenklasse. In de berichtgeving liet de krant teveel zaken links liggen. Een veel gegeven voorbeeld waarmee het dagblad nieuwe lezers zou kunnen trekken was door niet meer alleen op te komen voor de belangen van de huurders in de oude stadswijken, maar ook eens te onderzoeken hoe het zat met de woonlasten van gezinnen met een middeninkomen en een koophuis in de buitenwijken.¹²⁷

Dit alles betekende niet dat de Vrije Volkers afstand van hun idealen namen. De krant bleef een onafhankelijk links dagblad en behoorde in geen geval op te schuiven naar het politieke midden. Ze moest zich alleen meer op de middenklassen gaan richten. Op dat te kunnen bereiken moest de krant luchtiger van toon worden. De tijd dat HVV een loodzware krant was en bol stond van de socialistische theorie, moest ze voorgoed achter zich laten. Op korte termijn gebeurde er niet veel met de conclusies uit de redactiebreed gevoerde discussie. Tevens ging het debat nog lang door en grepen de Vrije Volkers er in de correspondentie nog jaren op terug.

3.5. Tweede lustrum

Bij het tweede Rotterdamse lustrum presenteerde de Ondernemingsraad (OR) haar voortgangsnota aan de Raad van Commissarissen.¹²⁸ In dit verslag merkte de OR eerst kort op dat er opvallend positieve veranderingen doorgevoerd waren in het personeelsbeleid, ‘welke geleid hadden tot een intensief en doelgericht arbeidspatroon’.¹²⁹ Hierna concentreert de nota zich verder hoofdzakelijk op de bedrijfskundige aspecten van het dagblad. “Alle financiële offers, nieuw ontwikkelde productvarianten c.q. marktstrategieën ten spijt”, bleef het aantal abonnees dalen.¹³⁰ De raad uitte duidelijk haar zorgen om de continuïteit van het bestaan van de krant.

¹²⁶ Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’, (bijdrage Hans Maas), 7.

¹²⁷ Redactie HVV, ‘Rapport over de inhoud’, (bijdrage SER/parlementsredactie), 6.

¹²⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Ondernemingsraad HVV, ‘Nota nr. 192. O.R. Voortgangsnota Het Vrije Volk’, 1981.

¹²⁹ OR HVV, Voortgangsnota’, 2.

¹³⁰ OR HVV, Voortgangsnota’, 3.

Aangezien de OR-leden toegang hadden tot vertrouwelijke informatie, waren zij op de hoogte gebracht van de zogenaamde oplagebel.¹³¹ Deze bel gaf een vertekend beeld van de oplagecijfers door ze kunstmatig hoog te houden. Eenmaal per jaar telde het Cebuco de oplage van de Nederlandse kranten aan de drukpersen. Door het aanbieden van goedkope of gratis proefabonnements vlak voor de telling kwamen deze hoger uit dan ze eigenlijk waren. Hiermee waren hoge aantallen gemoeid. Zoals blijkt uit onderstaande tabel, liep het op tot tienduizenden kranten per jaar. De oplagebel kon de krant nog enigszins statuur verschaffen, maar verbloemde ook behoorlijk hoe de zaken er werkelijk voor stonden. De krant kon dit echter niet jaren blijven volhouden, aangezien de metingen van Cebuco als gevolg van technologische ontwikkelingen steeds nauwkeuriger werden. De OR achtte het dus noodzakelijk dat de krant de prognose van de oplagecijfers nog verder naar beneden zou bijstellen.

Ontwikkeling proefabonnements 1^e kwartaal

Gemiddeld per dag	1977	1978	1979	1980	1981	1982*
Abonnees	123.684	123.338	121.439	118.832	117.809	111.000
Losse Verkoop ex.	6.495	7.478	9.339	10.143	10.986	
Vaste relaties	750	750	750	750	750	
Dienstexemplaren	4.915	4.933	5.052	5.362	5.126	
Totaal excl. proefab	135.844	136.499	136.580	135.087	134.671	125.850
Proef/bel oplage	<u>28.559</u>	<u>24.895</u>	<u>23.857</u>	<u>25.425</u>	<u>25.481</u>	<u>34.150</u>
Cebuco oplage 1 ^e kwartaal	164.402	161.394	160.437	160.512	160.152	160.000

*Prognose

Bron: Nota nr. 192. O.R. Voortgangsnota HVV

Ook bleek uit de cijfers dat de zonering de gewenste resultaten niet had opgeleverd. Het invoeren van de wekelijks verschijnende extra's leverde geen aanwas van nieuwe lezers op. Het redactionele beleid zou dus wederom moeten veranderen.¹³² De directie, hoofdredactie en staf waren gezamenlijk overeen gekomen het nu radicaler aan te pakken. Nog steeds draaide het om de vraag hoe HVV moest anticiperen op de veranderde lezersvraag en trek uit de stad.

¹³¹ OR HVV, Voortgangsnota', 3.

¹³² OR HVV, 'Voortgangsnota', 16.

Deze keer vond ze de oplossing hiertoe in het ogenschijnlijk tegenstrijdige besluit zowel te regionaliseren als te nationaliseren.

3.6 Metropool

Om er achter te komen wat de lezer precies van de krant vond en op welke manier hij of zij haar eventueel anders zou willen zien, had HVV een aantal lezersonderzoeken uitgevoerd. Hieruit bleek dat het merendeel van de opzeggers de krant om financiële redenen niet meer las. Ook kwam naar voren dat de lezer van mening was dat de lokale katernen onvoldoende wijknieuws boden en dat HVV op dat vlak niet echt duidelijk verschilde van de wekelijks verschijnende huis-aan-huisbladen.”Prompt volgde een onvoldoende. Daarbij is de indruk ontstaan dat met méér wijknieuws eigenlijk werd bedoeld, dat men meer nieuws uit eigen wijk elke dag in de krant moet aantreffen.”¹³³

Om de regionale functie van de krant meer te onderstrepen zou de krant dagelijks met een regionaal katern gaan verschijnen. Op deze manier zou HVV zich onderscheiden van de gratis wijkbladen. De voorpagina zou blijven zoals hij was en het regionale katern kreeg een eigen naam en eigen voorpagina. Hiermee kreeg de krant dus twee voorpagina's. Het regionale katern zou bovendien uitgegeven worden in verschillende edities, te weten Vlaardingen, Schiedam, Rotterdam en Dordrecht. Feitelijk betekende dit een terugkeer naar het editiestelsel. Het nulnummer voor deze krant was al gemaakt onder de naam het Rijnmonds Dagblad.¹³⁴ Later zou deze titel verworpen worden en de krant verschijnen onder de naam ‘HVV – *Metropool*.’ De dubbelkrant verscheen voor het eerst in 1982. Een tweede voorstel hield de introductie van een landelijk nieuwsblad in. HVV zou als magazine een of meermalen per week uitkomen en weer in het ganse land gelezen kunnen worden

3.7 Weekkrant

Vanaf september 1983 gaf HVV de weekkrant uit. Deze tweewekelijks verschijnende krant bevatte stukken uit het reguliere dagblad en was overal verkrijgbaar. Het gaf gehoor aan de langgekoesterde wens weer landelijk te verschijnen. Aan de totstandkoming van de weekkrant was jarenlang achter gesloten deuren gewerkt. De gesprekken die hierin vooraf waren gegaan

¹³³ OR HVV, ‘Voortgangsnota’, 15.

¹³⁴ OR HVV, ‘Voortgangsnota’, 16.

begonnen in september 1980, toen een selecte club heren bijeen kwam om zich te beraden op de mogelijkheden rondom een eventuele totstandkoming van een socialistisch nieuwsblad.¹³⁵ Het gezelschap bestond uit Vrije Volkhoofdredacteur Wigbold en -directeur Verschoor, marktonderzoeker Maurice de Hondt en de heren curatoriumleden Jan Simons en Bram Peper. Binnen linkse kringen bestond de wens een landelijk verschijnend socialistisch dagblad op de markt te brengen al langer, maar eerdere pogingen waren op niets uitgelopen.

Voor de directie van HVV vormde de fusie tussen de uitgeverconcerns *Elsevier* en de *Nederlandse Dagbladunie* (NDU) in 1979 aanleiding zich opnieuw over de kwestie te buigen. In de interne nota 'Landelijk Nieuwsblad' schreef de directie dat deze nieuwe situatie ruimte bood aan veranderingen en dat vanuit politieke kringen en vakbondsleiding gevraagd werd naar een landelijk dagblad.¹³⁶ Ondanks deze verzoeken gaf de leiding van HVV nul op het rekest: de mogelijkheden waren te gering en de financiële risico's te groot.¹³⁷ Toch bleef er vanuit de hoogste politieke regionen aangedrongen worden het landelijk uitkomen van HHV. Zelfs toenmalig PvdA-partijleider Joop den Uyl besloot zich met de kwestie in te laten.

Op 20 februari 1980 stuurde hij een brief naar de heer J.H. Simons, de werknemerscommissaris van HVV.¹³⁸ Hierin schreef hij dat het idee van de totstandkoming van een landelijk socialistisch blad hem bleef bezighouden. De twee kleine politieke groeperingen GPV en CPN lukte het per slot van rekening ook een landelijk dagblad te exploiteren. Met wat gesjoemel in de datering werkten ze met post-edities, wat zonder veel inspanning ook bij HVV mogelijk zou moeten zijn. Hij schreef:

Redactioneel denk ik dat het het HVV zou verplichten dagelijks een halve tot een hele pagina extra nieuws te brengen in het bijzonder afgestemd op mensen, die in het socialisme en de arbeidersbeweging geïnteresseerd zijn, met name ook internationaal.

Ik zou je dringend vragen deze mogelijk eens te bekijken. Het is mij een onverteerbare gedachte waarom met zo weinig middelen als waarover genoemde sektes beschikken wel een post-editie realiseerbaar blijkt, terwijl wij dat niet zouden kunnen.¹³⁹

¹³⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Boer ea, 'Sociaal democratisch landelijk nieuwsblad enkele malen per week (vertrouwelijk/geheim)'. 30/9/1980.

¹³⁶ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 294, map 2) Directie Het Vrije Volk, 'Nota nr. 429, Landelijk Nieuwsblad', 1982.

¹³⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 254, map 1) Herman Wigbold, 'Beste Joop' (Brief aan Joop den Uyl), 7 oktober 1980.

¹³⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief doos 254(map 2).M. den Uyl, 'Amice' (brief aan J.M. Simons), 20 februari 1980.

¹³⁹ Ibidem.

Deze brief gaf aanleiding voor de heren om bijeen te komen om het verzoek te bespreken.¹⁴⁰ Wederom kwamen zij tot de conclusie dat een dagelijkse verschijning geen levensvatbare optie was, al was het alleen al omdat het buiten het contractueel toegestane verspreidingsgebied van het dagblad viel. Wel zou HVV twee of driemaal per week als landelijk nieuwsblad uitgebracht kunnen worden. Dit zou een unicum in de Nederlandse markt zijn. Bovendien zou het een goedkoop alternatief bieden voor het lezen van dagblad en zodoende aantrekkelijk voor de minder kapitaalkrachtigen zijn. Naast het bevorderen van de continuïteit van het voortbestaan van HVV zou het nieuwsblad 'een te hanteren politiek instrument' zijn vanuit de doelstelling van de PvdA en de behoefte vanuit het vakbondswerk.¹⁴¹

Om de haalbaarheid van de introductie van het landelijk nieuwsblad te testen werd onderzoeker Maurice de Hondt ingeschakeld. Op basis van zijn onderzoek, concludeerde hij - zij het wat voorzichtig - dat het plan levensvatbaar was. Op de vraag of het nieuwsblad twee of driemaal per week moest verschijnen, gaf hij geen uitsluitsel. Beide opties hadden hun eigen voor- en nadelen. In 1982 volgde een tweede onderzoek van bedrijfsadviseur De Koning die van De Hondt op. De Koning beraamde op basis van zijn onderzoek dat het nieuwsblad in potentie op 125.000 abonnees zou kunnen rekenen.¹⁴²

In augustus 1981 stemde de OR in met het plan.¹⁴³ Eerder had ze haar bedenkingen bij de introductie van een weekkrant, omdat ze meende dat alle aandacht uit zou moeten gaan naar de krant zelf. Ruimte voor andere zaken was er simpelweg niet. Het denken daarover was echter 'in het laatste halfjaar in een stroomversnelling geraakt door onze zorgen over de bel.'¹⁴⁴ De komst van het nieuwsblad bood hier de ideale oplossing voor, want zo kon zonder een verlaging van de advertentietarieven het officiële abonneeaantal naar beneden kunnen worden bijgesteld. De extra personeelskosten zouden laag zijn, omdat er weinig nieuws in de weekkrant zou verschijnen. Het landelijk nieuwsblad zou de beste artikelen van het dagblad over kunnen nemen, zodat het met de huidige bezetting realiseerbaar zou zijn. Aan de Raad van Commissarissen zou als investering voor het opzetten van het nieuwsblad een bedrag van 250.000 gulden worden gevraagd

¹⁴⁰ H. Wigbold, 'Beste Joop', 1.

¹⁴¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Boer ea, 'Sociaal democratisch landelijk nieuwsblad enkele malen per week'. 30/9/1980.

¹⁴² Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map 254, map 1) C. De Koning bestuursadviseur, 'Samenvatting en evaluatie onderzoek haalbaarheid Landelijk Nieuwsblad HVV', juli 1982.

¹⁴³ OR HVV, 'Voortgangsnota' 2.

¹⁴⁴ Idem, 2.

Naar aanleiding van een kosten-batenanalyse concludeerde de directie dat het blad vanuit financieel oogpunt het beste een- of tweemaal per week kon uitkomen. Een driemaal wekelijkse uitgave zou geen extra advertentieruimte maar wel extra kosten opleveren. Toch streefde de directie hier wel op af. Een ‘nieuwe manoeuvre’ bood perspectieven.¹⁴⁵ Deze manoeuvre hield een samenwerking de VARA in. Directeur Gerard Verschoor had contact opgenomen met de heer Henny Swest van de omroep, die hier positief tegenover bleek te staan. Het idee was het landelijk nieuwsblad eenmaal per week te geven als ‘HVVARA-gids’.¹⁴⁶ Beide partijen zouden hier voordeel bij hebben. De VARA stond er in principe welwillend tegenover, maar moest het eerst juridisch laten onderzoeken. De samenwerking is nooit van de grond gekomen. Naar alle waarschijnlijkheid was het juridisch niet haalbaar, maar dat is niet volledig uit de documenten op te maken. Tevens is besloten de krant eenmaal wekelijks te laten verschijnen.

In 1983 werd het plan uiteindelijk toch verwezenlijkt. Wigbold had de beschikking gekregen over adressenbestand van de VARA en de PvdA.¹⁴⁷ De honderdduizenden mensen uit die bestanden ontvingen in juli een brief waarin de komst van de weekeditie werd aangekondigd: ‘HVV keert terug! Niet als dagblad maar als weekblad, te bezorgen door de PTT.’¹⁴⁸ De weekkrant zou tot 1990 verschijnen.

3.8. De toekomst van de krant.

In het najaar van 1986 verschenen wederom allerlei nota’s over de toekomst van de krant. Wilde de krant niet op korte termijn failliet gaan, dan moesten er nu echt drastische maatregelen worden genomen. Tevens was twee jaar eerder de Algemene Advertentiecombinatie (ACR) al ontstaan. Dit hield een commercieel samenwerkingsverband tussen HVV en het *Rotterdams Nieuwsblad* (RN) van de Sijthoff Pers in. De kranten waren allebei zo noodlijdend geworden dat ze besloten tot een gezamenlijke bezorging en administratie- en advertentiebeleid.¹⁴⁹ Redactioneel bleef alles bij het oude, maar ook vanaf die kan konden de plannen niet meer op de lange termijn afgeschoven worden.

¹⁴⁵ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 255, map 2) G. Verschoor Directeur HVV, ‘Perspectief voor de jaren ’80. Nota nr. 429-430’, 21 juli 1982.

¹⁴⁶ Verschoor, ‘Perspectief’, 6.

¹⁴⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) MEMO van F. van Riel ‘MEMO voor de heer B. Maandag d.d. 30 juni 1983’, 1983.

¹⁴⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) ‘Wervingsbrief weekkrant’, Rotterdam, juli 1983.

¹⁴⁹ Ben Maandag ea, ‘En niet vergeten’, 10.

Bovendien zou vanwege de aanstaande pensionering van Wigbold in 1987 een nieuwe hoofdredacteur aangetrokken moeten worden. Met zijn of haar komst moest een ‘beter verkoopbare krant’ gemaakt worden.¹⁵⁰

De redactieraad formuleerde haar visie op de toekomst van het dagblad op 30 oktober in de nota ‘De toekomst van de krant.’¹⁵¹ Het doel deze nota was het formuleren van een blauwdruk of concept voor de toekomstige krant, zodat het voor de nieuwe hoofdredacteur helder zou zijn wat de redactie voorstond. De nota presenteerde een inventarisatie van de huidige situatie van HVV en nog steeds was het grote probleem ‘dat we een krant zijn voor de verliezers’.¹⁵² Een groot deel van de abonnees bestond uit de groep ‘werklozen en uitkeringstrekkers’, welke uit bezuinigingsoverwegingen de krant dreigde op te zeggen. Dit zou anderen ervan weerhouden zich op de krant te abonneren. De vraag was nu of de krant de lezers wel voldoende achterna was gegaan. Deze ‘retorische vraag’ had volgens de nota een tweedelige betekenis:

1. We hebben de groeikernen laten liggen.
2. We hebben verzuimd lezers achterna te gaan die zich emancipeerden, verzelfstandigden, ontzuilden, individualiseerden.¹⁵³

De oplossingen die hiervoor werden geopperd, kwamen in de kern op dezelfde neer als die van de brede inhoudelijke discussie, waarop redactielid Dick Kalk het volgende concludeerde:

Ogenschijnlijk worden nogal wat open deuren ingetrapt. Immers wie zou er niet liever een “frissere, jongere, bredere, geëmancipeerde, verrassende, menselijke en tegelijkertijd rustige succes-krant” willen maken, dan een “sombere, drammerige, belerende, dogmatische, smal gefocuste, verpolitiekte, rommelige, maar niettemin voorspelbare sores-krant?”¹⁵⁴

Het maken van deze nieuwe krant zou volgens de samenstellers van de nota ook een andere mentaliteit eisen. Het eigen wereldbeeld zou minder op de krant geprojecteerd moeten worden. ‘Trots op veel van wat we doen is zeker niet misplaatst, maar er zit ook een te grote portie zelfgenoegzaamheid in. Zoals in onze linksheid een veel te grote portie dédain zit,

¹⁵⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) Nota redactieraad Het Vrije Volk, ‘De toekomst van de krant’, 30 oktober 1986.

¹⁵¹ Nota redactieraad, ‘De toekomst van de krant’, 2.

¹⁵² Nota redactieraad, ‘De toekomst van de krant’, 5.

¹⁵³ Nota redactieraad, ‘De toekomst van de krant’, 5.

¹⁵⁴ Reacties op de toekomst van de krant, Dick Kalk, 1986.

minachting voor het klootjesvolk, de burgerlijkheid, de postzegellikers, de aquariumhouders (in onder- en middengroepen).’¹⁵⁵ Dit was overigens geen pleidooi om dan ook maar te ‘vertrossen’, benadrukte de redactieraad.

3.9. Samenwerking Parool?

Om de krant uit het slop te trekken hebben de Vrije Volkers vele plannen ontwikkeld. Veel van deze ideeën zijn echter nooit uitgevoerd, maar verdwenen in een diepe la. Een van deze gesneuvelde plannen is het opzetten van een samenwerking met *Het Parool*. Tweemaal is hier sprake van geweest. Waarom juist deze twee kranten – vanwege de linkse en historische achtergrond min of meer zusterkranten – zouden samenwerken laat zich makkelijk raden.

HVV was sterk in de regio Zuid-West Nederland, *Het Parool* in Amsterdam en gelijk het ‘ABN-AMRO verhaal’ zouden ze gezamenlijk een sterkere marktpositie kunnen verwerven.¹⁵⁶

De eerste toenaderingspoging stamt uit halverwege de jaren zeventig. In het najaar van 1976 vond correspondentie plaats tussen HVV-directeur Eduard Messer, HVV-hoofdredacteur Wigbold, Parool-directeur A. van der Hart en de heer W. van Norden, directievoorzitter van de Perscombinatie. De opzet van de samenwerking was een ‘aanlevering (van) kopij door *Het Parool* aan HVV’.¹⁵⁷ Initiatiefnemer van dit plan lijkt Parooldirecteur B. van der Hart te zijn geweest. Hij stuurde Rotterdam een opzet voor het starten van ‘Nieuwsdienst *Het Parool*’.¹⁵⁸ Met dit nog in de kinderschoenen staande voorstel, bood *Het Parool* haar kopij ‘aan derden’ aan, welke onder bepaalde voorwaarden tegen een vergoeding stukken van *Het Parool* in de eigen krant zou kunnen plaatsen.¹⁵⁹ Het idee werd aanvankelijk met enthousiasme ontvangen. Ook de Raad van Commissarissen van de Perscombinatie toonde zich geïnteresseerd en vroeg om een nadere uitwerking van de plannen.¹⁶⁰ Het stadium tot een meer gedetailleerde koersbepaling te komen ten einde ‘het

¹⁵⁵ Nota redactieraad, ‘De toekomst van de krant’, 11.

¹⁵⁶ Interview Hans Maas.

¹⁵⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) A. van der Hart, ‘Brief aan directeur Parool aan W. Messer, directeur HVV’, 7 april 1976.

¹⁵⁸ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) H.W. Sandberg, ‘Betreft: Nieuwsdienst *Het Parool*’, 14 april 1976.

¹⁵⁹ Idem, 2.

¹⁶⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) van E. Messer, ‘Vertrouwelijke brief aan B. v.d. Hart’, Rotterdam, 13 april 1976,.

project levensvatbaar te kunnen gaan maken' werd al vrij snel bereikt.¹⁶¹ HVV-directeur Messer gaf aan dat er bij HVV een concrete aanleiding moest zijn om tot afname van Paroolkopij over te gaan.¹⁶² Deze aanleiding moest gezocht worden in een noodzakelijke bezuiniging, een taakverlichting van de HVV-redacteuren, of een uitbreiding van het nieuwsaanbod. Het lidmaatschap op de nieuwsdienst zou HVV vier á vijf ton in guldens per jaar gaan kosten, wat de krant pas na het afvloeien van tien tot dertien redacteuren (inclusief een 'eindelooze stampij') een besparing zou opleveren.¹⁶³ Hiermee stopt de gearchiveerde correspondentie. Hoofdredacteur Wigbold was overigens geen voorstander van het plan. Met de totstandkoming van de nieuwsdienst zou HVV zich allerlei moeilijkheden op hals gaan halen, om vervolgens 'een halve redacteur uit sparen'.¹⁶⁴ Bovendien zou het tot grote conflicten op de redactie gaan leiden. De samenwerking is uiteindelijk niet tot stand gekomen.

De tweede en laatste poging tot samenwerking met *Het Parool* vond ongeveer tien jaar na de eerste plaats. Tussen 1985 en 1987 heeft toenmalig Vrije Volk-adjunctdirecteur Hans Maas 'puur uit armoede, uit doodstrijd' overnamegesprekken met Paroolhoofdredacteur van Wouter Gortzak gevoerd.¹⁶⁵ Maas vertelde dat zij na anderhalf jaar met elkaar gesproken te hebben, een akkoord hadden bereikt. Hans Maas vertelde hierover:

Hij [Gortzak] moest zijn redactie enorm marcheren, en hij moest ook een risico nemen en zijn nek uitsteken. Want het Parool was in de eerste plaats Amsterdam en Amsterdam kijkt naar Rotterdam; het Parool was grachtengordel en veel intellectuelistischer en intellectueler en wij hadden in die besprekingen ook last van ons goedkope imago. (...)

Op het moment dat Wouter Gortzak dat akkoord met ons bereikte is hij van de ene dag op de andere ontslagen. (...) Hierom dus. (...) Er is zelfs geen enkel vervolggesprek meer geweest. Het was klaar, afgelopen, uit. Dus er is gewoon anderhalf jaar onderhandeld totdat er een akkoord was, maar de eigenaren van het Parool hadden andere plannen. (...) Op hetzelfde moment dat Wouter Gortzak ontslagen werd wist ik hoe het met de macht in journalistiek Nederland gaat: uiteindelijk heb je als redactie niets te vertellen. Dat is ook de geschiedenis van de hele pers.¹⁶⁶

¹⁶¹ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) A. v.d. Hart, 'Geachte heer Messer', Amsterdam, 29 april 1976.

¹⁶² Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) E. Messer, "Beste Bart", 14 december 1976.

¹⁶³ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) E. Messer, "Beste Bart", 14 december 1976. H. Wigbold, 'Beste Ward', Rotterdam, 28 april 1976.

¹⁶⁴ Idem.

¹⁶⁵ Interview Hans Haas.

¹⁶⁶ Interview Hans Maas.

3.10. Van Rood naar Groen

Alle goede bedoelingen ten spijt hadden de jarenlange inspanningen en discussies geen positief resultaat opgeleverd. Nog steeds kampte HVV met de problematiek van sterk dalende lezersaantallen, maar inmiddels stond het water aan de lippen. Er kon zo ongeveer berekend worden wanneer door een sterfgeval de nabestaanden het laatste abonnement van de krant zou worden opgezegd. Tevens was de krant op zoek naar een nieuwe hoofdredacteur.¹⁶⁷ Om de toekomst van HVV eensgezind tegemoet te kunnen treden, zou deze nieuwe voorman een dubbelfunctie gaan bekleden. De redactieraad schreef dat in het verleden de denkrichtingen ‘op z’n zachtst gezegd wel eens uiteen [liepen] (de een wilde de krant redden met lokale Extra’s, de ander met een landelijke weekeditie.) Op de langere termijn bestaat dit risico niet meer, we hebben dan een hoofdredacteur-directeur.’¹⁶⁸ De directeursfunctie kreeg bijgevolg eenzelfde wijziging en heette vanaf nu ‘directeur-hoofdredacteur’. Verslaggever Geert-Jan Laan kreeg deze functie toegewezen en zou in de toekomst nauw met de nieuwe hoofdredacteur moeten samenwerken.

Voor het vinden van een geschikte kandidaat stelde HVV een Voordrachtscommissie samen, bestaande uit afgevaardigden van (onder andere) het curatorium, de ondernemingsraad en de redactieraad.¹⁶⁹ Na een alle voors en tegens van de sollicitanten te hebben afgewogen viel de keuze op Gerard Krul.¹⁷⁰ De zesendertig-jarige Krul was een oude bekende bij de krant. In 1970 was hij als leerling-journalist bij de editie Vlaardingen komen werken. Binnen een aantal jaar had hij zich weten op te klimmen tot adjunct-hoofdredacteur. Na die functie drie jaar te hebben bekleed, verliet hij de krant om bij de FNV een magazine op te zetten. Vanwege zijn verleden als chef en journalist bij de krant kende hij het bedrijf en de regio goed, waardoor hij snel ingewerkt zou zijn. In de gesprekken die hij voerde met de voordrachtscommissie legde hij de nadruk op het snel invoeren van verregaande redactionele hervormingen. Aan zijn plan gaf hij de naam ‘De Grote Sprong Voorwaarts.’ Zijn taak was de krant weer succesvol te maken, een jonger publiek aanspreken en geld bij de eigenaren lospeuteren voor de vernieuwingen.¹⁷¹ Hij had een zware taak te vervullen, maar zou dat kunnen.

¹⁶⁷ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 128, map 1) Voordrachtscommissie Het Vrije Volk, ‘Dit is nr. 18 van het Verslag van de Voordrachtscommissie Hoofdredacteur / Adjunct-Directeur Het Vrije Volk’, november 1986.

¹⁶⁸ Redactieraad, ‘De toekomst van de krant’, 13.

¹⁶⁹ Voordrachtscommissie HVV, ‘Nr 18 van het Verslag’, 1.

¹⁷⁰ Voordrachtscommissie HVV, ‘Nr 18 van het Verslag’, 1.

¹⁷¹ H. Blank en W. de Jong, “Operatie geslaagd, patiënt overleden”, de *Volkskrant*, 31 maart 1990.

Als verlosser van een krant in nood werd hij aan de redactie gepresenteerd. Met zo'n veertig procent tegenstanders en zestig procent medestanders, was zijn benoeming omstreden bij de Vrije Volkens.¹⁷² Er was niemand die geen mening over hem had. Voor de een was hij een briljant, strategisch denker en een bevlogen hoofdredacteur met visie en de juiste uitstraling. Anderen dachten daar precies het tegenovergestelde van en waren juist tegen zijn benoeming. Zij hadden moeite met zijn felle karakter. Tevens was zijn optreden als onderhandelaar bij een havenconflict in 1987 omstreden onder de redactieleden.¹⁷³ Na een slepend conflict tussen werkgevers en de vakbond FNV in de stukgoedsector in de Rotterdamse haven, kwam na weken onderhandelen onder regie van Krul het akkoord 'de zoen van Delft' tot stand.¹⁷⁴

Voor een buitenstaander leek het wellicht allemaal wat paradoxaal. HVV wilde het rode imago van zich afschudden en deed dit onder leiding van een oud-vakbondsman, met een operatie onder de term de Grote Sprong Voorwaarts. Het wekt de vraag op in hoeverre HVV daadwerkelijk kon veranderen en welk signaal afgegeven werd door te kiezen voor een voorman, die vanwege zijn arbeidersverleden zo duidelijk onderdeel uitmaakte van de rode familie. Blijkbaar kon de krant niet handelen buiten de vertrouwde kaders.

3.11. De Grote Sprong Voorwaarts

Enkele maanden voor zijn aanstelling had Krul zijn actieplan al klaar. Door middel van een grootscheepse operatie wilde hij de krant geheel vernieuwen. In een viersterrenhotel in Vlaardingen besprak hij met een deel van de redactie de plannen. Genoemd naar de naam van het hotel moest 'plan Delta' een imago-schok bij de lezer teweeg gaan brengen. Alle redactieleden zouden zich moeten bezighouden met de moderne levenszaken, en dus ook de aangename kanten van het leven. HVV zou zich gaan aansluiten bij het moderne gevoel van de jaren tachtig.¹⁷⁵

De ideeën voor de nieuwe krant waren mede gebaseerd op een marktonderzoek uitgevoerd door onderzoeksbureau Ligthart. Geheel in de lijn der verwachting stelde Ligthart in zijn adviesrapport dat HVV in hoge mate te lijden had onder het arbeideristische en vakbondslinke imago. Jongeren lazen hem niet meer. Zolang ze hem niet om financiële redenen hoefden af te zeggen, waren de oude lezers trouw aan de krant. HVV werd door de

¹⁷² Interview Ben Herbergs.

¹⁷³ <http://www.nu.nl/economie/749881/oudvakbondsman-gerard-krul-overleden.html> (24-08-2013)

¹⁷⁴ <http://www.havenpersclubkyoto.nl/rosenmollersans.htm> (24-08-2013)

¹⁷⁵ Idem

lezers gezien als de spreekbuis van de vakbonden. Dit werd gekenmerkt door ‘autoritaire ongenueanceerde en drammerige berichtgeving.’ Bovendien zou er maar één mening naar voren worden gebracht, aldus Ligthart.¹⁷⁶

Op basis van deze conclusies gaf het onderzoeksbureau het advies radicaal te breken met het imago. De progressieve identiteit zou op andere en modernere manier ingevuld moeten worden. ‘Luchtige’ zaken moesten minder sensationeel gebracht worden, en serieuze onderwerpen moesten toegankelijker worden voor wat betreft schrijfstijl en opmaak. De aanpak van het AD gold hierbij als voorbeeld. De concurrentiepositie ten opzichte van deze krant zou verbeterd kunnen worden door het verwijderen van het Metropoolkatern. In de plaats daarvan konden landelijke onderwerpen vanuit een Rotterdams uitgangspunt belicht worden. Om de lezers uitdrukkelijk kenbaar te maken dat de krant nu echt veranderd was, moest ook het uiterlijk een rigoureuze verandering ondergaan. De rode blokkop zou vervangen worden door een lichtgroene steunkleur met een nieuwe onderkop om het vernieuwde, progressieve karakter te duiden.

HVV in een modern jasje

Onder de slogan “HVV is een stuk vrijer geworden” rolde op zondag 27 maart 1988 de eerste vernieuwde krant van de persen. Ten ondersteuning van de lancering van het groene Vrije Volk was een gigantische campagne op touw gezet met medewerking van reclamebureau ARA. Gerard Krul liet veelvuldig in interviews blijken dat de nieuwe krant ‘leuk en spannend’ zou worden, maar zou blijven staan in de progressieve traditie.¹⁷⁷ De berichtgeving zou zo veel mogelijk een Rotterdamse invalshoek krijgen en op een positieve, aangename manier gebracht worden ondersteund met veel beelden. De nieuwe doelgroep, ‘de redelijk welstandige tussen de dertig en vijftig jaar’, zou in de krant een nieuwe dagelijks verschijnende vriend herkennen.¹⁷⁸

Van de eigenaren kreeg HVV een bedrag van 2,9 miljoen gulden en anderhalf jaar de tijd om zich te bewijzen. Zoals de naam van de operatie suggereert, had de krant gehoopt vijf jaar de tijd te hebben voor de Grote Sprong Voorwaarts, maar de deadline werd gesteld op

¹⁷⁶ M. Snoeij, *Het licht gaat uit bij Het Vrije Volk*, (Afstudeerscriptie Communicatiewetenschap UvA Amsterdam), Rotterdam augustus 1991, 28.

¹⁷⁷ Hans Vonk, ‘Vernieuwde Het Vrije Volk is vooral visueel aantrekkelijk’, *Graficus*, 20 juli 1989.

¹⁷⁸ Snoeij, *Het licht gaat uit*, 34.

oktober 1989.¹⁷⁹ Als de krant dan niet een verhoging in het abonneeaantal naar 65.400 had weten te bewerkstelling was het over met het zelfstandig bestaan van HVV.

Resultaten

In een interview dat Krul in 1990 aan de Volkskrant gaf, vertelde hij dat al na vier weken duidelijk werd welke kant het opging met de krant, en voor welke teleurstelling hij kwam te staan nadat hem duidelijk werd dat hij niet de gehoopte vijf jaar de tijd kreeg. De krant was begonnen aan ‘mission impossible’. In vijf jaar had een wonder kunnen gebeuren, maar anderhalf jaar was te kort, aldus Krul. Hij vertelde hierover:

Maar na vier weken wist je dat het andere wonder gebeurd was. Hup, daar gingen ze. Al die ouwe rooien. Bejaardentehuizen tegelijk. Kreeg ze allemaal aan de telefoon. Op zo’n Rotterdams toontje: ‘Die Pont heb de FNV verraden, is voor het grote geld naar Binnenlandse Zaken gegaan, die Kok maakt d’r ook niks van, die Van Dam maakt van de VARA binnen de korste keren Veronica, en jij, snotneus, hebt onze krant verkwanseld, ik hoef ‘m nie meer’.¹⁸⁰

Daarbij kwam dat Krul zich vlak na de uitgave van de nieuwe krant in een televisie-uitzending van een VARA-programma van Sonja Barend nogal ongelukkig had uitgelaten. Onomwonden verklaarde hij zich op de werkende vrouw te richten, waar bijstandsmoeders dus geen onderdeel van uitmaakten. Deze opmerking zette kwaad bloed bij de oude lezers die met duizenden tegelijk hierom het krantenabonnement stop zette.¹⁸¹ Een half jaar na het begin van de GVS was de eerste officiële meting en de uitkomst loog er niet om. HVV had 3000 nieuwe lezers geworven tegenover 10.000 opzeggingen. Deze trend was niet meer te stoppen, want slechts twee maanden later was het nog erger geworden. Met een oplage van 57.000 zat de krant met duizenden onder het streefgetal. Bovendien bestond de nieuwe lezersgroep grotendeels uit laagopgeleide ouderen en ex-abonnees, niet bepaald wat de krant voor ogen stond bij de start van de missie.

Om te redden wat er nog te redden viel ging de Grote Stap Voorwaarts tussen september en december 1988 een tweede fase in. Van de eigenaren kreeg de krant een miljoen gulden en wederom zette HVV een grote mediacampagne in. Inhoudelijk en qua opmaak werd krant her en der nog aangepast, maar dit besloegen slechts kleine veranderingen. De grote stap was al gemaakt, er was geen weg meer terug. De Vrije Volkers konden niet anders

¹⁷⁹ Snoeij, *Het licht gaat uit*, 51.

¹⁸⁰ H. Blank en W. de Jong, “Operatie geslaagd, patiënt overleden”, de *Volkskrant*, 31 maart 1990.

¹⁸¹ Interview Geert-Jan Laan.

dan doorzetten. Ook na deze tweede pogingen bleef de abonnementenontwikkeling uiterst somber. Na anderhalf jaar bleef het aantal steken op 55.965, ruim negenduizend lager dan de beraamde 65.400.¹⁸²

3.12.Redactie buiten spel.

Voor de Grote Sprong Voorwaarts had de krant anderhalf jaar de tijd gekregen. Hoe dichter de eindstreep naderde, des te duidelijker het werd dat de operatie op een mislukking zou uitdraaien. Het meest tergend voor de Vrije Volkers was de onzekerheid waarmee te kampen kreeg, want de toekomst van het blad lag niet meer in eigen handen, maar in die van de eigenaren. Sinds de oprichting van de ACR in 1984 had HVV te maken met drie partijen: De NDU, de Perscombinatie en het Sijthoffconcern. Tevens opereerde de krant op een zwaar bevochten Rotterdamse krantenmarkt. Dat die markt eigenlijk verzadigd was, merkte ook een van de commissarissen van de ACR op toen Krul zijn aanstelling bij de krant aanvaardde, zo vertelde hij later: ‘Eén commissaris (Dagbladunie-directeur H. Appel) roept tegen mij dat er in Rotterdam geen plaats is voor twee kranten. Mijn bek viel open.’¹⁸³

Tijdens de uitvoering van de groene operatie ontstond dus de vreemde situatie dat de redactie van HVV aan het zwoegen was om nieuwe lezers binnen te halen teneinde de toekomst zeker te stellen, terwijl tegelijkertijd een commissaris zei dat er maar voor één krant plaats was op de Rotterdamse markt, suggererend dat aan het bestaan van HVV dan wel het RN een einde zou komen. De toekomst van de krant hing aan een zijden draadje en door alle onduidelijkheid en tegenstrijdige berichten, wist niemand bij HVV wat er nu eigenlijk werkelijk aan de hand was. Ze konden slechts gissen naar wat er allemaal op de achtergrond speelde en met welke intenties de eigenaren handelden. De redactie kon werken aan de inhoud en het uiterlijk van de krant, maar bij fundamentele beslissingen als deze stond ze buitenspel. Uiteindelijk hadden de eigenaren de touwtjes in handen.

Kogel door de kerk

Op woensdagmiddag 19 april hadden directeur-hoofdredacteur Geert-Jan Laan en hoofdredacteur-directeur Krul een informele lunch met Hans van de Velde, directeur van de

¹⁸² Snoeij, *Het licht gaat uit*, 46.

¹⁸³ H. Blank en W. de Jong, “Operatie geslaagd, patiënt overleden”, de *Volkskrant*, 31 maart 1990.

NDU en commissaris bij HVV en de ACR. Hetgeen ze daar te horen kregen was voor Geert-Jan Laan zo schokkend, dat hij besloot een dagboek bij te gaan houden over de ontwikkelingen van de krant.¹⁸⁴ Tijdens het gesprek werd ineens veel duidelijk. Van de Velde deelde Krul en Laan mee dat wat hem betrof het einde van HVV eraan zat te komen. Hij zag het liefste dat HVV zou opgaan in het RN van het Sijthoffconcern. De onderhandelingen waren al gaande. Dat de uitgeverijen afstevenden op samenwerking van de twee Rotterdamse kranten, vermoedden Laan en Krul al wel, maar dat dit niet op een fusie maar op een ‘regelrechte capitulatie’ van HVV zou kunnen uitdraaien, hadden ze nooit verwacht. Onder geen beding zou de krant daarmee akkoord gaan.¹⁸⁵

Na deze officieuze mededeling van Van de Velde volgde in juni 1989 de officiële aankondiging. De Raad van Commissarissen van de ACR deelde mee dat de krant op deze manier niet langer kon doorgaan. Gebaseerd op een tweede rapport van De Koning legde ze HVV verschillende toekomstscenario's voor.¹⁸⁶ De krant kon in de toekomst redactioneel zeer intensief gaan samenwerken met het RN, waarbij een krant in de ochtend zou gaan verschijnen en een in de avond. Een tweede optie was dat de twee bladen konden fuseren en doorgaan onder een andere titel en tenslotte zou HVV kunnen verdwijnen en opgaan in het RN. De discussie binnen HVV en de ACR barstte in alle heftigheid los. Het zou een half jaar gaan duren voordat de ACR met een eensgezind voorstel naar de Sijthoffs stapte.

Masterplan

Eind 1989 hadden Bep Alkemade en Ben Maandag namens de directie van de ACR een zogenaamd Masterplan ontworpen. De strekking van het voorstel was dat de twee bladen uiteindelijk zouden fuseren en doorgaan onder de titel Rotterdams Dagblad, met een gelijke inbreng van beide kranten. Echter, wanneer zowel het RN als HVV voor per 1 januari beide 47.500 betalende lezers hadden, konden ze middels nauwe redactionele samenwerking alle twee blijven bestaan.¹⁸⁷

Middels de reglementen van de ACR kon een dergelijk plan pas doorgang vinden wanneer het met unanieme stemmen werd aangenomen. De NDU en de Perscombinatie stemden voor, maar Sijthoff stemde tegen. Sijthoff directeur Bartels reageerde in de inmiddels

¹⁸⁴ Persoonlijk archief Geert-Jan Laan, Geert-Jan Laan, 'Verslag van een fusie', woensdag 19 april 1989, 1.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Snoeij, *Het licht gaat uit*, 51.

¹⁸⁷ Idem, 55.

toegesnelde media op de ontstane impasse.¹⁸⁸ Het concern weigerde de fusie, want “er lag een voorstel met een groot aantal open einden. Voor zover we die kunnen zien, zijn ze niet aanvaardbaar, bijvoorbeeld waar het gaat om het ineenvloeien van de twee redacties.”¹⁸⁹ Met de weigering van Sijthoff te gaan fuseren zaten de onderhandelingen zo goed als op slot. Sijthoff wilde haar belang in de regionale krantenmarkten niet kwijt raken en de Dagbladunie zou met de fusie een groot deel van Rotterdamse markt beheren. In combinatie met het AD zouden ze in de Rotterdamse regio zeer sterk komen te staan. De Perscombinatie had inmiddels te kennen gegeven na de fusie het schip te verlaten, omdat de last te zwaar was geworden.¹⁹⁰

De enige mogelijkheid geen slachtoffer te worden van het resultaat van de onderhandelingen, werd in het geheim ontwikkeld door Krul en Laan. Zij bedachten een ‘stand alone’.¹⁹¹ Dit hield in dat een externe financier zou worden aangetrokken om HVV uit de ACR te kopen, zodat de krant zelfstandig kon blijven voortbestaan. De aandeelhouders en commissarissen waren hierover als een van de weinigen geïnformeerd door Laan, maar zij ‘reageerden op zijn best bijzonder lauw.’¹⁹² Dit weerhield de heren er niet van hun plan door te zetten. ‘Bedrijfsdokter’ Joep van den Nieuwenhuyzen was een van de mogelijke financiers. Met zijn geld zou de nieuwe krant als Randstedelijke krant op kleiner formaat verschijnen en in de ochtend worden uitgebracht in en buiten Rotterdam.¹⁹³ In interviews in de pers lichtten Krul en Laan hun ideeën enthousiast toe, maar daar bleef het ook bij. Een koper werd niet gevonden.

De onderhandelingen tussen De Dagbladunie en Sijthoff sleepten zich intussen in alle heftigheid voort, maar na maandenlange intensieve onderhandelingen was het moment van de waarheid op 30 maart 1990 dan eindelijk daar. De partners waren het in grote lijnen eens geworden: per 1 januari 1991 moest de nieuwe krant onder de werktitel Rotterdams Dagblad van de persen rollen. De kogel was eindelijk door de kerk. De twee kranten zouden volledig in elkaar integreren tot een nieuw onafhankelijk regionaal dagblad, waarvan de redactie zou bestaan uit de ene helft Vrije Volkers en de andere helft RN’ers. Het zetten van de krant zou bij Sijthoffpers gebeuren, het drukken bij De NDU en na twee jaar zou het besluit vallen voor welke persdienst te kiezen: Sijthoff Nieuwsdienst of de Gemeenschappelijke Persdienst.

¹⁸⁸ B. Bommels, ‘De laatste dagen van Het Vrije Volk’, *Elsevier*, 45e jaargang nr 38, 23 september 1989.

¹⁸⁹ Van onze verslaggever, ‘Uitgevers willen fusie Vrije Volk afdwingen’, *de Volkskrant* 9-12-89.

¹⁹⁰ Snoeij, *Het licht gaat uit*, 58.

¹⁹¹ Interview Geert-Jan Laan.

¹⁹² Hans Roodenburg, *De Laatste. De laatste uitgave van respectievelijk Het Vrije Volk en het nog zelfstandige Rotterdams Dagblad*, (Rotterdam 1991).

¹⁹³ Roodenburg, ‘De Laatste’, 8.

3.13. Vertrek Krul en Laan

Net na het moment dat Gerard Krul en Geert-Jan Laan hadden besloten te stoppen met het verder werken aan een zelfstandig Rotterdams Nieuwsblad, werd Krul gebeld door correspondent Louis Velleman. Hij kon wel een afspraak voor hem regelen met de Britse krantenmagnaat Robert Maxwell. Met een korte schets van de toekomstplannen op zak vertrok Laan vergezeld door Krul naar Engeland om op 15 mei met Maxwell om tafel te gaan zitten. In een overname van “The Frije Folk”¹⁹⁴ zag hij niets. Hij zag meer in de introductie van een nieuwe krant in de Randstad op tabloidformaat. Krul, inmiddels door Maxwell als leider van het team gebombardeerd, moest de plannen verder uitwerken en de Nederlandse markt nader onderzoeken. Ze konden per direct in dienst komen bij Maxwell, wat dus een ontslag bij HVV zou betekenen. Krul en Laan besloten het avontuur aan te gaan.

Bij de redactie kwam het vertrek van de heren binnen als schok. Door sommigen werden ze beschuldigd van verraad en gezwicht te zijn voor het grote geld. Toen ze na drie maanden daadwerkelijk de krant verlieten, waren de gemoederen weer bedaard en konden ze toch wel op een vriendschappelijk en warm afscheid rekenen. Van de nieuwe krant die is alleen een nulnummer verschenen, daarna ging Maxwell failliet.¹⁹⁵ Voor de tijd dat HVV nog zou bestaan kreeg Leo Pronk de functie van hoofdredacteur/directeur toegewezen. Hij werd bijstaan door de twee adjunct-hoofdredacteurs Fred Eckhard en Hans Maas. Officieel is dus Leo Pronk de laatste hoofdredacteur van HVV geweest, maar omdat hij vooral de taak had de fusie tot een goed einde te brengen is het Gerard Krul geweest die de geschiedenis is ingegaan als laatste hoofdredacteur van het arbeidersblad. Bij zijn vertrek werd het verlies van het afgelopen jaar vastgesteld op 4,8 miljoen. Zoals hij zelf zei: “Missie geslaagd, patiënt overleden.”¹⁹⁶

3.14. Fusie

Op 31 mei 1990 kregen alle medewerkers een door de directie opgestelde Beleidsnota.¹⁹⁷ De strekking van het stuk was glashelder. HVV ging fuseren. De nieuwe middelgrote,

¹⁹⁴ Roodenburg, ‘De Laatste’, 8.

¹⁹⁵ Interview Geert-Jan Laan.

¹⁹⁶ H. Blank en W. de Jong, “Operatie geslaagd, patiënt overleden”, de *Volkskrant*, 31 maart 1990.

¹⁹⁷ Snoeij, *Het licht gaat uit*, 67.

zelfstandige en onafhankelijke krant zou de titel Rotterdams Dagblad dragen, 80.000 a 100.000 lezers in de regio Rijnmond bedienen. Sijfhoffpers en de Dagbladunie werden beiden voor precies de helft eigenaar. Individuele verslaggevers, de redactieraad, het curatorium en de ondernemingsraad grepen allemaal naar de pen om een reactie op schrift te stellen. Maar wat er ook geschreven werd en hoe boos of onbegrepen de gevoelens waren, het mocht allemaal niet meer baten. De teerling was geworpen, de fusie ging door. Er kwam hoe dan ook een einde aan HVV.

Dit laatste jaar liet zich kenmerken door verdriet en teleurstelling en om het verlies van het zelfstandige Vrije Volk. Het voelde alsof er een zeer waardevol hoofdstuk in de geschiedenis werd afgesloten. Zowel aan een belangrijke epos in het persoonlijk leven als aan die van de sociaaldemocratie kwam een einde. Tegelijkertijd heerste er ook opluchting omdat aan de onzekerheid een einde was gekomen. Het feit dat HVV zou ophouden te bestaan als zelfstandig dagblad, was niet het enige pijnlijke aan de fusie. Voor niet iedereen was plek bij de nieuwe krant. De gedwongen ontslagen die zouden gaan vallen riepen hevige emoties op. Sommigen werden er letterlijk ziek van. De groep mensen die jarenlang had zó intens met elkaar had samengewerkt viel uit elkaar.¹⁹⁸

Vanuit HVV kreeg Leo Pronk de zware taak de fusie en de ontslagen in goede banen te leiden. Sinds de beleidsnota verscheen, werd er voortdurend gewerkt aan de opstelling van een Sociaal Plan. Aan de onderhandelingstafel zaten twee partijen: enerzijds de werkgevers van de ARC (Perscombinatie, NDU, Sijhoff Pers) en anderzijds de werknemers vertegenwoordigd door verschillende vakbonden.¹⁹⁹ Ze konden moeilijk tot overeenstemming komen. Met name het te bepalen aantal gedwongen ontslagen, de zogenaamde overtalligheid, lag gevoelig. Het duurde maanden voordat de overeenstemming was bereikt. Voor HVV betekende het dat er uiteindelijk voor negentien werknemers geen plaats zou zijn bij de nieuwe krant. Werknemers nu nog in dienst van een van de kranten konden rekenen op een ontslagpremie. Des de eerder iemand weg zou gaan, des te guller waren de broodheren. Iedereen zou nog vijf jaar lang een volledig salaris genieten.²⁰⁰ Met een minimale bezetting draaide de redactie door. Inhoudelijk en vormgevingstechnisch werd de krant geleidelijk aangepast om de lezer rustig naar de komst van het Rotterdams Dagblad te begeleiden.

¹⁹⁸ Interview Jan Brier.

¹⁹⁹ Natascha Kayser, 'Stageverslag: Rotterdams Dagblad. Een nieuwe krant, een jaar later' (Rotterdam/Tilburg, mei 1992), 17.

²⁰⁰ Interview Leo Pronk.

Het Rotterdams Dagblad

Het Rotterdams Dagblad moest een Groot-Rotterdamse, betrouwbare en toegankelijk en makkelijk leesbare krant worden. Het redactiestatuut benadrukte dat de krant geen idealistisch propagandamiddel was, maar een commercieel opererend bedrijf . Onafhankelijkheid stond hoog in het vaandel.

Het Rotterdams Dagblad kan slechts onafhankelijk blijven als er sprake is van een redelijk rendement. Het heeft dan ook met andere produkten gemeen dat het mede afhankelijk is van de behoeften van de lezers. De krant moet interessant, boeiend, onderhoudend en vooral leesbaar zijn voor een groot en veelzijdig samengesteld lezerspubliek.²⁰¹

Twee jaar na de fusie ging het goed met de nieuwe krant. De oplagecijfers waren boven verwachting hoog en over het algemeen waren de lezers, de directie, de redactie en de medewerkers tevreden met de krant. Het fusietraject was voor iedereen een moeilijke en beladen tijd geweest. In vergelijking met de medewerkers afkomstig van het RN hadden de Vrije Volkers het hier zwaarder mee. Vanwege het idee afscheid van iets te waardevols genomen te hebben genomen, heerste onder hen een groter gevoel van verdriet. Tegen de verwachting in bleven echte 'cultuurbotsingen' tussen deze twee groepen uit.²⁰²

²⁰¹ N. Kayser, 'Stageverslag', 15.

²⁰² Idem, 23.

Hoofdstuk 4. Terugblikken

De geschiedenis van Het Vrije Volk is niet uitzonderlijk. Integendeel zelfs. Uiteindelijk is het een voorbeeld van een dagblad dat niet kon opboksen tegen maatschappelijke ontwikkelingen als de ontzuiling en de algemene schaalvergroting binnen het krantenbedrijf. In de naoorlogse periode is het aantal zelfstandig opererende kranten als gevolg van de persconcentratie immers teruggedrongen van enkele honderden tot een tiental. In dat opzicht is het verhaal van Het Vrije Volk dus niet uniek. Maar, zo benadrukten de oud-Vrije Volkers tijdens de gesprekken, de krant zelf was wèl uniek. Werken voor Het Vrije Volk was veel meer dan werk alleen, of zoals de heer Fred Eckhard het formuleerde: ‘Die krant zat letterlijk in je bloed.’ Op een enkele uitzondering na, hebben alle geïnterviewden zich bijzonder positief geuit over hun verleden bij de krant. Hans Maas formuleerde het in termen van een gouden periode, chemie en saamhorigheidsgevoel, Yvonne Zonderop sprak van liefde en Geert-Jan Laan vergeleek de onderlinge band en omgangsnormen van de Vrije Volkers met die van een familie.

4.1. Terug op Rotterdam

Het terugtrekken op Rotterdam was echt een klap voor velen. Misschien zelfs een ramp. Zeker voor de mensen uit Amsterdam, voor hen was het een soort afgang. Het begin van het einde werd hiermee gemarkeerd. De hoofdredacteur Wigbold was ook nieuw. De oude generatie uit de oorlog was weg. Men moest afscheid nemen van de glorie-dagen. Het was echt een cultuuromslag. Het keerpunt vormde het niet meer de grootste van het land te zijn. In Rotterdam ontbrak ook de allure van een hoofdstad.²⁰³

Hierboven schetst Aly Knol op welk punt HVV stond op het moment dat de krant haar ‘herstart’ maakte. De terugtocht op Rotterdam in 1970 vormde zo een duidelijke breuk met het verleden, dat in de geschiedenis van HVV altijd wordt opgedeeld in voor en na de terugtrekking. Met name degenen die dit hadden meegemaakt bedrukten dit. Het karakter en aanzien van het bedrijf was immers aanzienlijk veranderd. HVV vormde geen onderdeel van de Arbeiderspers meer en niet langer ‘zat een redactie, in elk dorp waar twee socialisten woonden.’²⁰⁴ Tevens had het bedrijf net een grootscheepse reorganisatie doorgemaakt, waarbij vele ontslagen gevallen waren en niemand werkelijk wist hoe het verder zou gaan met

²⁰³ Interview Aly Knol.

²⁰⁴ Interview Theo Gootjes

de krant. In deze omstandigheden moest ook een nieuwe werkomgeving gecreëerd worden, wat niet makkelijk bleek te zijn. Jan-Hein de Groot vertelde:

De eerste jaren na de terugtrekking op Rotterdam waren geen fijne jaren. Op de redactie werden complotten gesmeden, er was gekonkel. En dan mensen om je heen verzamelen, medestanders. Een heel onplezierige periode was dat. De Amsterdammers hadden ook moeite om hun draai te vinden in Rotterdam, ze moesten wennen aan een andere mentaliteit dan ze gewend waren, want Amsterdam was toch echt anders dan Rotterdam. Dus die Amsterdammers kwamen hier: bluffers, betweters uit de hoofdstad en dat moest zich dus settelen en uiteindelijk gebeurde dat ook wel.²⁰⁵

Voor de Vrij Volkers vormden deze jaren een woelige periode. Binnen een paar jaar tijd kreeg de krant zowel een nieuwe hoofdredacteur als een nieuwe hoofdredactionele standplaats. Toen de hoofdredactie zich in de Maasstad vestigde, bleef deze deels bestaan uit dezelfde personen afkomstig uit het hele land, vooral uit Amsterdam. Een deel van hen vertrok na enige tijd weer om verschillende redenen: ze gingen met pensioen, konden niet aarden in Rotterdam of waren ‘teleurgesteld in wat de krant daar nog voorstelde.’²⁰⁶ Voor degenen die wel in Rotterdam aan de slag gingen is niet altijd een makkelijke periode geweest. Voor de thuis-Rotterdammers veranderde veel minder. Zij hoefden niet te wennen aan een nieuwe mentaliteit noch liepen ze tegen norsheid of Rotterdams chauvinisme op. Voor hen werd het werk juist uitdagender omdat ze nu in het hol van de leeuw zaten en alles zelf mochten doen in plaats van de stukken uit Amsterdam aangeleverd te krijgen.²⁰⁷

4.2. HVV Inhoudelijk

Tot op het laatste moment hebben de Vrije Volkers geprobeerd ‘hun’ krant van de ondergang te redden. Om dit te bereiken hadden ze alleen de beschikking over de redactionele kant van het bedrijf. De inhoud van de krant was dus het enige waar ze invloed op konden uitoefenen. Om interessant te blijven voor de lezer heeft de redactie dit voortdurend veranderd, waarbij twee thema’s heel duidelijk naar voren kwamen, te weten de regionalisering en ten tweede het imago. In een later stadium veranderde met de Grote Sprong Voorwaarts de krant radicaal en kwamen deze twee punten eigenlijk samen.

²⁰⁵ Interview Jan-Hein de Groot.

²⁰⁶ Interview Jan Brier.

²⁰⁷ Interview Loet Schellebeek.

4.3. Regionalisering

Toen de krant zich terugtrok op Rotterdam wilde Wigbold een belangrijke krant blijven maken. De krant heeft de keuze nooit durven maken. Zijn we Rotterdams of landelijk? Over Het Vrije Volk zeiden we altijd: het alleen in Rotterdam en omgeving verschijnende landelijke dagblad.²⁰⁸

In de Rotterdamse periode heeft de krant altijd op de twee gedachtes gehinkt zowel regionaal als landelijk te zijn, zoals Fred Eckhard hierboven schetste. Uit zowel de gesprekken als de archiefstukken kwam deze gespletenheid zeer duidelijk naar voren. In de loop der jaren kwam hier wel een kentering in en opende de krant steeds vaker met Rotterdamse onderwerpen, maar het bleef een lastige kwestie. Veel Vrije Volkers wilden toch het liefste landelijk zijn en waren daarom blij met de komst van de Weekkrant: ‘HVV was niet dood: leve HVV. Ook buiten de Rotterdamse regio,’ aldus Jan Brier.²⁰⁹

Met het benoemen van dit schizofrene karakter van de krant, kwamen ook de verklaringen hiervan aan de orde, en is de vraag gesteld in hoeverre dit heeft bijgedragen aan de teloorgang van HVV. Hier wordt verschillend over gedacht. Geert-Jan Laan noemde als belangrijkste reden van de ondergang van de krant, dat er altijd te weinig naar het plaatselijke en regionale gekeken is.²¹⁰ Ook Theo Gootjes vertelde dat dit altijd heel erg heeft gespeeld. Volgens hem kwam HVV niet af van ‘die grootheidswaanzin’ en is de krant daar achteraf aan kapot gegaan.²¹¹ Yvonne Zonderop daarentegen kent hier niet veel waarde aan toe, volgens haar was is ‘het grootste probleem geweest dat in Rotterdam oude opvattingen en de PvdA terrein verloren.’²¹² Loet Schellebeek herkent zich niet in het beeld dat er geen aandacht voor de het plaatselijke nieuws en de Rotterdamse inwoners geweest zou zijn. Hij vertelde:

Maar zeker in de sport hadden we altijd veel aandacht voor de regio, en ook voor amateurvoetbal. Tot in het overdrevene zelfs. Dus in de sport hebben we altijd wel de juiste balans gevonden. (...) Ik kan me niet anders herinneren dan dat er in Rotterdam wel oog was voor het feit was dat de krant in Rotterdam werd gemaakt, ook met Mies op Zuid. Je wist: voor haar schrijf je. Voor zover ik me kan herinneren heeft het altijd wel geklonken, dat je vooral aandacht voor haar moest hebben.²¹³

²⁰⁸ Interview Fred Eckhardt.

²⁰⁹ Interview Jan Brier.

²¹⁰ Interview Geert-Jan Laan.

²¹¹ Interview Theo Gootjes.

²¹² Interview Yvonne Zonderop.

²¹³ Interview Loet Schellebeek.

Deze greep uit de verscheidenheid aan opvattingen tonen de complexiteit en omstredeheid van het regionale karakter en de regionale functie van de krant aan, zelfs jaren later nog. Wat ook meespeelde was de gedachte dat het voor HVV belangrijker was zich te onderscheiden op een linkse en progressieve manier. Het Rotterdamse karakter van de krant was van secundair belang, volgens Hans Maas.²¹⁴

4.4. Imago

Het ophouden zelfstandig te bestaan van HVV is voortdurend verklaard vanuit het imago een arbeidersblad te zijn. De term ‘arbeidersblad’ fungeert hier als paraplubegrip voor een breder scala aan HVV toeschreven eigenschappen. Een daarvan is dat de krant nog steeds de functie van het partijorgaan zou vervullen. In hoeverre dat in de beleving van de oud-HVV’ers klopte met de werkelijkheid, loopt ver uiteen. De algehele lijn tijdens de interviews was dat HVV zich aanvankelijk nog heel vakbondsgezin en PvdA-gewillig opstelde, maar in de loop der jaren steeds meer afstand van nam van de partij. Jan Booister vertelde over de beginperiode:

De lezer ziet ook wel dat wel dat de krant alleen maar over de PvdA schrijft, maar hij wil meer weten. En ook die stakingen in de haven: wij gingen mee en schreven hoe fantastisch die arbeiders staakten. Het ging bij de redactie ook letterlijk zo dat iedere keer wanneer er een bijstandsmoeder op de stoep stond met het verhaal dat de sociale dienst moeilijk deed, zij dan een verhaal in de krant kreeg dat het schandalig was dat de sociale dienst moeilijk deed. Maar dat die moeder de regels overtrad, daar moesten we niet te zwaar aan tillen, we moesten haar helpen.²¹⁵

Jan Hein de Groot vertelde zich altijd te zijn blijven storen aan de aandacht die altijd weer uitging naar de FNV en de PvdA. ‘Alsof er geen mooier en spannender nieuws was. En dan wéér op de voorpagina.’²¹⁶ Met daarnaast ook de opmerking erbij dat het leven wel goed was geworden en dat ze dat soort noties ook konden inbrengen in de krant. Tevens was het de tijd van politiek leider Joop den Uyl die voor veel mensen heel inspirerend was. Hans Maas zei ‘absoluut onafhankelijk’ van de partij te publiceren en zelfs door wethouders en

²¹⁴ Interview Hans Maas.

²¹⁵ Interview Jan Booister.

²¹⁶ Interview Jan Hein de Groot.

burgemeesters ontboden werd op de Coolsingel, wat uitliep op hoogoplopende conflicten.²¹⁷ Ook Ben Herbergs ‘sabelde gewoon rücksichtslos op die PvdA in. Kolommen vol, dat was geen probleem.’²¹⁸ Er is geen eenduidigheid over deze kwestie, kortom.

Binnen de discussie over de imagoproblematiek is de ontzuiling een trefwoord. Aan het begin van de beschreven periode had de ontzuiling zich al heel duidelijk ingezet, maar nog niet ten volle voltrokken. Aan het einde van de periode in 1991, bestonden de restanten van de zuilen in de vorm van bijvoorbeeld omroepen nog wel, maar was de ontzuiling als maatschappelijke proces zo goed als voltooid. Daarbij ontzuilden de jongeren zich sneller en eerder dan de ouderen. Hiermee kwam Het Vrije Volk voor een dilemma te staan. Als ze zou kiezen voor de ontzuide generatie, dan raakte ze haar trouwe lezers kwijt. Deed ze het omgekeerde, dan kwamen er geen nieuwe bij. Yvonne Zonderop vertelde:

Je raakt altijd een groep kwijt als je iets verandert. Dat is het probleem. Als je zeg maar de naam verandert raak je je oude trouwe lezers, die nog steeds geloven in de heilstaat, kwijt. Het is echt een duivels dilemma. Er is geen manier om die krant te veranderen en iedereen kunt behouden als lezer. (...) En daarom is het ook zo moeilijk om een keuze te maken, want je maakt een keus en daar betaal je altijd een prijs voor. En dan is het ontzettend veel aantrekkelijker om die keuze even voor je uit te stellen. En dat is ook waarom veel kranten te laat ingrijpen, want als ze dat doen krijgen ze misschien een beloning, maar in ieder geval betalen ze een prijs.²¹⁹

Op de redactie ontstond een soortgelijk schisma. In zijn streven naar een imagoverandering ondervond Wigbold veel weerstand op de redactie van de ‘oude garde, die zich hierdoor ook wel verraden voelde’, aldus Theo Gootjes.²²⁰ Deze botsing is door verschillende geïnterviewden aangekaart tijdens de gesprekken, met de toevoeging dat juist deze mensen cruciale posities op de redactie bemanden. Het deel van de redactie ‘wat nog van de oude rode stempel was’ maakte de beslissingen over de koers van de krant en was niet bereid mee te gaan met de vernieuwingen die Wigbold voorstond.²²¹ De introductie van lichter nieuws om de krant populairder voor een breder publiek te maken stuitte op hun weerstand. In de loop der jaren werd hun positie stapje voor stapje overgenomen door de jongeren en nieuwkomers, die wel veranderingsgezind waren.²²²

²¹⁷ Interview Hans Maas.

²¹⁸ Interview Ben Herbergs.

²¹⁹ Interview Yvonne Zonderop.

²²⁰ Interview Theo Gootjes

²²¹ Interview Jan Booister

²²² Interview Ben Herbergs.

4.5. Grote Sprong Voorwaarts

Al terugblikkend op de Grote Sprong Voorwaarts leek niemand verrast te zijn dat het op een mislukking was uitgelopen. Ze hadden allemaal gehoopt dat het de redding van HVV geweest zou zijn, maar de operatie waar zo enthousiast aan was begonnen, was faliekant mislukt. Nu zijn de oud-Vrije Volkers het erover eens dat de verandering van rood naar groen viel samen te vatten in drie kernwoorden: te laat, te snel, te rigoureuus. De grootste fout was dat het ‘te plotseling is gebeurd. Wijzigingen bij kranten moet je echt stapje voor stapje voor stapje doen. Heel geleidelijk totdat je uitkomt op de wijziging die je voor ogen staat,’ aldus Geert-Jan Laan.²²³

Anderen legden meer de nadruk op het tijdstip van de ommekeer, welke veel te laat had plaatsgevonden. Het had jaren eerder moeten gebeuren, nu was de krant al zo diep gezonken dat het simpelweg te laat was. Het was ‘de definitieve verzuippoging’ en er was toch ‘geen redden aan meer’ zijn enkele voorbeelden van deze gedachten.²²⁴ Alles was al geprobeerd om de krant te redden en óók dit heeft ook niet mogen baten. Over deze kwestie hebben de geïnterviewden zich heel eenzijdig uitgesproken. Tijdens de gesprekken zijn tevens hele harde verwijten jegens de uitgevers verwijten geuit. Het zou allemaal gedraaid hebben om decadentie aan de top en persoonlijke motieven zouden een grote rol heb gespeeld. Hier wordt in deze scriptie niet verder op ingegaan. In het algemeen kan slechts gesteld worden dat het idealisme heeft het moeten afleggen tegen zakelijke belangen. Na de Grote Stap Voorwaarts kwam de fusie, wat ervaren werd als een heel pijnlijke periode. Na het vertrek van hoofdredacteur Gerard Krul werd Leo Pronk de nieuwe hoofdredacteur. Onder zijn leiding vond de fusie plaats, wat niet altijd makkelijk was. Hij vertelde:

Er zijn altijd mensen die barsten van het cynisme en die roepen van: “Ja, dat is toch vlees nog vis, Als je twee van dit soort kranten die zo verschillend zijn, gaat samenbrengen kan daar nooit iets goeds uit komen.” Er waren natuurlijk ook mensen bang voor hun eigen positie, dat heb je natuurlijk altijd als je twee redacties op een hoop gooit. (...) De overtaligheid van de Vrij Volkers was groter dan bij het Nieuwsblad en dat was voor mij weer extra pijnlijk. Dus het was een heel proces van de selectie van de redactie waarbij mensen konden aangeven wat ze wilden. Ze konden intern solliciteren op functies en dan konden ze wel aangeven wat ze wilden, maar daar was soms helaas geen plek voor. (...) Dat is een van de nare onderdelen van deze

²²³ Interview Geert-Jan Laan.

²²⁴ Interview Ben Herbergs en Jan Hein de Groot.

operatie geweest: dat je tegen deze mensen moest zeggen: ‘Helaas pindakaas er is op het ogenblik geen werk voor je.’²²⁵

De periode waarover geschreven wordt eindigde dus hetzelfde als hij begon, namelijk met een grootscheepse reorganisatie. Beide reorganisaties hebben veel spanningen met zich meegebracht en liggen bij velen nog vers in het geheugen. Sommigen hebben er nog steeds moeite mee te accepteren hoe dat allemaal gelopen is en voelen zich daarin tekort gedaan.²²⁶ Anderen hebben zich voorgenomen nooit meer zo betrokken te raken bij een bedrijf, om zich te behoeden voor teleurstellingen.²²⁷

4.6. Wigbold

Tot aan 1987 werd de krant gemaakt onder de leiding van hoofdredacteur Herman Wigbold. Vanuit zijn televisiecarrière was hij gewend deel te nemen aan het nationale debat. Als presentator had hij de mogelijkheid de stem van linksdenkend Nederland een gezicht te geven. Bij HVV hoopte hij een nieuw platform te vinden, waarin hij zich kon manifesteren als opinieleider. Hoe de zaken er werkelijk voorstonden was hem niet geheel duidelijk, vertelde hij later in een interview.

Toen ik ernaartoe ging was HVV nog een landelijke krant. Ik wist wel dat er moeilijkheden waren en dat wist ook dat er iets aan moest veranderen, maar ik kon toen ook niet voorzien dat de ingreep zo zwaar zou zijn als hij achteraf is geworden.²²⁸

Eenmaal geconfronteerd met de nieuwe omstandigheden bleef hij ondanks zijn teleurstelling wel voor de krant werken. Van het landelijk denken heeft hij echter nooit afstand kunnen doen. Het liefst hield hij zich bezig met ‘grote’ zaken als kabinetsformaties en internationale geschillen.²²⁹ Typerend is ook zijn steun aan het protest tegen het plaatsen van de kruisraketten en het verzet tegen de kernwapens. Op de voorpagina van de krant publiceerde hij er vlamme betogen over en in 1983 schreef hij zelfs een keer een open brief aan de

²²⁵ Interview Leo Pronk.

²²⁶ Interview Tjitte de Vries.

²²⁷ Interview Frits van Someren.

²²⁸ *Havenloods*, 1 maart 73, interview Wigbold.

²²⁹ Interview Hans Maas.

regering tegen het plaatsen van de kernwapens.²³⁰ Even wist hij weer de nationale aandacht op zich te vestigden.

De manier waarop Wigbold leiding gaf aan het dagblad is door veel journalisten als plezierig ervaren. Dit gold althans voor het zakelijke gedeelte. Over zijn persoonlijkheid zijn velen minder te spreken. Wigbold zou een goed journalist geweest zijn, maar slecht in zijn communicatie. Hij was er niet goed in op een prettige en tactische manier om te gaan met zijn ondergeschikten. Dat gebeurde vaak op nogal botte en onbehouwen manier. Ook hield hij wel van vrouwen, maar niet van de werkende. ‘Vrouwen moest gewoon mooi zijn en hun mond houden.’²³¹ Ook was hij erg gierig. Hij stond erom bekend in het café altijd heel teatraal met zijn handen op zijn borstzak te slaan, wanneer hij portemonnee was ‘vergeten’. ‘Hey, big spender’, draaide zijn echtgenote als laatste nummer op zijn begrafenis.²³²

Wigbold mocht dan wellicht niet zo prettig in de omgang zijn geweest, hij stond wel achter zijn verslaggevers. De keren dat hij weigerde een stuk in de krant te plaatsen zijn een zeldzaamheid. Alles mocht in de krant geplaatst worden en iedereen mocht zijn gang gaan. Wigbold gaf de verslaggevers heel veel tijd, ruimte en vrijheid om zich te ontplooiën. Uit de gesprekken kwam vaak naar voren dat de Vrije Volkers dit heel erg hebben gewaardeerd.²³³ Door deze vrijheid konden de journalisten vernieuwend te werk te gaan, of zaken tot op de bodem uitdiepen. Tevens stimuleerde Wigbold het nemen van eigen initiatief, wat voor de individuele journalisten bijvoorbeeld de mogelijkheid bood zich vast te bijten in hun eigen projecten en zich binnen hun vakgebied sterk te ontwikkelen.

4.7.Sfeer

Er heerste een familiesfeer. Misschien wel te veel familie om het zo maar eens te zeggen. Je hebt soms ook beknellende band in een familie. En dat was het soms ook wel een beetje.(...) Het is zo dat men heel lang solidair met elkaar was, ook als je soms dacht van:”Oh, weer bezopen op de krant ofzo.” Dat waren toch wel dingen die bij andere bedrijven wat minder getolereerd zouden worden. Aan de andere kant was het ook wel zo dat mensen heel hard werkten en heel goed met elkaar omgingen. Mensen gingen fluitend naar hun werk.”

²³⁰ ‘Herman Wigbold: 1925-1998. Bewogen journalist bij krant en tv.’
<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/1998/07/17/Med/02.html> (25-08-2013).

²³¹ Interview Yvonne Zonderop.

²³² Interview Aly Knol.

²³³ Interview Ben Herberg, Interview Jan Hein de Groot.

De ontkoppeling van de PvdA in 1967 was een logische stap voor de krant gezien de tijdgeest. Voor het personeel voelde het als een opluchting. Waar het de personeelsbenoemingen betrof, had aan het strakke partijbeleid altijd een ‘luchtje van inteelt’ gezeten.²³⁴ Heel deel zijn van de rode familie was vaak voldoende reden een aanstelling bij Het Vrije Volk te krijgen. Met de verzelfstandelijking werd de bewegingsvrijheid van de krant in veel aspecten aanzienlijk vergroot. Zij kon nu op eigen voorwaarden personeel aannemen bijvoorbeeld. Voor de journalisten gold tevens de verplichting bij iedere vakbonds- en partijvergadering aanwezig te zijn en daar achteraf verslag van te doen. Nu al deze verplichtingen waren afgeschaft ontstond er meer ruimte voor de verslaggevers om eigen stukken te schrijven, waardoor de sfeer minder dwingend werd.

Daar waar de persoonlijke achtergrond er op de werkvloer steeds minder toe deed, gold dat voor de politieke stellingname des te meer. HVV ademde nog steeds de PvdA, zo vertelde Aly Knol: ‘de geestelijke scheiding met die partij en de vakbeweging was niet erg groot. Het was allemaal één pot nat. Het was een soort natuurgegeven. We hoorden bij elkaar, bij dezelfde stam. Eenzelfde Darwinsoort.’²³⁵ Binnen de krant was wel ruimte voor andersdenkenden. ‘Er was zelfs iemand lid van de maoïstische beweging KEN(ml). Dat kon gewoon. Ja, schrijf dat maar op: dat we zo ruimdenkend waren dat we zelfs een lid van de Maoïstische beweging onder ons hadden.’²³⁶

Het laten horen van een rechts geluid bevond zich daarentegen nog steeds in de taboesfeer. Zelfs het toegeven dat een VVD-politicus best een aardige man kon zijn, deed mensen al verstijven van schrik.²³⁷ Gezien de sterk gepolariseerde samenleving van toen, mag dit geen verbazing scheppen. Veel meer dan tegenwoordig werd gedacht in rigide, politieke wij-zij en links-rechtstermen. Frits van Someren vergelijkt dit met de starheid die hij kende uit zijn opvoeding:

Wat mij het meest verbaasde daar op de redactie was dat ik eigenlijk dezelfde gereformeerde sfeer proefde, maar dan van de sociaaldemocratie. En lang leven de internationale, dat wat ik dus van mij af had geschut. Het was eigenlijk een soort zwarte kousenkerk en strak in de leer en alles buiten het gedachtegoed van links zijn, dat deugde niet.²³⁸

²³⁴ Interview Lex Smit.

²³⁵ Interview Aly Knol.

²³⁶ Interview Aly Knol.

²³⁷ Interview Jan Booister.

²³⁸ Interview Frits van Someren.

De samenstelling van de redactie weerspiegelde deze op scherp staande verhoudingen. De revolutionaire boodschap van zelfontplooiing, sociale rechtvaardigheid en solidariteit die vanaf de jaren zestig werd gepredikt, sloot goed aan bij de socialistische traditie waaruit de krant was voortgekomen. Zodoende trok het linkse Vrije Volk menig jonge progressieve journalisten aan. Met hun komst werd de redactie een mix van de oude socialisten en de jonge ‘kinderen van de revolutie.’²³⁹

Geheel naar de progressieve overtuiging van die tijd was de cultuur op de redactie doordrongen van het vrije denken van de jaren zeventig. Op de werkvloer kon en mocht heel veel. Er heerste een informele, vrijgevochten werksfeer en ontslagen vielen er zelden. Drinken en cafébezoek waren een niet te misstaan onderdeel van de journalistiek. Vooral in de jaren zeventig ‘was het vak nog heel bohemien’.²⁴⁰ Velen verplaatsten zich na werktijd naar de kroeg. Café de Schouw aan de Witte de Withstraat stond bekend als journalistencafé en was favoriet van de Vrije Volkers. Theo Gootjes vertelde hierover het volgende:

Het was het laatste staartje van de journalistiek ook: avonturiers, zuipen, feesten. Daarnaast maakten we ook nog eens krant. Kwajongens onder elkaar. (...) Veel collega’s van mij zijn aan de drank ten onder gegaan, maar ik heb daar ook wel aan mee gedaan hoor. Je was ook nooit thuis dan. Je maakte een krant en je zoop tot in de kleine uurtjes in ochtendcafés. Ik heb de hel gezien. Maar wel de volgende dag weer een krant maken, maar dat hou je ook niet lang vol en het gaat ook wel ten koste van je gezin. Maar we hebben ook wel gelachen hoor. Avonturiers waren we. Het wilde westen was het in feite.²⁴¹

Tegelijkertijd werd er onder de typisch Rotterdamse ‘niet lullen, maar poetsen’ mentaliteit ook heel hard gewerkt.²⁴² De krant moest af en daar ging het ging het om. De Vrije Volkers werkten eigenlijk altijd. Onbetaald overwerken in de avonden en weekenden was eerder regel dan uitzondering. Veel medewerkers waren buitengewoon toegewijd aan de krant. Sommigen hadden er nauwelijks een leven naast, omdat Het Vrije Volk al hun aandacht vergde. Ben Herbergs zei hierover:

En je was ook met die krant getrouwd eigenlijk. Je was niet getrouwd met een man of vrouw, maar je was 24 uur per dag voor de krant beschikbaar. Ook ’s avonds, je was echt 24/7 bezig met de krant. (...) De dag dat mijn vader begraven werd, heb ik niet

²³⁹ Interview Hans Maas.

²⁴⁰ Interview Jan Hein de Groot.

²⁴¹ Interview Theo Gootjes.

²⁴² Interview Yvonne Zonderop.

meegemaakt. Ik moest naar Den Haag, een belangrijk kamerdebat volgen. Zo belangrijk was het. En dat soort dingen gebeurden vaker, dat eiste het bedrijf. Solidariteit, echt 120 procent. Je moest privé ook echt enorm veel inleveren. (...) De situatie bij die krant vergde ook op een gegeven moment dat je zware maatregelen moest nemen tegen je vrienden: ontslaan, bestraffingen. Rare toestanden. En sommigen gingen daar aan onderdoor.²⁴³

Dit bracht echter ook met zich mee dat de sfeer heel dwingend en beklemmend kon zijn. Met name degenen die niet in de 'pas' van de groep liepen, konden zich erg buitengesloten voelen. Volgens Tjitte de Vries was er daardoor voortdurend sprake van klikjesvorming en werden de medewerkers niet op capaciteiten, maar op hun contacten beoordeeld. Als je wilde promoveren, dan was het zaak de juiste vrienden op de redactie te hebben. Hij vertelde:

Vanaf 1970 ging het bergafwaarts met de krant. Ik heb achteraf spijt dat ik ben meegegaan. Het werk heb ik erg fijn gevonden. Maar bij een krant die bergafwaarts gaat krijg je gestook en weet ik het wat. De sfeer op de redactie was hufterig. Er was ook veel geteem en geruzie op de redactie. Mensen werden tegen elkaar opgezet, er werden klikjes gevormd. (...) Dat gekoeieneer onder collega's was verschrikkelijk en het ging ten koste van de collegialiteit. Elkaar proberen onderuit te halen bij chefs en de hoofdredactie was aan de orde van de dag.²⁴⁴

4.8. Gevecht tegen de ondergang

We waren zo betrokken bij die krant en met z'n allen aan het knokken. De hele periode is een gevecht tegen de ondergang geweest: wij met z'n allen tegen de rest van de wereld. Maar we zagen allemaal wel dat het niet meer te redden was.²⁴⁵

In de jaren na de terugtrekking stond alles wat de krant deed in het teken van overleven. Dat is van de belangrijkste conclusies die getrokken kan worden uit de interviews.

Dit gevecht tegen de ondergang liep als een rode draad door de Rotterdamse periode van het dagblad heen, zo vertelden de Vrije Volkers. Jan Brier vatte samen: 'Al die dingen die zijn gebeurd: de weekeditie, de dubbelkrant, de grote sprong voorwaarts: alles wat is ondernomen moet je toch puur zien in het licht van de strijd om het bestaan.'²⁴⁶ In retrospectief zou gesteld kunnen worden dat de redactie slechts kon redden wat er te redden viel en meer ook

²⁴³ Interview Ben Herbergs.

²⁴⁴ Interview Tjitte de Vries.

²⁴⁵ Interview Fred Eckhard.

²⁴⁶ Interview Jan Brier.

niet, maar dat is gebaseerd op de kennis van nu. Toen wist men de uitkomst niet, men kon het slechts vermoeden. Tevens was de redactie vaak slecht op de hoogte van de plannen en toekomstvisie van de eigenaren.

Voor de redactieleden was het blijven te bestaan van HVV als zelfstandig dagblad het voornaamste doel. Ze waren ervan overtuigd een goede en met regelmaat ook vernieuwende krant te maken, alleen de lezer zag dat niet. En hoe klein de kans ook was, de mogelijkheid dat dat inzicht nog zou komen was er altijd. Dat beeld moesten ze ook voor ogen hebben, anders werd het een zinloze onderneming. Deze strijdvaardigheid zorgde voor een groot saamhorigheidsgevoel onder de redactieleden, wat ook bleek uit het feit dat niemand wegging bij de krant.²⁴⁷ Blijkbaar was iets het waard om te blijven werken voor HVV, ook al moest er steeds er meer bezuinigd worden – ‘Bij een interview stuurden we achteraf altijd de krant op, maar later alleen nog maar de pagina’²⁴⁸ - en met minder mensen hetzelfde werk gedaan worden.²⁴⁹ Hans Maas vertelde hierover het volgende:

Maar dat is ook het fantastische van die krant: er heeft een ongelooflijke fighting spirit in gezeten. Zo van: “Wij zijn goed, we maken de beste krant van Nederland, we zullen ze wel eens even een poepje laten ruiken.” (...) Ik ken inmiddels heel veel krantenredacties en er zijn maar weinig kranten waar ik dit heb meegemaakt. Dit saamhorigheidsgevoel van dat we alleen maar konden overleven als we iets extra’s deden. En dat is gewoon een gouden periode geweest. Er was chemie. (...) Er zat ook iets van het gevoel van: Wij zijn de beste. Alleen de markt, domme mensen, die willen dat niet zien. En als je je blad maar...²⁵⁰

Ook Yvonne Zonderop roemde de vechtlust van de Vrije Volkers. ‘We try harder’, zei ze. ‘We waren natuurlijk toch een beetje het onderknuppeltje. Als je niet nummer één bent, dan werk je er harder voor.’²⁵¹ Toch mocht het niet baten en toen hoofdredacteur Wigbold weg was en de krant op het randje van verdrinken stond, was de tijd rijp geworden voor grootscheepse veranderingen. Alles wees erop dat wanneer er niets zou gebeuren, het snel over zou zijn met de krant. HVV was dusdanig in verval geraakt dat er geen andere mogelijkheid was dan de hele boel rigoureuus om te gooien en te hopen op het beste.²⁵² Het was alles of niets. Met dit idee in het achterhoofd ging de ploeg van HVV eensgezind de Grote Sprong Voorwaarts in.

²⁴⁷ Interview Ben Herbergs, Jan Brier, Hans Maas.

²⁴⁸ Interview Jan Hein de Groot.

²⁴⁹ Interview Loet Schellebeek.

²⁵⁰ Interview Hans Maas.

²⁵¹ Interview Yvonne Zonderop.

²⁵² Interview Aly Knol.

De redactie kon niet anders dan geloven in een goede afloop van de operatie. Zou het mislukken, dan gloorde er geen perspectief meer aan de horizon. De hoop dat het allemaal nog goed zou komen met de krant vervloog echter al zeer snel na de introductie van de nieuwe krant. ‘We geloofden erin, totdat de cijfers lieten zien dat dat geloof toch een beetje op drijfzand was gebaseerd’, vertelde Leo Pronk.²⁵³ Met het mislukken van de grote ommezwaai besloten de eigenaren tot de fusie, waarmee een einde aan het zelfstandige bestaan van de krant kwam. Niet iedereen is echter van mening dat de sfeer altijd strijdvaardig en positief gebleven is. In de loop der jaren ging bij sommigen de fut er wel degelijk uit volgens Ben Herbergs.

Ik had de indruk dat collega’s met een soort gêne aan anderen vertelden dat ze bij HVV werkten. Die indruk heb ik wel. Ze hadden een positiever, winstgevender en aardigere krant, een krant met meer status of stending hadden gewild, maar dat ze moesten toegeven we zijn eigenlijk te lui of misschien niet fit genoeg om ergens anders te gaan solliciteren, we zijn maar bij die krant gebleven. Sommigen zeiden: ‘Ik durf niet te zeggen dat ik hier werk.’²⁵⁴

4.9. Historisch besef.

Een groot deel van de identiteit van de Vrije Volkers en de sterke band die zij voelden met de krant werd gevormd door het verleden. Voor het verklaren van het saamhorigheidsgevoel op de redactie en soms ook de keuzes die gemaakt werden, dient dit nader beschouwd te worden. Het verleden verschafte de werknemers identiteit, trots en een waardigheid die ze wilden behouden en uitstralen. De oudgedienden hadden de krant en het bedrijf in de afgelopen decennia erg zien veranderen. De heftigheid waarmee dit gepaard gegaan was, had diepe sporen nagelaten. Iedereen, dus ook de nieuwelingen, wist van het verdriet om het verlies van de vele edities en medewerkers. Tevens kende iedereen de anekdotes uit de landelijke periode over het Hekelveld en de overplaatsingen ten tijde van het editiestelsel. Deze verhalencultuur versterkte het gevoel van de Vrije Volkers onderdeel uit te maken van een grootse traditie, maar illustreerde ook een nostalgisch verlangen naar de het verleden. Theo Gootjes vertelde hierover het volgende:

²⁵³ Interview Leo Pronk.

²⁵⁴ Interview Ben Herbergs.

Het was toch een beetje stoffig op den duur. Ze bleven toch een beetje hangen in de nostalgie, in dat roemruchte verleden en mooie verhalen enzo. En een paar oude journalisten hadden dan avonddienst en dan belde er een oude abonnee om op te zeggen en dan zeiden ze ook van: “Nee, mevrouw u zegt u abonnement niet op, maar uw lidmaatschap. U bent hier lid.” Een beetje alsof we een club waren waar je lid van was. Je was meer dan abonnee, je was lid van die gemeenschap. (...) Voor mij kwam dat echt wel een beetje stoffig over. Ook de mannen, allemaal een beetje verlopen. Moe ook allemaal, een beetje sloffen.²⁵⁵

In de geschiedschrijving over HVV ligt de nadruk veelal op de hoogtijdagen waarin de krant de grootste oplage, de meeste lezers en de vele edities had. De oprichting door Troelstra, het oorlogsverleden en de periode waarin de krant nog van betekenis in de dagbladpers was, worden hier steevast aan toegevoegd. HVV was een factor van belang, zeker in tijden dat de televisie de grote intrede nog niet had gemaakt. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig ging het bergafwaarts met het dagblad. Het aantal lezers liep terug, de financiën waren een grote chaos te zijn en het editiestelsel bleek onhoudbaar: de rode burcht viel. Voor velen hield het verhaal hier op, en waar het nog doorging was het een verhaal van verdere aftakeling. Na de landelijke ineenstorting werd HVV altijd in één adem genoemd met haar ‘roemrijke’ geschiedenis. Wie zich in het dagblad verdiept wordt voortdurend door zowel ex-Vrije Volkers als buitenstaanders herinnerd aan het verleden, de wortels en de hoogtijdagen van het dagblad. Klaarblijkelijk kon de krant niet los worden gezien van haar verleden of op andere manieren worden geïntroduceerd. De herinnering aan de geschiedenis van HVV is dus altijd door iedereen levend gehouden, zowel binnen als buiten het bedrijf.

Vooral de slogan ‘eens de grootste krant van Nederland’ kreeg als historische mijlpaal een sterk symbolische functie. Het gaf het pijnlijke contrast tussen ‘toen’ en ‘nu’ overduidelijk aan. Ooit was ze de grootste en nu zat ze in Rotterdam met een teruglopend, sterk vergrijzend abonneebestand. Veel groter kon de tegenstelling niet zijn. Tevens confronteerde dit de Vrije Volkers keer op keer met het besef dat de krant nooit meer zou zijn zoals ze ooit was. Niemand dacht werkelijk dat HVV ooit weer Nederlands grootste zou worden, maar accepteren dat het in feite een regionaal dagblad was geworden, kostte velen moeite. De angst voor het ‘regionale suffertje’ speelde hier tevens een rol in. Het suffertje was het doorsnee onbeduidende, plaatselijk dagblad. Over het kleinschalige, plaatselijke nieuws spraken de Vrije Volkers vaak met dedain alsof de krant zich tot een bepaald niveau zou verlagen wanneer daar meer aandacht aan geschonken werd. Dit strookte namelijk helemaal

²⁵⁵ Interview Theo Gootjes.

niet met de perceptie die de krant van zichzelf had. De hoofdredactie schreef hierover in 1984:

Rotterdam is ook een grote stad met nationale en internationale allure. Juist dat laatste dient in de krant te worden weerspiegeld, willen we vol worden aangezien en niet voor ‘suffertje’ worden versleten.” (...)

Om HVV hangt de geur van een verliezer. Het is begonnen met de grote verliezen uit de zestiger jaren, vervolgens met het opgeven van de landelijkheid en het wordt misschien zelfs versterkt nu gebleken is, dat HVV niet als commercieel zelfstandig bedrijf kan blijven bestaan.²⁵⁶

Bovenstaande opmerkingen afkomstig uit een hoofdredactionele notie uit 1984 illustreren het gevoel van verslagenheid als gevolg van de klappen die HVV te verwerken kreeg. Achter de zinsneden ‘willen we vol worden aangezien worden en niet voor ‘suffertje’ worden versleten’, en ‘om HVV hangt de geur van een verliezer’, schuilen emoties van teleurstelling, verdriet en ontgoocheling om wat de krant nog voorstelde. De malaise op de krant was veel groter dan weglopende lezers en tegenvallende resultaten alleen. Het verlies aan statuur en prestige binnen het medialandschap kwam minstens even hard aan. Onder de verslaggevers heerste ook de angst om in de journalistiek als Rotterdamse krant in de vergetelheid te raken, wat ook gebeurde volgens Frank van Dijl:

Collega’s van andere dagbladen lazen HVV natuurlijk helemaal niet. Alleen al om het feit dat de meeste andere dagbladen elders werden gemaakt. Dus in die zin deed HVV er helemaal niet meer toe. Dat gold op alle terreinen. Ik weet ook nog dat Wigbold een boek heeft gepubliceerd naar aanleiding van die raketten enzo. En ik heb daar nog wel op gelet, maar dat boek nooit in een winkel zien liggen. Dus als factor zeker landelijk was er niemand die ooit HVV aanhaalde. En als ik dan boekrecensies in HVV schreef werden die ook nooit in de circuits gelezen ofzo, door uitgevers. Wij waren wat betreft ook geen factor van belang. Noch op politiek niveau, noch op cultuur.²⁵⁷

Op deze reden zou de krant niet de erkenning te krijgen die ze wel toe zou moeten krijgen.²⁵⁸ Het gevecht van het dagblad reikte dus verder dan een strijd om de lezer alleen. Voor de redactieleden was het ook een gevecht om aanzien en journalistieke erkenning. Een journalist schrijft en wie schrijft wil gelezen en - misschien soms liever nog- gewaardeerd worden. Wanneer dit beide minder wordt, dan kunnen gevoelens van machteloosheid of frustratie naar

²⁵⁶ Hoofdredactie Het Vrije Volk, ‘Notie van Hoofdredactie voor de redactie,’ 1984.

²⁵⁷ Interview Frank van Dijl.

²⁵⁸ Interview Jan-Hein de Groot.

boven komen en dat gebeurde ook vaak. Heden ten dage is het velen nog steeds een doorn in het oog dat HVV in de laatste twee decennia van haar bestaan nóch achteraf, de waardering kreeg die haar zou toebehoren.

Conclusie

Op de vraag waarom HVV als zelfstandige krant niet meer bestaat, is geen eenduidig antwoord te geven. Verschillende ontwikkelingen hebben ertoe bijgedragen dat het dagblad tegen de wil van de redactie in zich uiteindelijk gedwongen zag te fuseren met het RN tot het RD. De verklaring van deze gebeurtenissen kan gevonden worden in de veranderde maatschappij en het daaruit voortvloeiende nieuw type krantenlezer, de persconcentratie in het medialandschap en ontwikkelingen binnen en rond de krant zelf.

Na de Tweede Wereldoorlog kende Nederland een periode van ongekeerde welvaartsgroei. Na het loslaten van de geleide loonpolitiek midden jaren zestig stegen de lonen explosief, waardoor men zich steeds meer luxe en ontspanning kon veroorloven. Tevens ontwikkelde de overheid een uitgebreid sociaal zekerheidsstelsel, waarop de burger zich kon beroepen in tijden van onzekerheid. Armoede en uitbuiting werden verleden tijd. De welvaartstijging gaf aanleiding tot het geleidelijke proces van ontzuiling. De scheiding tussen levens- en wereldlijke groeperingen in de maatschappij brokkelde af. Omdat mensen zichzelf konden beroeien hoefden ze niet meer terug te vallen op de zekerheden van de zuil.

Een gevolg voor de dagbladen was dat de inhoud en journalistieke kwaliteit van de krant steeds belangrijker werden. Een dagblad was niet meer een product van een zuil, maar moest een product van de journalistiek worden. HVV was louter op grond van haar levensbeschouwelijke achtergrond dus niet langer meer verzekerd van een trouwe en stabiele lezersschare.

Tevens had in de dagbladpers een bedrijfskundig proces van persconcentratie ingezet, waarbij schaalvergrotingen van krantenondernemingen resulteerden in een golf van fusies en overnames van kranten. Dit zorgde voor grote verschuivingen op de dagbladmarkt. Voor kleine dagbladen werd het vanwege stijgende kosten van onder andere personeel en het drukken van de krant steeds moeilijker het hoofd boven water te houden. Hierdoor daalde het aantal zelfstandige dagbladen drastisch. Van oudsher kende Rotterdam een van Nederlands meest zwaarbevochten krantenmarkten. Na de eerste golf van persconcentraties waren in de jaren zeventig het Rotterdams Nieuwsblad en HVV de enige overgebleven regionale kranten. Vanwege sterk teruglopende inkomsten besloten de eigenaren deze twee uiteindelijk in 1990 te fuseren.

Tegen deze achtergrond heeft HVV twee decennia geprobeerd te overleven. Eind jaren zestig had de krant vanwege tegenvallende resultaten het landelijke editiestelsel losgelaten en

zag ze zich gedwongen terug te trekken op Rotterdam. In deze Rotterdamse periode werd de krant voortdurend geconfronteerd met tegenvallende abonnementsontwikkelingen. Het sterk vergrijsde lezersbestand en liep terug en nieuwe lezersgroepen wist de krant niet aan te trekken. Naarmate de jaren vergingen werd de situatie steeds nijpender, waardoor de angst dat er een einde aan de krant zou komen steeds vaker klonk op de redactie. De kern van de problematiek was tweeledig en werd gevonden in het imago en het omgaan met de regionale functie van de krant.

HVV was continue in worsteling met het imago een ouderwets, rode arbeiderskrant te zijn. Dit bleek zo hardnekkig, dat iedere poging deze te veranderen al bij voorbaat mislukte. De arbeider stierf uit en zijn kinderen wilden zich niet meer identificeren met hun komaf en de krant die daar zo duidelijk bij hoorde. Tevens zou HVV door de lezer beschouwd blijven worden als de boodschapper van de moederpartij, de PvdA. Begin jaren zeventig constateerde de Raad van Commissarissen dat HVV vanwege haar slechte imago geen lezers uit de midden-en hogere klassen kon aantrekken, omdat ze geen lezers in die klassen had. Kortom: de krant bevond zich in een vicieuze cirkel.

In de jaren hierna werd veel gesproken en geschreven over de oplossing van deze imagoproblematiek en de identiteit van de krant. Over de vraag in hoeverre het imago overeen kwam met de inhoud van de krant, verschilde men van mening. Over het beeld dat buitenstaanders van de krant hadden was de redactie des te eensgezinder. HVV was een krant voor de verliezers en straalde dat ook uit. De krant zou zich eenzijdig richten op de problemen van de arbeider en daarin te politiek georiënteerd zijn, wat zich zou uiten in zware en soms drammerige berichtgeving. Om de grip op de samenleving te hervatten zou ze moeten opschuiven naar het politieke midden en luchtiger van toon moeten worden. Ook de aangename kanten van het leven moesten worden omhelst in de krant. Toch lukt dat maar zeer ten dele, en blijft de redactie veelal eenzelfde krant maken gericht het protest en de arbeiders. HVV werd wel degelijk steeds minder rood, alleen niet genoeg of niet duidelijk genoeg om de lezer te overtuigen de krant te gaan lezen.

Met de feitelijk regionale functie die HVV vanaf begin jaren zeventig bekleedde, kwam de redactie voor een spagaat te staan. Vanwege de historische sentimenten die om de krant hingen en de angst in de vergetelheid te raken, bleef de landelijke ambitie gekoesterd. Dit resulteerde in de schizofrene gedachte een zowel regionaal als landelijk dagblad te zijn. Onder de leiding van hoofdredacteur Wigbold uitte deze gespletenheid zich heel duidelijk halverwege de jaren tachtig, toen de krant met Metropool haar regionale functie onderstreepte door middel van een regionale tweede voorpagina, en met de Weekkrant weer landelijk

uitkwam. Tevens hechtte de directie meer belang aan de regionalisering dan de redactie die zich meer bezig hield met invulling van het progressieve karakter van de krant. Om zich meer op de regio toe te spitsen ontwikkelde de redactie de zonering, waarbij met de wekelijks verschijnende extra's het wijknieuws werd gebracht.

Tegelijkertijd veranderde de geografische samenstelling van de stad enorm. Veel arbeiders konden duurder gaan wonen en zochten de rust en luxe van de buitenwijken op. In de oude stadswijken werd hun plaats veelal ingenomen door nieuwkomers en gastarbeiders. HVV vond bij deze nieuwe groepen geen aansluiting. In het schrijven over de regio bleef de redactie zich echter wel richten op het 'oude' Rotterdam, waardoor de bewoners van de nieuwbouwwijken hun buurt niet terugzagen in de krant en zichzelf niet meer herkenden in HVV.

In een finale poging de krant nieuw leven in te blazen, ondernam de redactie onder leiding van de nieuwe hoofdredacteur Gerard Krul in 1987 de Grote Sprong Voorwaarts. Ze ontwikkelde onder dezelfde titel een compleet nieuwe, frisse en groene krant. Alles moest en werd anders. Van het rode imago en de landelijk ambitie nam de krant voorgoed afscheid, maar binnen de termijn die de eigenaren hiervoor stelden, bleef het gewenste resultaat uit. Achteraf kan geconcludeerd worden dat de timing en snelheid de voornaamste redenen van mislukking waren. De weinig overgebleven trouwe lezers herkenden na de radicale ommekeer hun krant niet meer, en zegden haar op. De veronderstelde grote aanwas van nieuwe, jonge lezers bleef uit. Hiermee besloten de eigenaren de krant te fuseren met het Rotterdams Nieuwsblad tot het Rotterdams Dagblad en kwam een einde aan het zelfstandige bestaan van HVV.

Al terugblikkende op het verleden van HVV kwam bij veel geïnterviewden een sterk gevoel van nostalgie en sentiment van naar voren. Alhoewel het zakelijk een zware tijd was, hebben de meesten het als bijzonder positief en waardevolle periode uit ook hun persoonlijke leven omschreven. De binding die ze voelden met de krant was bijzonder sterk en op de redacties heerste een groot gevoel van onderlinge lotsverbondenheid. Het was een trots om voor HVV als instituut voor de sociaaldemocratie te werken. Hoe slechter het met de krant ging, des te strijdvaardiger de Vrije Volkers werden. Het idee een gevecht tegen de ondergang en een gezamenlijke strijd te voeren, wakkerde een uniek groepsgevoel sterk aan: wij met z'n allen tegen de rest van de wereld. Sommigen verklaarden achteraf altijd te hebben geweten dat het tevergeefse strijd was en bij anderen drong dit besef pas veel later door. Over de manier waarop invulling aan de identiteit van de krant gegeven werd, heerst tevens

verdeeldheid. Het verloop van de jaren en de afstand die tijd geeft, heeft daar geen verandering in aangebracht.

Deze persoonlijke beleving kan alleen uit de interviews worden opgemaakt. Dat voegen ze dan ook toe aan het archiefonderzoek. Sfeerbeschrijvingen van hoe het er op de redacties aan toe ging verlevendigen het beeld van de krant en de mensen die er hebben gewerkt. Ze scheppen een beeld van een vriendschappelijke en hardwerkende redactie, waar zowel veel plezier aan beleefd is als pijnlijke momenten zijn meegemaakt. De beschreven periode begon en eindigde met een fusie, welke in beide gevallen heftige emoties tot gevolg had. Het bleek zeer ingrijpend te zijn een groep zo te moeten veranderen. Tevens komt heel duidelijk naar voren welke worsteling de regionalisering van HVV met zich meebracht. Voor velen bleek het moeilijk te accepteren dat de krant er binnen het medialandschap steeds minder toe deed.

Dit laatste punt nodigt uit tot verder onderzoek. In de historiografie van de persgeschiedenis heeft het nut van het interviewen zich inmiddels bewezen. De boeken die recentelijk gepubliceerd zijn over de Telegraaf, de Volkskrant en het Parool hebben deze methode ook gebruikt en zijn heel positief ontvangen onder historici en in de pers. HVV is niet de enige regionale krant geweest die uiteindelijk het onderspit heeft moeten delven. Hoewel het soms een treurig verhaal is, geeft het ook een boeiende kijk in de geschiedenis van een 'verliezerskrant'. Deze scriptie hoopt ertoe bij te dragen dat ook deze verhalen gehoord en gelezen worden en dat de regionale krant in de toekomst vaker onderzocht wordt.

Bronnen en Literatuurlijst

Primaire Bronnen

- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief, (map onbekend,) Raad van Commissarissen Het Vrije Volk C.V., 'Nota nr. 78', 10 april 1973.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 246, map 1), Directie HVV, 'Strategisch Bestrek Vrije Volk-Delta Pers 1976-1979'.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Appel, 'Nota', 2.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 248 map 1) G. Wigbold, 'Amici', 8 juli 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend,) A. Riethof secretaris HVV, 'Aan alle leden van de HVV-redactie', Rotterdam, 24 december 1981
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend,) H. Wigbold, 'Reactie op Lef en Lol', Rotterdam 1982
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Redactie Het Vrije Volk, 'Rapport over de inhoud van de krant. Straatjongen of meneer?', 29 maart 1982,
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Ondernemingsraad HVV, 'Nota nr. 192. O.R. Voortgangsnota Het Vrije Volk', 1981
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Boer ea, 'Sociaal democratisch landelijk nieuwsblad enkele malen per week (vertrouwelijk/geheim)'. 30/9/1980.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 294, map 2) Directie Het Vrije Volk, 'Nota nr. 429, Landelijk Nieuwsblad', 1982.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 254, map 1) Herman Wigbold, 'Beste Joop' (Brief aan Joop den Uyl), 7 oktober 1980.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief doos 254 (map 2). M. den Uyl, 'Amice' (brief aan J.M. Simons), 20 februari 1980.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map onbekend) Boer ea, 'Sociaal democratisch landelijk nieuwsblad enkele malen per week'. 30/9/1980
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 254, map 1) M. de Hondt, 'Onderzoek naar haalbaarheid van een landelijk nieuwsblad in opdracht van HET VRIJE VOLK', december 1981.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (map 254, map 1) C. De koning bestuursadviseur, 'Samenvatting en evaluatie onderzoek haalbaarheid Landelijk Nieuwsblad HVV', juli 1982.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 255, map 2) G. Verschoor Directeur HVV, 'Perspectief voor de jaren '80. Nota nr. 429-430', 21 juli 1982
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 255, map 1) Directie en hoofdredactie Het Vrije Volk, 'Agendapunt 6. Raad van Commissarissen d.d. 16-12-1983.' 25-11-1982.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) MEMO van F. van Riel 'MEMO voor de heer B. Maandag d.d. 30 juni 1983', 1983.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) 'Wervingsbrief weekkrant', Rotterdam, juli 1983.

- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) Nota redactieraad Het Vrije Volk, 'De toekomst van de krant', 30 oktober 1986.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) A. van der Hart, 'Brief aan directeur Parool aan W. Messer, directeur HVV', 7 april 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) H.W. Sandberg, 'Betreft: Nieuwsdienst *Het Parool*', 14 april 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) E. Messer, 'Vertrouwelijke brief aan B. v.d. Hart', Rotterdam, 13 april 1976,.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) A. v.d. Hart, 'Geachte heer Messer', Amsterdam, 29 april 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) A. Van der Hart, 'Beste Ward', 2 december 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) E. Messer, "Beste Bart", 14 december 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos onbekend) E. Messer, "Beste Bart", 14 december 1976. H. Wigbold, 'Beste Ward', Rotterdam, 28 april 1976.
- Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Het Vrije Volkarchief (doos 128, map 1) Voordrachtscommissie Het Vrije Volk, 'Dit is nr. 18 van het Verslag van de Voordrachtscommissie Hoofdredacteur / Adjunct-Directeur Het Vrije Volk', november 1986.
- Persoonlijk archief Geert-Jan Laan, Geert-Jan Laan, 'Verslag van een fusie', woensdag 19 april 1989.
- Rotterdams Nieuwsblad, 'OR Het Vrije Volk wil verder met Dagbladunie', 9-12-89.
- B. Hommels, 'De laatste dagen van een arbeiderskrant', *Elsevier* 45^e jaargang nr. 38 (23 sept. 1989) 17-21.
- Menno Bosma, 'Landelijke postkrant van HVV? De rooien van de Witte de Withstraat laten het er niet bij zitten', in: *De Tijd*, 26 november 1982.
- Hans Vonk, 'Vernieuwde Het Vrije Volk is vooral visueel aantrekkelijk', *Graficus*, 20 juli 1989.
- Van onze verslaggever, 'Uitgevers willen fusie Vrije Volk afdwingen', *de Volkskrant* 9-12-89.
- H. Blank en W. de Jong, "Operatie geslaagd, patiënt overleden", *de Volkskrant*, 31 maart 1990.
- Hans Roodenburg, *De Laatste. De laatste uitgave van respectievelijk Het Vrije Volk en het nog zelfstandige Rotterdams Dagblad*, (Rotterdam 1991).

Literatuurlijst

- D. Altena en B. van Lente, *Vrijheid & Rede. Geschiedenis van de Westerse samenlevingen*. (Hilversum 2003).
- J. Bardoel en J. Bierhoff, *Media in Nederland. Feiten, analyses*, (vierde, geheel herziene druk, Groningen, 1987).
- Marcel Boersma, *Beschaafde vooruitgang – de wereld van de Leeuwarder Courant 1752-2002* (Proefschrift Universiteit Groningen, Friese Pers Boekerij, Leeuwarden, 2002).
- J. Hemels, *De krant in bedrijf. 75 jaar samenwerking en samenleving* (Baarn, 1983).
- P. van der Hoeven. *Het succes van een kwaliteitskrant. De ontstaansgeschiedenis van NRC-Handelsblad*. (Amsterdam 2012).

- E.H. Kossman, *De lage landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België* (Amsterdam, 1986).
- Natascha Kayser, 'Stageverslag: Rotterdams Dagblad. Een nieuwe krant, een jaar later' (Rotterdam/Tilburg, mei 1992).
- P.T. van de Laar, *Twee heren vinden elkaar. De fusie van de NRC en het Algemeen Handelsblad, tegen de achtergrond van de persconcentratie in Europa*, (Rotterdam, 1987).
- S. Leydesdorff, *De mensen en de woorden* (Amsterdam 2004).
- A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, (Haarlem, 1982, negende druk).
- B. Maandag en R. Robijns, '...En niet vergeten. Herinneringen aan Het Vrije Volk.', (Amsterdam, 1991).
- Annet Mooij, *Dag in, dag uit. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant vanaf 1980* (Amsterdam 2011).
- G. Mulder en P. Koedijk *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool* (Meulenhof bv, Amsterdam 1996).
- G. Mulder, H. Arlman, U. den Tex *De al van de Rode Burcht. Opkomst en ondergang van een krantenbedrijf*. (Amsterdam, 1980).
- G.W. Noomen, 'Persconcentratie', in: L. Rademaker e.a. *Massacommunicatie en samenleving. Centrale problemen, alternatieven en oplossingen* (Assen, 1982).
- S.Scagliola, H. Van den Berg en Fred Wester, *Wat veteranen vertellen. Verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (Amsterdam 2010).
- M. Schneider, *De Nederlandse Krant 1618-1978. Van 'Nieuwsdinghe' tot dagblad* (Baarn, 1979).
- K. Schuyt en E. Taverne, *1950 Welvaart in zwart-wit*, (SDU Uitgevers, Den Haag 2000).
- R. Perks en A. Thomson, *The Oral History Reader. Second Edition* (Londen, 2006).
- Alessandro Portelli, "The peculiarities of Oral History", in: *History Workshop*, no.12 (Autumn, 1981).
- D. Van Reybrouck, *Congo. Een geschiedenis* (Amsterdam 2010).
- M. Snoeij, *Het licht gaat uit bij Het Vrije Volk*, (Afstudeerscriptie Communicatiewetenschap UvA Amsterdam, Rotterdam 1991).
- Paul Thompson, 'Voices of the Past: Oral History', in: Perks and Thomson, *The Oral History Reader* (Londen 2006).
- V. Yow, Do I like them them too much? Effects of the oral history interview on the interviewer and vica versa. In: Perks and Thomson, *The Oral History Reader* (Londen 2006).
- F. Van Vree, 'De vuile was van het gezag; dagbladpers en journalistieke cultuur in de jaren vijftig en zestig', in: *Jaarboek Mediageschiedenis 3* (1991).
- Frank van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant*, (Meulenhoff, Amsterdam 1996).

- H. Wijffjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000*, (Amsterdam 2004).
- H. Wijffjes, 'Perspectief in Persgeschiedenis', in: *BMGN*, 114 (1999) afl. 2, 223-235.
- Mariëtte Wolf, *Het geheim van De Telegraaf. Geschiedenis van een krant*. (Proefschrift Universiteit van Amsterdam 2009; Amsterdam, 2009).

Websites

<http://www.srebrenica.nl> (04-03-2011)

'Herman Wigbold: 1925-1998. Bewogen journalist bij krant en tv.'
<http://retro.nrc.nl/W2/Nieuws/1998/07/17/Med/02.html> (25-08-2013).

<http://www.nu.nl/economie/749881/oudvakbondsman-gerard-krul-overleden.html> (24-08-2013).

<http://www.havenpersclubkyoto.nl/rosemollersans.htm> (24-08-2013).